

Редакційна колегія

Войтович Р. В., головний редактор, доктор наук з державного управління, професор, ректор Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Бойченко М. І., заступник головного редактора, доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретичної та практичної філософії Національного університету імені Тараса Шевченка

Ворона П. В., заступник головного редактора, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Бухтатий О. Є., доктор наук з державного управління, головний консультант Головного департаменту інформаційної політики Адміністрації Президента України

Валевський О. Л., доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України

Влад Генін, декан факультету бізнесу та ІТ університету Фенікс, Каліфорнія, США

Гошовська В. А., доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, директор Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України

Дмитренко Г. В., доктор наук з державного управління, професор, державний секретар Міністерства екології та природних ресурсів України

Дубич К. В., доктор наук з державного управління, професор, провідний науковий співробітник проблемної науково-дослідної лабораторії соціальних досліджень ринку праці Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України Міністерства соціальної політики України

Єрмоленко А. М., доктор філософських наук, професор, директор Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

Зінченко В. В., доктор філософських наук, професор, завідувач відділом інтернаціоналізації освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Зеєв Ханін, PhD з історії, головний вчений Міністерства абсорбції та інтеграції Ізраїлю

Ірвін Студін, професор, ректор Інституту питань XXI століття, головний редактор і видавець журналу "Global Brief", директор програми Школи політики і державного управління Університету Торонто (Канада)

Линдюк О. А., кандидат наук з державного управління, доцент, в.о. директора Фонду соціального захисту інвалідів України

Лях В. В., доктор філософських наук, професор, завідувач відділу Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

Писаренко В. П., доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Полтавської державної аграрної академії

Скуратівський В. А., доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної і гуманітарної політики Національної академії державного управління при Президентові України

Пріб Г. А., доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Пролеєв С. В., доктор філософських наук, професор, провідний співробітник Інституту філософії ім. Г. Сковороди, президент Українського філософського фонду, головний редактор науково-теоретичного часопису "Філософська думка"

Фельдман А. О., директор Україно-Ізраїльського інституту стратегічних досліджень ім. Голди Меїр (Ізраїль)

Заснований 23 серпня
2018 року

Свідоцтво
про державну реєстрацію
КВ № 23600-13440Р

ISBN 978-617-649-060-9

Журнал публікує дослідження у сфері філософії та публічного управління, зокрема присвячені питанням вивчення філософії та методології публічного управління; теорії та історії публічного управління, онтології, гносеології, феноменології та аксіології публічного управління; глобальному врядуванню. Журнал буде включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Мова видання: українська,
англійська, польська,
французька, німецька.

Засновник:
**Інститут підготовки
кадрів державної
служби зайнятості
України**

Рекомендовано до друку
Вченою радою
Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
(протокол № 3 (144)
від 27 березня 2019 року)

Передрукування дозволяється
лише за згодою редакції. Редакція
не завжди поділяє позицію авторів
публікацій. Статті надруковано в
авторській редакції.

Віддруковано в ІПК ДСЗУ
м. Київ, вул. Нововокзальна, 17
тел. (044)503-31-86

© Філософія
публічного управління
2018

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

ЗМІСТ

ТЕОДОР АДОРНО

Зауваги про політику і невроз4

В. В. ЗІНЧЕНКО

Інтернаціоналізація державно-правової моделі громадянської інституалізації у вимірі перспектив стійкого розвитку суспільства в умовах глобальних трансформацій.....8

В. Ф. КАЛУГА

«Конструкція» людини з точки зору функціонального підходу до розрізнення її колективного та індивідуального начал.....13

В. В. ЛЯХ

Соціальні порядки і цінності як чинники економічного розвитку.....19

М. І. ЛАХИЖА

Управління людськими ресурсами в публічній адміністрації Республіки Польща.....25

Л. В. БОБРИЦЬКИЙ

Влада та управління: сутність та співвідношення.....30

П. В. ВОРОНА

Державницька філософія конституції Пилипа Орлика як відображення ментальності свободоловства українського народу.....33

Г. П. КАНАФОРСЬКА

Визначальна роль цінностей у світоглядних трансформаціях.....38

Л. М. КОЛЕСНИК

Імплементация у вітчизняну систему кращих світових практик реалізації соціальної політики.....46

К. С. МІЩЕНКО

Інституалізація комунікативних відносин влади у сфері зв'язків з громадськістю49

М. В. ПАХОМОВА, Ю. В. ГИКАЛО

Співвідношення професіоналізму і моральності в галузі публічного управління.....55

К. О. ПЕТРАКОВА

Господарські механізми державного регулювання бюджетного процесу.....59

Н. О. СЕРЬОГІНА

Державне регулювання запобігання та викоренення використання дитячої праці.....63

В. Ю. СТРЕЛЬНИКОВ

Соціальна адаптація переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО у системі освіти дорослих.....67

М. Ю. ФАНДЕЄВ

Удосконалення єдиної інформаційно-аналітичної системи, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції в Україні.....71

С. П. ЯВТУШЕНКО

Державне регулювання проблем системи управління освітою в Україні в умовах сучасних реформ.....75

CONTENT

THEODOR W. ADORNO. Bemerkungen über politik und neurose.....	4
V. ZINCHENKO Internationalization of the state-legal model of civil institutional ity in the measure of the prospects for sustainable development of society in the conditions of global transformations.....	8
V. KALUHA. “Construction” of human on the basis of the functional approach to differentiate collective and individual origins.....	13
V. LYAKH. Social orders and values as the factors of economic development.....	19
M. LAHISA. Human resources management in the public administration of the republic of Poland.....	25
L. BOBRITSKY. Power and management: essence and relationship	30
P. VORONA. State philosophy of the constitution of Pilypa Orlyk, as a display of the mentality of the freedom of the Ukrainian people.....	33
H. KANAFOTSKA. Determining value of values in global transformations.....	38
L. KOLIESNIK. Implementation in the domestic system of the best world practices in the realization of social policy.....	46
K. MISHCHENKO. Institutionalization of communicative relations of power in the field of public relations.....	49
M. PAKHOMOVA, Y. GIKALO. Relationship between professionalism and morality in public management.....	55
M. PETRAKOVA Economic mechanisms of public regulation budget process	59
N. SEROHINA. State regulation of prevention and exclusion of the use of children's labor.....	63
V. STRELNIKOV. Social adaptation of displaced persons from the RF aggression zone and ATO participants in the adult education system.....	67
M. FANDEEV. Compliance of the informational and analytical-systemic implementation of the state policy in the sphere of the occupational population and labor in Ukraine.....	71
S. YAVTUSHENKO. State regulation of the problems of the education management system in Ukraine under the conditions of modern reforms.....	75

ЗАУВАГИ ПРО ПОЛІТИКУ І НЕВРОЗ

BEMERKUNGEN ÜBER POLITIK UND NEUROSE

Adorno Theodor W. *Bemerkungen über Politik und Neurose* / Theodor W. Adorno // *Soziologische Schriften I, Band 8. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1977. – S. 434–439.*

Свою роботу «Зауваги про політику і невроз» Теодор Адорно, німецький соціальний філософ-неомарксист, представник критичної теорії суспільства, опублікував 1954 року, взявши активну участь у процесі денацифікації повоєнної Західної Німеччини. У цій роботі Адорно, виходячи з критики есея Артура Кестлера, продовжив філософське дослідження генези авторитарної політичної влади, що він та його колеги з Інституту соціальних досліджень започаткували в попередніх філософсько-антропологічних та соціологічних роботах. Ідейно ґрунтуючись на теоретичних здобутках тодішньої психології та соціальної психології, Адорно критично проаналізував психологічні позиції Кестлера щодо виключно невротичного походження авторитарної влади. Остання, за Кестлером, отримує свою політичну міць завдяки «почуттю провини», «колективному нарцисизму» і «політичному лібідо» прибічника авторитарної ідеології, котрий ірраціонально прагне підпорядкуватися її представнику. Натомість Адорно висунув власну точку зору щодо походження цієї влади. На переконання Адорно, чинниками, що призводять до її поширення в суспільстві, є: надмірно раціоналізований штаб буття індустріального суспільства, який є продуцентом авторитарної політичної ідеології; егоїстичний інтерес її прибічників; формування цією ідеологією соціальної реальності як втілення людської омани; особиста байдужість однієї людини до бід іншої; уподібнення тоталітарних типів людей до психотичних характерів.

His work, "Notes on Politics and Neurosis," Theodore Adorno, a German social neo-Marxist philosopher, a representative of the critical theory of society, published in 1954, taking an active part in the process of denationalizing post-war West Germany. In this work, Adorno, based on the critique of the essay by Arthur Keestler, continued the philosophical study of the genesis of authoritarian political power that he and his colleagues from the Institute of Social Studies began in previous philosophical-anthropological and sociological works. Ideologically based on the theoretical achievements of the then psychology and social psychology, Adorno critically analyzed the psychological positions of Keestler regarding the exclusively neurotic origin of authoritarian power. The latter, according to Keestler, receives his political power through a "sense of guilt", "collective narcissism," and a "political libido" of a supporter of authoritarian ideology, who irrationally strives to subordinate to her representative. Instead, Adorno put forward his own point of view on the origin of this power. According to Adorno, the factors that lead to its spread in society are: excessively rationalized ways of being an industrial society that is a producer of authoritarian political ideology; the egotist interest of its supporters; the formation of this ideology of social reality as the embodiment of human deceit; personal indifference of one person to the misery of another; assimilation of totalitarian types of people to psychotic characters.

Ключові слова: невроз, прагнення, психологія, ідеологія, авторитарна влада, нарцисизм, психоз, омана, реальність.

Key words: neurosis, aspiration, psychology, ideology, authoritarian power, narcissism, psychosis, deceit, reality.

© Переклад із німецької мови Віталія Брижніка.

© Translation from the German language Vitaly Brizhnik.

Деякі соціологи ... у конкретних випадках (in ad hoc) сприяють формуванню психологічних конструкцій і не зауважують [важливість] техніко-психологічних зауваг.

Талкот Парсонс

/434/ У своєму есеї «Політичні неврози» Артур Кестлер* редукував поняття неврозу до політики¹. Використовуючи аналогію як методу, Кестлер веде мову про «політичного невротика», але насамперед говорить про «політичне лібідо», яке «щонайменше є так само переобтяженим, знало витиснення і було покручене, як і лібідо статеве». Себто його думка ґрунтується на припущенні, що категорії, які Зигмунд Фройд увів в інтелектуальний обіг задля розгляду сфери індивідуума та динаміки його прагнень (Triebdynamik) можна застосувати також і щодо політичної сфери, однак, як незалежні вони до неї недотичні. Такі слова, як «політичний інстинкт», або навіть «політична підсвідомість», які використовує Кестлер, зауважене потверджують.

¹ Arthur Koestler, *Politische Neurosen*, in: *Der Monat* 63, Jg. 6. Dezember 1953, S. 227 ff. (Anm. d. Hrsg.)

Нинішня психоаналіза останні тридцять років сама переймалася тим, аби зрозуміти політичні феномени. Вона розглянула тему тих так званих рухів мас, котрі, як явище, зумовили Кестлеровий екскурс у глибини психології. Провиною фатального наукового розподілу праці є те, що Кестлер, який хоча й оперує наявними поняттями психоаналізи, але навряд чи обізнаний щодо недавніх зусиль аналітичної соціальної психології. Зауважу, що початок розвитку цієї психології дає надзвичайний трактат Фрейда, що має назву «Психологія мас та аналіза людського Я (1921), в якому відомі спостереження Ле Бона** та Мак-Дугала*** про психологію мас були виведені з динаміки індивідуальних прагнень (Triebdynamik). У такий спосіб Фрейд розчакловує поняття психології мас, вважаючи, що її симптоми таємним чином не відокремлені /435/ від колективної, властивої суті людини (kollektiven Eigenwesens), але ґрунтовані на процесах, які відбуваються в будь-якому окремому члені маси, а саме – на процесах ідентифікації з постаттю батька. Вираз «масовий гіпноз», який зазвичай використовують невизначено, Фрейд сприймає всерйоз, і виводить поведінкові різновиди маси, що подібні до гіпнозу, з життя прагнень людини, яка до маси залучається. Завдяки цьому повороту Фрейдова теорія виразила суть суспільної ситуації, в межах якої достоту формування маси зумовлює атомізацію та відчуження людини.

Ця робота Фрейда, зауважена широко колом психоаналітиків, спричинила серйозні обговорення. Уже наприкінці двадцятих років емпіричні соціальні дослідження починають використовувати поняття психології мас. Можливо, я міг би тут пригадати роботу нашого Інституту соціальних досліджень, що з самого початку мала теоретичний зв'язок із психоаналітичним відділом, котрий тоді очолював Карл Ляндауер, який, зауважу, пізніше загинув у Бельзени. У збірці робіт співробітників нашого інституту, що мала назву «Дослідження авторитарної влади і сім'я»², автором концепції котрої, а також і видавцем, був Макс Горкгаймер, глибинні психологічні механізми людської поведінки, поєднані авторитарною владою, що було розглянуто на основі значного соціологічного матеріалу, були вперше теоретично прикріплені до самої соціальної динаміки. Інша робота нашого інституту, яку виконали вже в

США, також мала на меті цей намір: у дослідженні «Авторитарна особистість»³ було систематично досліджено кореляції між політичними ідеологіями та характерологічними структурами, що зумовило в сучасній Америці, де вона була опублікована в 1950 році, виникнення доти небаченої додаткової літератури.

Відмінність між Кестлеровими тезами і зауваженими зусиллями науковців, активізованими протягом останніх десятиріч, полягає в тому, що останні вбачали «політичні неврози» не самостійними захворюваннями, а функціонально поєднаними із структурою індивідуальних прагнень (individuellen Triebstruktur) та з індивідуальною психологією. Однак, ця відмінність є не просто академічною, /436/ яка мала стосунок лише до витонченого тлумачення процесів, із чим можна було би принципово погодитись, але вона стосується й центральних теоретичних позицій. Якщо відбувається відокремлення понять од теорії, до якої вони належні за сенсом, і їх [таким чином] нівелюють у просторі дії несправжнього common sense (англ. – здорового глузду), тоді вони змінюють свій сенс і більше не виконують ті завдання, що мусили виконувати.

Цей Кестлеревий нарис передусім надав можливість поставити природне запитання про суть політичного лібідо, яке так скрупульозно відокремлено од статевого. Залишається поки нез'ясованим те, як можна пояснити механізми політичного витіснення, щодо яких Кестлер використовує такий актуальний приклад, як феномен витіснення почуття провини в Німеччині, [у випадку,] коли строго не дотримуються психологічного значення поняття витіснення. Кестлер воліє визначити політичне лібідо достоту як «потребу окремої людини бути складовою одного Цілого, розчинитися у спільноті, належати у будь-який спосіб». Такі вербальні дефініції нечасто зумовлюють щось вельми значне. Зауважений Кестлером фактичний стан насправді лише представляє проблему, яку аналітична соціальна психологія мала подолати, і сам не пропонує способи її вирішення. Або ж він серйозно хоче скористатися розгорнутим ще до Фрейда плюралістичним ученням Мак-Дугала про прагнення (Trieblehre), котре називало «соціальний інстинкт» одним серед множини інших інстинктів, які [Мак-Дугал] здебільшого винайшов, і не осмислює далі походження та зв'язок цих прагнень, зведених у таблиці****? Чи

дійсно є таким зрозумілим те, що, мовляв, хтось хоче «належати»? Хіба не мусять, якщо хочуть викривати психологічне коріння тоталітарної ідеології, досліджувати й надалі достоту останнє поняття?

Однак Кестлер установив сферу Політичного в абсолютний спосіб, ускладнюючи його опис через пояснення. Саме тому він помиляється не лише щодо психологічної, а, що важливіше, й щодо суспільної генези тоталітарних спокус. Відповідно до сенсу власної психоаналітичної теорії, Кестлер характеризує явища уперної ідентифікації [окремої людини] з таким колективним нарцисизмом*****, що значною мірою сформований «у-групі». Обернене до комплексу кастрації «слабкість-я» (Ich-Schwäche), поняття котрого увів у теоретичний обіг Герман Нунберг*****, стосовно чого Кестлер вочевидь необізнаний, шукає компенсацію у всемогутньому /437/, роздутому, тим не менш, власному колективному формуванню, яке глибинно подібне до слабого «я». Ця втілена в численних окремих людях тенденція сама стає колективною силою, масштаби якої досі навряд чи правильно оцінені. Утім, названа тенденція не є вираженням «політичного неврозу» sui generis*****, але укорінена психологічним чином через утрату «я» свого задоволення, що зазнає людина.

Імпровізаційна метода Кестлера призводить до виконання хибних суджень, що має серйозні наслідки, адже колективний нарцисизм жодним чином не означає тільки те, що «дійсність, [отримана] за будь-яку ціну зійшла на манівці». Кестлер, доволі справедливо зауваживши, що певні політичні факти зазнали пригнічення, позаяк були несумісні з нарцисизмом, так само добре він уникнув очевидності того, що протягом тривалого періоду колективний нарцисизм надмірно відповідає «принципу реальності». До того ж, зауважу, якщо оптика прихильників тоталітаризму зазнала викривлення через чисельні [спільні] погляди, було б занадто нехитрим вважати їх «нереалістичними». Варто зазначити, що у психоаналізі «нарцисизм» означає лібідне захоплення власним «я», а не любов до інших людей. Механізм цього заміщення ще не став суспільним механізмом, який [зараз] за соціальну залякність будь-якої окремої людини винагороджує її неприкриту волю до самозбереження. Через свої злиття з «я» окремої людини імпульсивні цілі (Triebziele) колективного нарцисизму цілком сумісні з раціональними цілями, з виразним баченням наданих умов. Поширені в нинішній Німеччині та Франції ідеології, котрі Кестлер убачає шкільним прикладом політичного нев-

² Studien über Autorität und Familie. Forschungsberichte aus dem Institut für Sozialforschung. (Schriften des Instituts für Sozialforschung, hrsg. von Max Horkheimer, Bd. 5.) Paris 1936.

³ Th. W. Adorno u. a., The Authoritarian Personality. (Studies in Prejudice, ed. by Max Horkheimer and Samuel N. Flowerman.) New York 1950.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

розу, мають вельми гармонійний зв'язок зі сталими інтересами своїх прибічників. Звісно, у найвищому сенсі той нарцисизм політичним чином є достоту ірраціональним, як і психологічним. У ньому присутній саморуйнівний момент, але останній являє собою не більше, як утілення світового порядку, завдяки якому цей нарцисизм нав'язливо формується. Хіба Гітлер не вбачав Європу свого часу більш «реалістично», ніж державні діячі Ліги Націй, які, дотримуючись засад здорового глузду, робили одну дурницю за іншою? Безоглядне панування збільшеного в тоталітарних системах «я-інтересу» (Ich-Interesses) породжує різновид раціональності, яка найчастіше переважає у виборі засобу, [який застосовують щодо] своїх супротивників, і є сліпою тільки щодо цілей****. Тоталітарна /438/ психологія відображає примат суспільної реальності, яка продукує людей, котрі вже схилені достоту так, як і вона сама. Але суть розумової схиленості полягає якраз у тому, що захоплені ідеологією люди виступають лише агентами тої могутньої реальності, а також у тому, що їхня психологія формує ще і проміжний етап [цієї ідеологічної] тенденції. Погляд, що вчення про об'єктивні закони суспільства самé може спричинити виникнення системи омани, не повинен породити спокусу повернутися до психологізму, якому достатньо бачити лише суспільний фасад і який, до того ж, навіть психологічно недостатній. Немає жодного «політичного неврозу», але, можливо, [соціально] впливові психічні деформації цілком точно пояснюють політичну поведінку, однак не пояснюють таким же чином її деформацію. Ця поведінка меншою мірою ґрунтується на «питанні про сенс життя», котре являє собою абстрактне розчинення [думки] в тому, що властивим чином обтяжує людей; її підґрунтям радше є такі найконкретніші біди, як безробіття технологічних спеціалістів, як дивергенції станів виробничих засобів, як володіння сировиною в окремих країнах, і скрізь [вона спричинена] економічною неможливістю [реалізувати] те, що життя освоює власними силами, такою неможливістю, яка за допомогою диявольської «раціональності» спрямовує індивідів до гетерономних рухів мас.

Так, звісно, соціально-психологічні дослідження, про які я казав, дійсно виявили зв'язок між типовими психологічними комплексами та політичними позиціями. «Характери, поєднані авторитарною владою», особи, які під тиском переживань свого дитинства не змогли кристалізувати автономне «я», мають особливу схильність до тоталітарних ідеологій. Але так само безперечним є

результат, що виразно суперечить думці Кестлера: авторитарні характери, як такі, жодним чином не більш «невротичні», ніж характери інші. Якщо воліють вести мову про наявні в характерах особливі психологічні дефекти, тоді радше орієнтуються – а про це слід повідомляти надзвичайно обережно – на сферу психозів, і передусім розглядають параною, тоді як специфічно невротичні конфлікти сприймають радше як протилежний [за суттю психологічний] тип. Недбала мова, яка говорить про «масові психози та масові манії», вочевидь більше наблизилася до фактичного стану, ніж теорія політичного /439/ неврозу. Але також було б хибним уявляти людей, котрі психологічно схильні до тоталітарних систем, що найчастіше відбувається, психотиками або схибленими. Радше система колективної омани, про яку [ті науковці] писали, та її значно доповнена Кестлером феноменологія, відповідно до переконань Ернста Зимеля****, явно захищає окремих людей од відкритого психозу – інкапсульована омана дозволяє їм поводитися у всіх інших регіонах найбільшою мірою «реалістично». Патологічний момент присутній у тих людях передусім через цей реалізм – певний різновид людської байдужості та відсутності реакцій, який оберігає їх од конфлікту невротиків. Видається, що останні якраз і започатковують [поширення] неврозу. Ці невротики без залишку уподібнилися до світу; якщо вони, як то каже Кестлер, не здатні вчитися на досвіді, це відбувається тому, що вони стали настільки матеріалістичними (dinghaft), що більше не можуть продукувати власний досвід. Найпоследовнішим утіленням тоталітарного свавілля є шеф поліції, який напевно є більш невротичний, ніж будь-хто. Натомість, за аналогією з поняттям «невроз характеру», запровадженим в обіг Францем Александером****, мабуть варто говорити про психотичні характери, відповідно до власного сенсу «тоталітарних типів людей». Утім, чим глибше проникає тоталітарний характер у психологічну гезезу, тим менше задовільняється тим, що його пояснюють виключно психологічно, і тим більше усвідомлюють, що психологічні залякості цього характеру є засобом пристосування до заляклого суспільства.

Примітки перекладача

* Кестлер Артур (1905-1983) - британський письменник і журналіст єврейського походження, уродженець Угорщини. Опублікував 1953 року есеї «Політичні неврози», написану німецькою мовою, в якій, розглянувши психологічні стани існування людини в західному суспільстві середини ХХ

сторіччя, дійшов невтішних висновків. Серед останніх Кестлер виокремив неспроможність тодішньої демократії, як різновиду політичного врядування, мобілізувати людей, аби вони виступили на її захист. Способом можливого покращення ситуації в суспільстві він запропонував убачати поширення серед політичних діячів знання психології. У цій роботі Кестлер зауважив такі психологічні розлади, як невроз, витиснене почуття провини за політичні злочини нацистів, колективну амнезію європейців, їхню втечу від дійсності, прагнення підпорядкуватися будь-якій авторитарній владі. Також він звернув свою увагу на такі порушення людської психіки: амбівалентність поведінки, фетишизм, тривале інтелектуальне дозрівання.

Варто зауважити, що Адорно тут використовує поняття невротик, а далі в тексті й поняття психотика. У психіатрії ці поняття відповідають різним станам відхилення у психіці. Ознакою поведінки психотика, відмінної од невротичної поведінки, є утрата зв'язку з реальністю. Невротик уважає, що проблема в ньому самому. Психотик переконаний у тому, що дещо недобре сталося зі світом, і загроза поширюється від останнього. Зигмунд Фройд, на теоретичний спадок якого Адорно ідейно спирався, так писав про ці типи: «Найважливіша генетична відмінність між неврозом і психозом: невроз – це результат конфлікту між Я та Воно, тоді як психоз – аналогічне завершення того ж порушення, що відбувається у взаєминах Я та зовнішнього світу».

** Ле Бон Гюстав (1841 - 1931) - французький психолог, соціолог, антрополог та історик, публіцист, найбільше відомий як засновник соціальної психології і автор одного з перших варіантів соціально-психологічної теорії «масового суспільства». Був автором кількох соціально-теоретичних робіт, у яких надав тлумачення рисам національного характеру, расовим ознакам, стадній поведінці і психології натовпу.

*** Мак-Дугал Вільям – (1871 - 1938) - англо-американський психолог, один із фундаторів соціально-психологічних досліджень, увів в обіг поняття «соціальної психології». Мак-Дугал зробив значний внесок у розвиток теорії інстинктів і соціальної психології. Був опонентом біхевіоризму; намагався дати наукове тлумачення процесів у соціальних групах: пояснював соціальну потребу як стадний інстинкт, а групове спілкування — як узасмовплив енергій

усіх членів даної групи («душа групи»), надав початок уявленням про надіндивідуальну національну душу.

**** Макс Горкгаймер (1895 – 1973) – видатний німецький соціальний мислитель, один із фундаторів критичної теорії суспільства (Франкфуртської школи). Дослідницька робота цієї школи відбувалась під егідою Інституту соціальних досліджень, який Горкгаймер очолював із 1930 року. Після завершення Другої світової війни Горкгаймер і Адорно, які товаришували протягом свого життя, опублікували спільну роботу «Діалектика Просвітництва» (1947), в якій була здійснена радикальна неомарксистська критика індустріального суспільства, ідеологію котрого вони охарактеризували продуцентом політичних авторитарних ідеологій.

Слід зауважити, що основною теоретичною метою тих проєктів, назви яких Адорно пригадав, а саме – «Студії про авторитарну владу і сім'ю» (1936) («Studien über Autorität und Familie») та «Авторитарна особистість» (1950), було дослідження природи й походження авторитарної влади. У першому проєкті, до якого було залучені М. Горкгаймер, Е. Фром, Г. Маркузе та інші співробітники Інституту соціальних досліджень, Адорно участі не брав. Натомість Адорно очолив інший соціологічний проєкт, який реалізували американські дослідники Р. Невіт Сенфорд, Ельза Френкель-Брюнсвик, Даниел Дж. Левінсон.

**** Берген-Бельзен — нацистський транзитний табір поблизу села Берген у Нижній Саксонії, що функціонував із квітня 1943 по квітень 1945 року. У листопаді 1944 року нацисти розширили табір Берген-Бельзен і перетворили на регулярний концтабір. Варто зазначити, що в цьому нацистському концтаборі загинула Анна Франк, яка вела щоденник про «життя» євреїв за нацистської влади. На долю Анни Франк Адорно вкаже у своїй доповіді «Що означає «працюю-

вання Минулого?» як на приклад відсутності будь-якої солідарності людей, європейців, свідомість яких перебувала під залишковим впливом авторитарної ідеології. У випадку Анни Франк, таким чинником впливу є політична ідеологія німецького націонал-соціалізму, яку імпліцитно підтримувала соціальна ідеологія індустріального суспільства в повосенній Західній Німеччині.

***** Вільям Мак-Дугал у своїй роботі «Вступ до соціальної психології» (1910), опублікованої в Бостоні, склав таблиці інстинктів, вважаючи, що кожний окремий інстинкт зумовлює відповідну емоцію, а отже й тип поведінки.

***** Нарцисизм – хвороблива риса характеру, яка полягає у надмірній самозакоханості. Це поняття походить із давньогрецького міту про Нарциса, прекрасного юнака, який відмовив у коханні німфі Ехо. За таку зневагу він був покараний любов'ю до свого відображення в озері, у водах якого він загинув, коли туди кинувся. У психології та психіатрії нарцисизм розглядають як серйозну особистісну дисфункцію або розлад особистості. Фройд уважав, що певний нарцисизм є невід'ємною частиною будь-якої людини від її народження, і був першим, хто застосував цей термін у психології (робота «Вступ до нарцисизму» (1914)).

***** Герман Нурнберг (1884 – 1970) – польський психіатр, психоаналітик. Був студентом Зигмунда Фрейда, з яким працював у Відні з 1914-го по 1933 рік, до моменту отримання нацистами влади над Німеччиною. Також до 1933 року був членом Соціал-демократичної партії. Працюючи в еміграції, в США, зробив вагомий теоретичний унесок в історію психоаналізу.

***** Sui generis (лат.) – своєрідний, єдиний у своєму роді. У пантеїстичному вченні Бенедикта Спінози

«sui generis» є характеристикою Бога як буттєвої субстанції. Можна зрозуміти, що Адорно тут використовує поняття sui generis у значенні речі, яка сама породжує себе.

***** Адорно натякає на III-й розділ «Критики практичного розуму» Імануеля Канта, що має назву «Про мотиви чистого практичного розуму» (1788), в якому йдеться про природний обов'язок людини ставитися відповідно до морального закону (категоричного імперативу), до будь-якої іншої людини, за Кантом, розумної істоти, як до мети, і жодним чином не як до засобу. У попередній своїй роботі «Основи метафізики звичаєвості» (1785) Кант після категоричного імперативу сформулював практичний імператив, що має такий вигляд: «Чини так, аби ти завжди ставився до людства як у своїй особі, так і в особі будь-якого іншого також, як до мети і ніколи не ставився до нього як тільки до засобу».

***** Зимель Ернест (1882 - 1947) - німецький психоаналітик. Здобув визнання серед колег завдяки своїм дослідженням неврозів, які його пацієнти отримали на війні. Здійснив значний внесок у теорію психоаналізу 20-х і 30-х рр., зауваживши у своїх роботах, окрім індивідуальних клінічних картин, культурне оточення та суспільний стан хворих. Став відомий як видавець збірки «Антисемітизм – соціальна хвороба» (1946), яка відбулася важливим етапом у дослідженнях антисемітизму.

***** Александер Франц (1891 – 1964) — американський лікар і психоаналітик угорського походження, якого вважають одним із засновників психосоматичної медицини і психоаналітичної кримінології. Також він був засновником і лідером «Чикагської школи» психоаналізу.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р.

ЗІНЧЕНКО В. В., доктор філософських наук, професор, завідувач відділу інтернаціоналізації освіти Інституту вищої освіти НАПН України

V. ZINCHENKO, doctor of Philosophy, Professor, Chief of Department of Internationalization of Education at the Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ У ВИМІРІ ПЕРСПЕКТИВ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

INTERNATIONALIZATION OF THE STATE-LEGAL MODEL OF CIVIL INSTITUTIONALITY IN THE MEASURE OF THE PROSPECTS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY IN THE CONDITIONS OF GLOBAL TRANSFORMATIONS

Обґрунтовується, що в основу системи громадянського суспільства і її незмінного супутника – правової держави – має бути покладено не тільки розподіл гілок влади, єдність громадянина, спільноти і права, їхню правову рівність перед законом у правовій системі. Їхньою основою та гарантією якісного функціонування як на міжнародному, так і на національному рівнях є права народу й нерозривно пов'язана з ними система прав людини. У статті досліджується досвід правотворення Сполучених Штатів Америки як вагомого джерела розвитку сучасної міжнародної моделі правової системи.

That the basis of the system of civil society and its constant companion – the rule of law – should be put not only the separation of powers, the unity of the citizen, society and the law, their legal equality before the law in the legal system. They are based on the guarantee of quality and function, both at the international and national levels, are the right people and is closely associated with it the human rights system. This article examines the experience creation of rights United States of America as a significant source of modern international legal system models.

Ключові слова: право народу, права людини, Біль про права, правова держава, громадянське суспільство, суспільний договір, фундаментальні права і свободи, судова влада.

Key words: the right of the people, human rights, the Bill of Rights, the rule of law, civil society, the social contract, the fundamental rights and libertie.

Постановка проблеми. На різних рівнях і з різних приводів часто вживаються терміни «права людини», «правова система», «громадянське суспільство» і «правова держава» у контексті реформування систем державного управління, створення міжнародних і національних механізмів гарантування прав людини як на національному, так і міжнародному рівнях. Хоча сучасна глобальна світова та українська дійсність характеризується невисоким рівнем правової і політичної культури, правовим нігілізмом, слабкістю демократичних традицій і навичок.

У сучасному світі та Україні проблема громадянської інституалізації державно-правової системи опинилася в центрі суспільствознавчих, адміністративно-управлінських, політико-правових досліджень та дискусій [див., зокрема: 1-4; 6-11].

Метою дослідження даної статті є системний аналіз змістовних, структурних і функціональних характеристик фундаментальних громадянських «прав народу» як основи інститутів соціальної і громадянської, державної і правової системи, суспільного і державного явища, а також можливостей його методо-

логічного застосування в політико-правовій, суспільствознавчій, державно-управлінській теорії, науковому пізнанні, дослідженні процесів структурування, функціонування і розвитку громадянського суспільства і правової держави [3; 5]. Досягнення цієї мети потребує звернення до історії дер-жавно-правової думки і до сучасної зако-нотворчої діяльності, де і викристалізу-валося уявлення про феномен, який отримав назву «право народу». Метою аналізу є визначення ключових рис правових основ і механізмів їх побудови, з тим, щоб вони стали продуктом вільної громадянської спілки людей і знаходилися під їх контролем, розробити комплекс практичних заходів щодо підтримки розвитку інс-титутів правової системи як засобу соціалізації держави та захисту прав і свобод громадян.

Вклад основного матеріалу. Для світу і України досвід США⁴ у контексті

нормативних цінностей // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. – 2013. – №3 (68). – С.89-102; Зінченко В.В. Громадянське суспільство: шляхи, форми та перспективи (соціально-філософські ідеї і політико-правові тенденції сучасності). – К.: МАУП_КАРПУК, 2007.– 468 с.;

Зінченко В. В. «Право народу» в конституційному законодавстві та його міжнародне значення для ціннісної системи прав людини і демократії // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2013. – № 1. – С.183-194;

Sintchenko V. Sozial Wirtschaft und die Entwicklung der Zivilgesellschaft [Text] / V.V.Sintchenko // Soziale Wirtschaft. – 5/2010.– S.161-183; Sintchenko V.V. Ethik Weltbild, Moderne Wirtschaft und die Aufgabe der Politik// Nauka i Studia. – NR 19 (87) 2013. – S.76-84;

Zinchenko V. Global institutional transformation strategies of self-management systems// Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas Zarządzanie «Management». – 2015. – (4). – P.169-176;

⁴ Див. детальні дослідження автора з цих питань, зокрема:

Зінченко В.В. Англо-американська модель права та конституціоналізму як інтегративна традиція і вагоме джерело

створення інтегративних механізмів ефективної взаємодії особи, суспільства, держави, правових інституцій у творенні узгоджених правових норм і практики є прикладом і актуалізацією інституційного суспільного забезпечення права на рівні можливості справедливості як готовності кожної людини підтримувати одне одного, виходячи за межі правових зобов'язань. Без солідарності не може бути громадянського суспільства і правової держави. Тим самим відбувається висунення на перший план норм солідарності і співвідповідальності як основних цінностей громадянської волі - висхідної для вільного цілепокладання [13, 47]. Надаючи цінності солідарності не тільки правового, антропологічного, але і політико-культурного аспекту, громадянська демократія в якості визначаючого моменту у підході до правових цінностей відзначає те, що будь-хто з будь-якої соціальної групи і регіону повинен отримати підтримку своїх прав і на гідне людині існування.

Формулюючи положення правової системи, засновники США керувалися й іншими політико-правовими ідеями, демократичними ідеалами і цінностями. У ній поряд з використанням ідей Просвітництва і законотворчих напрацювань англійського, римського, галузевого права спостерігаємо еволюційний розвиток власної правової моделі, основною метою якої є відповідність права інтересам суспільства, принципам справедливості та правової рівності. Тут і республіканський лад, і всезагальний захист приватної власності, і теорія суспільного договору, і «природні» права і свободи громадян, і панування права, і політичний плюралізм, недовіра до влади уряду і її обмеження. У своїй сукупності ці ідеї відображені на скрижалях доктрини конституційного права США і утворюють зведення принципів американського конституціоналізму і правової системи.

Право народу на охорону особи, житла, паперів і майна від необгрунтованих обшуків і арештів не повинно порушуватися. Жоден ордер не повинен видаватися інакше, як за наявності достатньої підстави, підтверженої присягою або урочистою заявою; при цьому ордер повинен містити докладний опис місця, підмета обшуку, осіб або пред-

метів, що підлягають арешту – ПОПРАВКА IV до Конституції США (1791 р.).

Автори Білля про права у поправці IV ставили за мету утвердити в новій державі принцип недоторканності особи і житла.

Норма поправки IV, як і інших поправок, що стосуються процесуальних гарантій правосуддя і прав особи, була продуктом суспільно-історичного досвіду американців, приватновласницьких, індивідуалістичних уявлень про взаємини особи, суспільства і держави. Крім того, поправка IV разом з іншими положеннями Конституції була втіленням ідеї про недоторканність приватної власності. Принцип неприпустимості посягання на власність, виражений, зокрема, в забороні «порушувати володіння» (trespass) без згоди власника або без законної підстави, є одним з догматів загального права. Ідея всесвітньої правової охорони приватних інтересів як основа поправки IV була розвинена Верховним судом у ряді його принципово важливих рішень. Поступово в практиці Верховного суду США вироблялася концепція, згідно з якою поправка IV надає конституційну охорону не тільки і навіть не стільки приватній власності (її недоторканність гарантує достатнє число інших конституційних норм), скільки приватного життя громадян і свободі людини від непомірного і неправомірного втручання держави у всі ті сфери їх приватного життя, які об'єднуються в американській юриспруденції поняттям «прайвеси» (privacy). Власне, розвиток концепції права на «прайвеси» не протирічить ідеї охорони приватних інтересів поправкою IV, оскільки ці інтереси є органічною частиною «прайвеси».

Поправка IV складається з двох частин. Перша частина в чисто декларативній формі проголошує «право народу» на недоторканність особи, житла, майна, особистих паперів і документів; необгрунтовані арешти і обшуки порушуючи це право забороняються. Друга ж частина поправки є спробою сформулювати практичні гарантії даного конституційного права. Суто семантичний аналіз поправки дозволяє укласти, що автори Білля про права, природно, допускали можливість «обгрунтованих», тобто правомірних, обшуків і арештів. Обшук або арешт правомірний, коли на його вчинення виданий ордер; у свою чергу, правомірність ордера ставиться в залежність від «достатньої підстави», наявність якої необхідна для видачі ордера і повинне бути підтвержене присягою або урочистою заявою; ордер на обшук правомірний також тільки у тому випадку, коли він містить докладний опис місця обшуку, а ордер на арешт громадянина або вилучення предметів, пов'язаних із злочином, - докладний опис особи, підмета арешту, або предметів, що підлягають вилученню. Поправка не вказує, на кому лежить відповідальність за видачу ордерів, хто визначає «достат-

ність підстав» для видачі ордера, хто виконує ордери, наскільки детально повинні складатися описи місць обшуку, а також що підлягають арешту осіб або предметів, ступінь абсолютності встановлюваних нею правив, чи можуть бути з них винятки.

Інакше кажучи, поправка IV не встановила твердих критеріїв обгрунтованості арештів і обшуків. Конкретизація невизначених формулювань була залишена на розсуд законодавця і судової влади. Тому впродовж всієї історії США фактичний нормативний зміст розпоряджень поправки IV постійно змінювався, а реальне значення гарантій недоторканності особи і житла багато в чому визначалося практичною діяльністю «виконавців закону» – поліцією, відомствами державного звинувачення, слідчо-розшуковими органами та іншими правозастосовуючими установами.

Поправка IV (Білля про права) до Конституції США покликана попередити можливі зловживання владою урядом, з якими так часто доводилося стикатися самим колоністам і їх предкам в монархічній Великобританії. Т.зв. «Наказ habeas corpus» є одним з якнайдавніших інститутів англосакського права, що органічно влився в правову систему американської республіки.

Habeas corpus – це традиційне найменування судового наказу, який адресується посадовій особі, що відповідає за вміст заарештованих в місцях позбавлення волі; наказ наказує доставити поименованого в нім громадянина до суду і повідомити про час і причини його арешту. На суддю в цьому випадку покладається обов'язок перевірити законність і обгрунтованість арешту; якщо суддя встановить, що арешт був проведений без достатніх підстав або порушуючи встановлені правила, він зобов'язаний негайно звільнити громадянина. Використане в Конституції формулювання положення про наказ *habeas corpus* припускає, що кожен громадянин може безперешкодно звертатися до суду з клопотанням про видання цього наказу.

Конституційна заборона припиняти дію наказу *habeas corpus* не має конкретного адресата. Включення його в статтю, присвячену законодавчій владі, дає підставу припустити, що дана заборона звернена до конгресу і припинення дії цього наказу є прерогативою законодавчої влади.

Проте історичні прецеденти показують, що до тимчасової відміни цієї конституційної гарантії удавалося виконавча влада. Так, вперше дія наказу була припинена на основі розпорядження президента А.Лінкольна на початку Громадянської війни 1861-1865 років. Ця акція була зустрінута багатьма з незадоволенням, тому президент заручився підтримкою конгресу, який прийняв спеціальний закон. Згодом дія наказу *habeas corpus* припинялася виконавчою

Zinchenko V.V. Ukrainian model and foreign institutional concept of «physical social economy» paradigm of global development [Text]/V.V.Zinchenko //Journal of scientific research publications. – 2014. № 6(10). – Series “Development and modernization of society”. – С.58-76;

Zinchenko V. Management of Human Capital as a basis for the prospects of democratization of educational technologies//«World cultural values: pedagogical and psychological aspects of education of younger generation». – 2017. – P. 4-12.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

владою тричі (у Південній Кароліні в 1871 р. для боротьби з бандами ку-клукс-клана, на Філіппінах в 1905 р. і на Гавайських островах в 1941-1944 рр.), але у всіх випадках на основі відповідного законодавчого акту. Тому можна стверджувати, що припинення дії *habeas corpus* входить в сумісну компетенцію законодавчої і виконавчої «гілок» влади.

В Англії ще у XIV столітті склалося розділення правової системи на «право» у власному сенсі і «справедливість» або «право справедливості». «Право» (у тому сенсі, в якому цей термін живиться в конституціях) об'єднує норми загального (прецедентного) права і статутного права (законодавства, що кодифікує). «Право справедливості» з'явилося в Англії як доповнення до загального права – коли для вирішення суперечки не знаходилося відповідного розпорядження в загальному праві, сторона могла звернутися за «справедливістю» до короля [4, с. 259]. Такого роду скарги передавалися на розгляд лорд-канцлерові. Поступово були створені особливі «суди справедливості», що діяли на основі широкого розсуду суддів і вдягалися свої рішення переважно у формі судових наказів, що забороняють яку-небудь дію.

Згадка в Конституції США про те, що федеральні суди вирішують справи, засновані на «праві і справедливості», є віддзеркаленням правових традицій Англії. «Мій дім – моя фортеця», – свідчить старовинна англійське прислів'я. У. Пітт-старший, відомий державний діяч Великої Британії XVIII століття, виступаючи в парламенті в 1763 році, так розвинув цю думку: «Найбідніша людина може оголосити про непокору владі корони, знаходячись в стінах своєї хатини. Вона може бути розвалищем з дахом, що здригається від вітру, і пронизливими їй наскрізь протягами, в неї можуть уриватися буря і дощ, але король Англії в неї увірватися не може. Вся його сила кінчається біля порогу старого житла» [12, с. 260].

Серед англійських запозичень у правовій системі США, наприклад, інститут журі. Інститут Великого журі у США та багатьох інших країнах є прямим запозиченням з правової системи Англії [1, с. 202]. Велике журі (*Grand jury*) – розширена колегія присяжних; вона так іменується на відміну від малого журі (*petit jury*) – колегії присяжних, що бере участь в судовому розгляді справи по суті і вирішує питання про винність підсудного. Велике журі, що бере участь у федеральному судочинстві, повинне складатися не менш ніж з 16 і не більше ніж з 23 присяжних. Якщо мале журі вирішує в судах першої інстанції питання про винність підсудного, то Велике журі виступає як колегіальний орган віддання під суд осіб, підозрюваних в скоєнні злочину. Велике журі – це залишок середньовічної форми участі громадян у відправленні правосуддя: суддя, що

регулярно приїжджав, збирав найбільш добросесних місцевих обивателів, вислуховував їх скарги на місцевих «відважних людей» і тут же творив розправу [9, 49].

Конституція США, прийнята у 1787 році, є першою водночас і писаною, і впровадженою (на відміну від «Конституції» П. Орліка) у державно-правове життя конституцією в історії людства і основою сучасної правової системи Сполучених Штатів. Вона була прийнята в той час, коли майже у всьому світі панувала монархічний устрій. Основи демократії існували лише в небагатьох європейських країнах. Ця Конституція з'явилася на світло майже за два роки до Великої французької революції. Для свого часу вона безумовно була видатним за своїм демократизмом документом хоча б тому, що вона оформила створення на американському континенті єдиної великої демократичної республіки. Конвент, що розробив і прийняв Конституцію, зібрався в травні 1787 року у Філадельфії. 55 делегатів Конвенту (від 12 з 13 штатів), що засідав під головуванням Джорджа Вашингтона, являли собою хоча і невеликі, але вельми значні збори. Згодом американські історики, включаючи і наших сучасників, неодноразово висловлювали думку, що в США неможливо було б повторно зібрати таку представницьку колегію просто за браком належних розумів. Учасників Конвенту самі американці шанобливо іменують «батьками-засновниками». Дійсно, делегатами Філадельфійського конвенту були вибрані видатні державні і політичні діячі, учені, філософи, юристи. Досить назвати декілька імен: Джордж Вашингтон, Олександр Гамільтон, Бенджамін Франклін, Джеймс Медісон, Едмунд Рандольф, Джеймс Вільсон. Перед засновниками правової системи і Конституції США було поставлено потрійне завдання: створити правову систему ефективної, звітної і контрольованої суспільством влади, створити «досконаліший Союз», надійно гарантувати права громадян і власників [3, 95].

Принцип розділення влад, трансформований американським правовим мисленням в систему «заборон і противаг», припускає організаційну незалежність трьох «гілок» державної влади – законодавчої, виконавчої, судової і розмежування між ними відповідних функцій. При цьому потрібно відзначити, що засновники Конституції ніколи не подумували про створення якоїсь тривладності – системи трьох повністю незалежних одна від одної влад. Для практичного здійснення цієї влади вони створили механізм взаємодіючих (за допомогою «заборон і противаг») органів, які вважалися носіями відповідно законодавчої, старанній і судовій владі. На федеральному рівні три «галузі» влади представлені конгресом, президентом і Верховним судом. Розподіл влади як

принцип американської правової системи і державності, що припускає відносну самостійність найвищих органів влади по відношенню один до одного, виражає демократичні початки державного ладу США. Розділення законодавчої, виконавчої і судової сфер державного управління перешкоджає зосередженню влади і тим самим не допускає зростання тиранії. Другий правовий принцип – федералізм також в самій Конституції не згаданий, але витікає з її положень. Правова система США встановила систему дуалістичного федералізму, в основі якої лежить жорстке розмежування сфер компетенції Союзу і суб'єктів федерації – штатів. Утворення першої в світовій історії федерації було актом величезного значення. Американський федералізм пройшов довгий і складний шлях розвитку, суть якого полягала в боротьбі, що продовжується до цих пір, між сепаратизмом і централізмом. «Повноваження, які не делеговані Сполученим Штатам цією Конституцією і користування якими не заборонене нею окремим штатам, зберігаються відповідно за штатами або за народом». – промовляє про це ПОПРАВКА Х (1791 р.) ДО КОНСТИТУЦІЇ США.

Третій доктринальний принцип правової державно-політичної системи США – конституційний нагляд. Такого роду нагляд реалізується судовою владою відносно двох інших «гілок» влади, а його величезне значення для розвитку амери-канського суспільства полягає в тому, що суди визнають невідповідними Конституції і тим самим недійсними закони конгресу, акти виконавчої влади. Тенденції розвитку конституційного механізму і американської державності багато в чому визначаються рішеннями судів.

Конституція США забороняє конгресу приймати закони *ex post facto*, тобто закони, що «мають зворотну силу». Цей вираз по-різному розумівся і тлумачився в історії США. Під час розробки і ухвалення Конституції в поняття «Закони, що мають зворотну силу», включалися всі закони – як кримінальні, так і цивільні, – дія яких розповсюджувалася на праводносини, що виникли до їх ухвалення.

Включення в Конституцію заборони на біллі про опалу переслідувало мету усунути можливість позасудової репресії, здійснюваної законодавчим органом на основі визнання «явної» і не доведеної в звичайному судовому порядку провини особи. У період після другої світової війни конгрес прийняв деякі закони, що забороняли прийом на роботу в певні організації осіб з «неугодними» уряду політичними поглядами. Верховний суд був вимушений оголосити ці закони антиконституційними «біллами про опалу». І явно як білль про опалу, врозріз з Конституцією, конгрес прийняв закон Маккарена 1950 року, направлений проти комуністів. Біллем про опалу в

англосакської системі права називається законодавчий акт, яким призначається той або інший вид покарання конкретній особі або конкретним особам. Білль про опалу також не був американським винаходом, бо він застосовувався в Англії ще в XV столітті разом з імпичментом. У Америці часів розробки і ухвалення Конституції білль про опалу розумівся «по-англійськи», про що свідчить його тлумачення: «Біллі про опалу... є такими спеціальними актами легіслатури, якими призначається страта особам, імовірно винним в скоюванні тяжких злочинів, таких як державна зрада і фелонія, без виголошення звинувачувального вироку в порядку звичайної судової процедури. Якщо акт призначає покарання м'якше, ніж позбавлення життя, він іменується біллем про покарання і визискування» [16,126]. У конституційному праві США під біллем про опалу розуміється і білль про опалу у власному сенсі слова, і білль про покарання і стягнення.

До середини 1960-х років Верховний суд США у справах, в яких оскаржувалася протиправна поліцейська тактика допитів підозрюваних, не застосовував положення поправки V про неприпустимість примушення до дачі свідчень, а відміняв окремі звинувачувальні вироки у справах, де визнання були вирвані тортурами, допитами «третього ступеня» або іншими методами примушення, на інших конституційних підставах. Особливе значення для громадянина має можливість звернутися до «привілею проти самозвинувачення» на стадії поліцейського розслідування – під час допитів в поліції, після арешту або затримання («Правило Міранди»). Поліцейські для отримання визнання від підозрюваного удаються часто до протизаконних методів: застосуванню насильства, використанню інтенсивних методів допиту (допит «третього ступеня»), активному психо-логічному тиску, шантажу і залякуванню. Вирвані подібними методами самообвинувачення підозрюваного визнання залучаються до справи і можуть бути покладені в основу звинувачення і подальшого засудження людини. «Правило Міранди» викликало різко негативну реакцію поліцейських чинів, звинувачувальної влади і всіх тих політичних діячів, які в жорстких поліцейських методах вбачають єдино надійний спосіб зміцнення правопорядку. Вони звинуватили Верховний суд в лібералізмі по відношенню до правопорушників, в тому, що своїм рішенням суд «зв'язав руки» поліції, допустив можливість звільнення обвинуваченого «від відповідальності із-за недотримання поліцією «процесуальних формальностей». Верховний суд своїм рішенням прагнув прискіпнути грубі порушення законності в поліцейській практиці, утвердить таку леліану американською юриспруденцією «привілей проти самозвинувачення», підняти професіоналізм поліції в справі добування

доказів, що багато в чому зводився до професійного «вибивання» тих свідчень, що інкримінують підозрюваного.

У 1937 році у справі *West Coast Hotel Co. v. Parrish* Верховний суд підкреслив: «Конституція не говорить про свободу договору, вона говорить про свободу і забороняє позбавлення волі без належної правової процедури... Гарантія свободи не позбавляє від законодавчого контролю ту широку сферу активності, яка складається з договірних відносин, і не заперечує за державою можливості передбачити обмеження гарантій».

Клаузула про «належну правову процедуру» зазнала і в своєму суто «судопроцедурному» призначенні певну трансформацію в тлумаченнях Верховного суду. Верховний суд аж до 1960-х років утримувався від «нав'язування» конкретних стандартів «належної правової процедури» органам кримінальної юстиції в штатах. Проте Верховний суд під головуванням Е. Уоррена узяв курс на те, щоб розповсюдити федеральні гарантії правосуддя і прав обвинуваченого на судочинство в штатах. Як наслідок, практично всі процесуальні гарантії, що містяться в Біллі про права (у поправках IV, V, VI і VIII до Конституції), до кінця 1960-х років стали необхідним умовою «належної правової процедури» в судах і правових органах штатів. Поступово і концепція «матеріальної належної правової процедури» була поширена Верховним судом на деякі інші сфери соціального життя, які виходять за рамки безпосереднього економічного інтересу, але зачіпають інші загальні інтереси в підтримці справедливого правопорядку в американському суспільстві.

Велике значення у формально-юридичному закріпленні расового рівноправ'я і підриві правової бази ганебної системи сегрегації зіграло оновлене тлумачення клаузули про «рівний захист законів» Верховним судом під головуванням Е. Уоррена. У 1954 році в політично знаменитому рішенні у справі *Brown v. Board of Education* суд оголосив, що сегрегація публічних (тобто тих, що утримуються державою) шкіл штату йде врозріз з конституційним положенням про «рівний захист законів»: «Роздільні системи освіти за своєю суттю нерівні». Майже дев'яносто років історії знадобилося країні, щоб її найвищий судовий орган (не конгрес, не уряд) через рішення по конкретній суперечці узяв на себе політичну відповідальність і видав розпорядження про реалізацію конституційних встановлень [12,s.43]. «Суд Уоррена» піддався за це найзапеклішим нападкам консервативно-реакційної частини соціуму Америки, лунали заклики до імпичменту самого Ерла Уоррена. Але суд був підтриманий прогресивною громадянською, що побачила в прецеденті у цій справі правові можливості політичної боротьби з расизмом. Расистській системі «роздільних, але

рівних» можливостей був нанесений перший, вельми відчутний удар. Ветерани руху прогресивних юрис-тів за демократичні права, підкресливали, що рішення 1954 року, «ймовірно, є найважливішим вирішенням Верховного суду Сполучених Штатів з тих, які він приймав з якого-небудь питання в XX столітті. Поза сумнівом, це найважливіша державна акція у встановленні рівності з тих пір, коли поправки періоду Реконструкції сформулювали права, завойовані неграми в Громадянській війні... Рішення відобразило формулювання і цілі поправок XIII, XIV і XV» [12, с. 65].

На підставі поправки XIV Верховний суд створив доктрину «фундаментальних прав і свобод» людини, до яких суд спочатку відносив цивільні свободи і політичні права, що прямо згадані в Конституції і формально охороняються від свавілля з боку властей Біллем про права. Зв'язавши воедино положення поправки XIV про «належну правову процедуру» і «рівний захист законів», суд розширив поняття «Фундаментальних прав», віднісши до цієї категорії такі права людини, які не тільки прямо згадані Конституцією, але і мають на увазі нею, витікають з її духу [11,115]. Особливу активність у цьому напрямі виявив Верховний суд, коли у ньому головував Е.Уоррен (1953-1969 рр.). На основі ідеї конституційних прав, що «маються» на увазі, Верховний суд до «фундаментальних прав» відніс усі права і свободи, закріплені Конституцією, а також ряд з них, сконструйованих ним самим: права, пов'язані з недоторканністю особистого життя громадян, право вільного пересування і вибору місця проживання, право на шлюб, на звернення до суду, на участь у виборах і деякі інші.

Поправка IX (перерахування у Конституції певних прав не повинне тлумачитися як заперечення або применшення інших прав, що зберігаються народом) початково украї рідко використовувався судами в конституційних спорах з приводу об'єму і змісту прав громадян. Як відзначають дослідники, до певного часу «у вибраних колах правників-інтелектуалів згадка в бесіді поправки IX завжди викликала усмішку» [14,86].

Проте потенціал поправки IX виявився в деяких судових справах, що викликали широкий суспільний резонанс. Так, в 1965 році Верховний суд узяв цю поправку на озброєння, щоб підтвердити реальне існування певних прав поза конституційним переліком. У рішенні у справі *Griswold v. Connecticut* суд визнав недійсним закон штату Коннектикут, що забороняє на території цього штату застосування протизаплідних засобів, оскільки такий закон порушує право громадян на недоторканність їх особистого життя («прайвеси»). Тим самим Верховний суд, удавшись до поправки IX, сформулював право на охорону «прайвеси», хоча само воно в Конституції ніде не згадане:

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

«Поправка IX демонструє віру авторів Конституції в те, що існують фундаментальні права, які не перераховані відкрито по-перше восьми поправках, а також їх намір, щоб перелік передбачених в них прав не сприймався як вичерпний» [12, 129]. Рішення Верховного суду у справі Грізвольда залишило глибокий слід в американській юриспруденції і конституційній практиці. Закріпивши право людини на охорону «прайвеси», суд дав в руки демократично настроєних американців хоч би теоретичний конституційний аргумент проти будь-якого роду вторгнень держави у приватне життя громадян. При цьому суд підтвердив існування «фундаментальних прав» людини, які «маються на увазі» Конституцією. Доктрина «фундаментальних прав» має певною мірою обмежений характер, але і вона дозволяє прогресивним юристам відстоювати в судах права громадян від відвертих посягань реакційних елементів.

Саме тому розширювальне тлумачення судами Білля про права викликає крайнє роздратування консерваторів.

Сама правова система та Конституція США (включаючи Білля про права) є видатним демократичним механізмом, що втілює окреслені ідеали конституціоналізму. Примітно, що, як тільки Конституція була ратифікована, практично кожна людина в Америці негайно сприйняла її як документ, вагомий для її долі. Конституція США – прагматичний за своєю суттю документ юридично-правової та державно-політичної системи є еталоном демократії і справедливості. Американці можуть справедливо пишатися міжнародним значенням Конституції. Судовий нагляд, породжений духом Конституції, міцно вріс в правову систему США, став дієвим інструментом практичної політики і одночасно символом конституціоналізму. Конституція США створювалася для захисту інтересів громадянського суспільства, захисту найпершої американської свободи – свободи громадян, приватно-підприємницької діяльності і найпершого класичного права – права приватної власності.

Разом з тим дух американської революції і боротьби за незалежність додав правовій системі та Основному закону США демократичні риси [14,176]. Більшість його положень є прогресивними і понині зберігають демократичну форму. Реальна втіленість конституційних ідеалів і принципів – це проблема, довкола якої в усьому світі ведеться гостра правова і політична боротьба.

І саме США надають вагомий приклад та досвід планомірного, хоча й конфліктного втілення прав народу та прав людини як головної домінанти і суспільно-громадянського, і державно-правового розвитку. У програмних документах більшості партій США надана примітна в цьому сенсі оцінка американської Конституції: сучасне і тим більше майбутнє суспільство в Америці гарантує і повинне

гарантувати громадянам «усі свободи, передбачені Біллем про права», «максимальне розширення демократії на основі демократичних традицій і інститутів американського народу» [13, 210]; при демократичному ладі в США індивідуальні свободи, гарантовані Біллем про права збережені і розширені.

У цій якості постають теоретичні та прикладні напрацювання інститутів державної і правової системи США, які розглядаються як методологічні та теоретичні передумови різнобічного, предметно зумовленого процесу осягнення цих інститутів як цілісного міжнародного феномену гарантування і забезпечення прав народу і людини у взаємодії з владою і державою.

Володіючи громадянськими правами і політичними свободами, людина спроможна самостійно посісти у суспільстві те положення, на яке вона заслуговує і яке ще найбільше відповідає обсягу та якості реалізованого особистісного потенціалу.

Громадянське суспільство і правова держава – це два полюси, які не можуть існувати одне без іншого і ґрунтуються як на визнанні спільних цінностей, втілених у суспільні та правові норми, так і на ефективному конституціоналізмі, який має формуватися не окремишніми від соціуму професійними юристами, які втілюватимуть лише інтереси державної бюрократії, а, перш за все, – громадянським суспільством. Усі розмови про правову державу в Україні залишаться лише розмовами доти, доки не сформується громадянське суспільство. Але ми поки що маємо в Україні лише деякі елементи такого суспільства. Щоб йти шляхом розвитку останнього, потрібно мати багатовимірні програми, зорієнтовані на просування українського суспільства у напрямку формування в ньому громадянського суспільства, у напрямку формування відкритого суспільного устрою.

На жаль, на даному етапі громадянське суспільство не може ще протидіяти бюрократії. Це пояснюється нерозвинутістю, неструктурованістю самого суспільства, тоталітарною політичною культурою громадян нашої країни.

З двох можливих варіантів модернізації – європейсько-американського, що ґрунтується на розширеній політичній участі громадян в суспільних процесах, суспільно активній етиці, впливу суспільства на державу і навпаки, та азійського варіанту, що спирається на звужену базу громадянської, політичної активності народу при збереженні інструментів прийняття рішень в руках бюрократії – в сучасній Україні безперечно панує другий. Проте, в будь-якому разі, в ході модернізації, це зараз очевидно, заострюються протиріччя між державною бюрократією і новими економічними та політичними групами, складовими громадянського суспільства [17,130], що вже заявляють про свої претензії на участь в її

владних структурах. Від того, яким чином суспільство зможе вирішити цей конфлікт, залежить його здатність йти шляхом побудови дійсно цивілізованого громадянсько-правового ладу.

Україна перебуває зараз на «переламі транзитиву» [18], котрий США і країни Європи подолали на початку Нового часу. Вона проголосила про свою відданість ідеям свободи, права, власності, громадянського суспільства, справедливості, на заваді рухові у цьому напрямку стоїть бюрократія. Влада старої бюрократії утримувалась диктатурою. Влада нової – стала можливою лише внаслідок незрілості громадянського суспільства. Розвинене громадянське суспільство – гарант контролю суспільства над бюрократією. Про це свідчить досвід історії.

Окремо взяті ринкові реформи й окремо взяте ринкове господарство зовсім не обов'язково приведуть до громадянського суспільства й правової держави [15, 236]. Є приклади фашистської Німеччини, франкістської Іспанії тощо, де ринкове господарство співіснувало з тоталітарною формою державного устрою. Економічна нерівність, соціальне гноблення за наявності формально-юридичних свобод та національної державності виступають руйнівними факторами по відношенню до останніх, стимулюючи міжкласову ворожнечу і розвал нації на ворогуючі станovi угруповання, оскільки держава, яка не забезпечує рівного захисту усієї сукупності прав, не репрезентує у своїй діяльності інтереси більшості наявних соціальних груп, не може бути консолідуючим суспільним та національним фактором.

А тому, якщо ми прагнемо мати в Україні демократію, то, мабуть, настав час дещо відкоригувати вектор наших реформ: від ринкових реформ - до демократичних реформ, до формування того самого громадянського суспільства. Згідно досвіду США та концепції громадянської правового суспільства, нація, як юридично-політична цілісність остаточно формується лише при умові ефективного функціонування демократії, оскільки саме вона у всіх своїх різновидах є необхідною основою створення і розвитку громадянського суспільства, формування в ньому широкої системи соціально-політичних взаємозв'язків, що цементують національну єдність.

У зв'язку з цим доречним є звернення до зарубіжних наробок та досвіду по створенню ефективно діючої правової системи, зокрема, у США. Однак і нині дискусійними залишаються саме поняття «правова система забезпечення громадянських прав» і його сутнісні ознаки. Відкритими залишаються і питання щодо етапів становлення, різновидів інститутів, форм взаємодії з державою, перспективи інститутів правової системи. Така наукова невизначеність стримує процес реалі-

зації правової і політичної реформи, якої давно потребує й Україна.

Висновки. Тому серед стратегічних пріоритетів реформування систем і інститутів України стратегічно нагальною є оптимізація взаємовідносин влади з інститутами громадянського суспільства. Головною ознакою цих інститутів є те, що вони утворюються не державою, а безпосередньо індивідами. І тому їх реальне функціонування є показником громадянської зрілості суспільства, усвідомлення громадянами своїх власних потреб і, найголовніше, можливостей задоволення цих потреб власними, колективно об'єднаними силами [4, с.449]. Обсяг і реальність цих прав, власно кажучи, і підносить Україну до оцінки, що дозволяє, як у США, розглядати суспільство як громадянське, а державу як правову. При цьому у взаємовідносинах останніх має формуватися і механізм розширеного відтворення соціокультурного і політико-економічного середовища, яке своєю чергою через реалізацію громадянських прав і свобод формує людину в усіх її вимірах – як індивіда, особистість, громадянина.

Список використаної літератури

1. Беллами Р. Три моделі прав і громадянства // Лібералізм: антологія. – К.: Смолоскип, 2002. – 456 с.
2. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники. – М.: Республика, 1995. – 222 с.
3. Зінченко В.В. Англо-американська модель права та конституціоналізму як інтегративна традиція і вагоме джерело нормативних цінностей // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. – 2013. – №3 (68). – С.89-102.
4. Зінченко В.В. Громадянське суспільство: шляхи, форми та перспективи (соціально-філософські ідеї і політико-правові тенденції сучасності). – К.: МАУП, 2007. – 468 с.
5. Зінченко В. В. «Право народу» в конституційному законодавстві та його міжнародне значення для ціннісної системи прав людини і демократії // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2013. – № 1. – С.183-194.
6. Кін Дж. Громадське суспільство. Старі образи, нове бачення. – К.: К.І.С.; АНОД. – 2000. – 191 с.
7. Козловски П. Гражданское общество и государство: неизбежный правовой дуализм. – М.: Наука, 1998. – 368 с.

8. Оніщенко Н.М. Правова система: Проблеми теорії і методології. – К.: НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. – 352 с.

9. Патнем Р. Творення демократії: традиції громадської активності. – К.: Основи, 2001. – 302 с.

10. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство і демократична правова держава: проблеми взаємовпливу. – К.: Інститут системних досліджень освіти., 1994. 51 с.

11. Brugger W. Liberalismus, Pluralismus, Kommunitarismus. Studien zur Legitimation des Grundgesetzes. – Berlin: Duncker/Humblot, 2002.- 393 s.

12. Brugger W. Menschenwürde, Menschenrechte, Grundrechte. – Baden-Baden: Nomos, 1997. – 389 s.

13. Christoph K.–Baden-Baden: Nomos, 1999.– 223 s.

14. Habermas J. Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats, - Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2003. – 704 s.

15. Linz J. Problems of Democratic Transition and Consolidation. – Baltimore (Md.), London: The John Hopkins Univ. Press., 2016. – 504 p.

16. Rode K. Geschichte der europäischen Rechtsphilosophie. - Dusseldorf/Köln: Bachem, 2004. – 320 s.

17. Sintschenko V.V. Globale Weltbild der Moderne auf dem Weg zu einem neuen Bewußtsein. Der homo oecologicus universalis («des globalen ökologischen Menschen») als gesellschaftlichen und wirtschaftsmodell// Creative Economics and Social Innovations. – № 1. – 7 (18). – 2017. – S.126-140.

18. Zinchenko V. Institutional trends globalization and transformation of socio-economic development//Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos. Mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas: LSU, 2017. – 279 p. – P.257-265.

References

1. Bellami R. Try modeli prav i hromadyanstva // Liberalizm: antolohiya. – K.: Smoloskyp, 2002. – 456 s.
2. Hellner É. Uslovyva svobody. Hrazhdanskoe obshchestvo y eho ystorycheskye sopernyky. – М.: Respublyka, 1995. – 222 s.
3. Zinchenko V.V. Anhlo-amerykans'ka model' prava ta konstyuttsionalizmu yak intehratoryna tradytsiya i vahome dzherelo normatyvnykh tsinnostey//Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo. Naukovyy zhurnal. – 2013. – №3 (68). – S.89-102.
4. Zinchenko V.V. Hromadyans'ke suspil'stvo: shlyakhy, formy ta perspektyvy (sotsial'no-filosofs'ki ideyi i polityko-

pravovi tendentsiyi suchasnosti). – K.:MAUP, 2007.– 468 s.

5. Zinchenko V. V. «Pravo narodu» v konstyuttsiynomu zakonodavstvi ta yoho mizhnarodne znachennya dlya tsinnisnoyi systemy prav lyudyny i demokratiyi//Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky ta prava. – 2013. – № 1. – S.183-194.

6. Kin Dzh. Hromads'ke suspil'stvo. Stari obrazy, nove bachennya. – K.: K.I.S.; ANOD. – 2000. – 191 s.

7. Kozlovsky P. Hrazhdanskoe obshchestvo y hosudarstvo: neyzbezhnyy pravovoy dualyzm.– М.:Nauka, 1998.– 368 s.

8. Onishchenko H.M. Ppavova systema: Ppoblemu teopiyyi i metodolohiyi. – K.: HAH Ukpayiny. In-t depzhavy i ppava im. V.M. Kopets'koho, 2002. – 352 s.

9. Patnem R. Tvorennya demokratiyi: tradytsiyi hromads'koyi aktyvnosti. – Kyiv: Osnovy, 2001. – 302 s.

10. Shchedrova H.P. Hromadyans'ke suspil'stvo i demokratychna pravova derzhava: problemy vzayemovplyvu. – K.: Instytut systemnykh doslidzhen' osvity., 1994. –51 s.

11. Brugger W. Liberalismus, Pluralismus, Kommunitarismus. Studien zur Legitimation des Grundgesetzes. – Berlin: Duncker/Humblot, 2002.- 393 s.

12. Brugger W. Menschenwürde, Menschenrechte, Grundrechte. – Baden-Baden: Nomos, 1997. – 389 s.

13. Christoph K.–Baden-Baden: Nomos, 1999.– 223 s.

14. Habermas J. Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats, - Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2003. – 704 s.

15. Linz J. Problems of Democratic Transition and Consolidation. – Baltimore (Md.), London: The John Hopkins Univ. Press., 2016. – 504 r.

16. Rode K. Geschichte der europäischen Rechtsphilosophie. – Dusseldorf/Köln: Bachem, 2004. – 320 s.

17. Sintschenko V.V. Globale Weltbild der Moderne auf dem Weg zu einem neuen Bewußtsein. Der homo oecologicus universalis («des globalen ökologischen Menschen») als gesellschaftlichen und wirtschaftsmodell// Creative Economics and Social Innovations. № 1. – 7 (18). 2017. – S.126-140.

18. Zinchenko V. Institutional trends globalization and transformation of socio-economic development//Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos. Mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas: LSU, 2017. – 279 p. – R.257-26.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2018 р.

КАЛУГА В. Ф., доктор філософських наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин і суспільних дисциплін, Національний університет біоресурсів і природокористування України
V. KALUHA, Doctor of Sciences (Doctor of Philosophy), professor of department of International Relations and Social Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

«КОНСТРУКЦІЯ» ЛЮДИНИ З ТОЧКИ ЗОРУ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗРІЗНЕННЯ ЇЇ КОЛЕКТИВНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАЧАЛ

“CONSTRUCTION” OF HUMAN ON THE BASIS OF THE FUNCTIONAL APPROACH TO DIFFERENTIATE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL ORIGINS

Сучасна людина віднаходить себе в обставинах цілеспрямованої уніфікації, тим паче в умовах невідворотної глобалізації. Очевидно, певним чином виняток складають лише невелика частина представників елітарних, по суті, замкнених кіл, притаманних практично кожній усталеній спільноті. При цьому уніфікація, а отже й знеособлення виглядає як нібито цілком закономірний процес історичного поступу людства, що постійно зростає чисельно, а отже має більше піклуватися про забезпечення умов власного виживання, аніж становлення кожної людини як унікального буття. Тобто сучасні освітня як і виховна сфери націлені радше на «продукування» особи – законослухняного представника спільноти, котрий, між іншим, не переймається, так би мовити, зайвими питаннями та не перебірливий щодо сфери розваг і способів отримання естетичного задоволення, та фахівця – професійного виконавця низки послідовних виробничих функцій в системі конвеєрного виробництва.

При цьому явною жертвою «погоні за виживанням» стає індивідуальне начало в людині. Воно зонайменше залишається без належної уваги, а, як свідчить життєвий досвід, насправді методично «заганяється» в глибоке підпілля або у тень колективного начала в людині. Відтак переважна більшість представників будь-якої сучасної спільноти, найчастіше не усвідомлюючи того, «підсідає» на зразки масової культури та відмовляється від власних екзистенціальних орієнтирів, наприклад мрії, життєвого покликання або що.

Такий стан справ, очевидно, був би неможливий, якби виховання та освіта були зорієнтовані не лише на системне засвоєння індивідом норм, правил, цінностей, моделей поведінки, з іншого боку – обмежених специфікою трудової практики необхідних виробничих навиків, а й на становлення характеру, розвиток естетичного смаку, утвердження критичного мислення тощо. Перераховані щойно атрибути людини, по суті, виконують функцію своєрідних індивідуальних «фільтрів», специфіка «калібрування» яких визначає особливості індивідуальних орієнтирів конкретної людини, рівень її розподільчої здатності та спроможності чинити опір соціальному маніпулюванню, зокрема спробам звести їх індивідуальне начало до статусу рудимента.

Тож, дана стаття присвячена осмисленню співвідношення індивідуального і колективного начал в людині та функції окремих властивостей людини як своєрідних «фільтрів», котрі визначають рівень індивідуальної сприймальності конкретної людини до тих чи інших подразників з наступними наслідками, себто нівелюванням індивідуального начала чи утвердженням його.

The contemporary man finds oneself in the circumstances of purposeful unification conditioned by inevitable globalization. Obviously, in a certain way, the only exception is a small part of the elite representatives, closed groups, which are inherent in most established communities. At the same time, unification, that is depersonalization, seems to be a natural process of historical progress of growing mankind that has to take more care about securing one's own survival conditions rather than forming a particular viewpoint on a person as a unique being. Both modern educational and educative spheres are aimed particularly at "producing" a person: on one hand, a law-abiding member of the community who does not overburden oneself with the ways of gaining aesthetic pleasure and, on the other, a specialist who professionally functions as a part of the manufacture production system.

Consequently, the obvious victim of the 'pursuit of survival' is the individual origin of man left without due attention, though as life experience shows, it is being methodically hunted down in the underground, that is in the shadow of the collective basis. Therefore, the majority of the modern community representatives unconsciously consume the samples of mass culture renouncing individual existential goals, like dreams or vocation to name a few.

Such a situation would be impossible if education were to focus not only on systematic assimilation of norms, values and models of behavior by the individual, the former limited by the specifics of the working practice for productive skills, but also on developing character, aesthetic taste, critical thinking, etc. Once the attributes of a person are sorted out they function as individual 'filters' where specific 'calibration' determines the particularity of the personal goals, the level of one's distribution capacity and the ability to resist social manipulation, in particular, attempts to reduce their individual origin to the status of a rudiment.

Therefore, the article is aimed at representing correlation of collective and individual principles and functions of the 'filter' properties to determine the level of perception of a person to certain stimuli with the successive consequences to counterpoise or reinforce the individual origin.

Ключові слова: колективне начало, індивідуальне начало, екзистенціальні орієнтири, особа, індивідуальність, характер, смак.
Key words: collective principle, individual principle, existential orientations, person, personality, character, aesthetic taste.

Вступ. Людина – є вічним питанням. Вона ж, очевидно, є джерелом безпосередньої відповіді практично на будь-які питання, хоча б тому, що загадка пізнання зумовлена самим суб'єктом пізнання. Відтак, людина є таким собі «онтологічним Римом», до якого ведуть всі гносеологічні шляхи. Водночас людина є «точкою переходу» насамперед для самої ж себе: вона має потенцію зміщувати себе в бутті таким чином, аби належати або бути зануреною в різні онтологічні простори (універсуми), які в контексті поточного існування прийнято ідентифікувати як світи. Зрештою, зі слів Емерсона, «Людина – лише фасад храму, що ввібрав у себе всю мудрість і все добро світу. Те, що ми зазвичай називаємо людиною, тобто сутність, яка їсть, п'є, сіє хліб, рахує гроші, – це зовсім не людина. Людина – це дух, органом якого є фізичне тіло, і, говорячи про повагу до людини, ми поважаємо не тіло, а її дух, тому що, коли б він цілком проявився в діях людини, ми змушені були б тільки стати перед нею на коліна» (Чумаченко, 2009: 3).

Разом з тим, про людину сказано і написано так багато, що досить легко заплутатися в морі інформації. Кожна культура, кожна езотерична думка, будь вона визнана філософською або ж релігійним догматом чи ні, обов'язково апелює до певного розуміння та трактування людини – її природи, суті, генезису абощо. Однак практика демонструє, іноді досить жорстким чином, що жодне з оприлюднених бачень, а надто вчень не відповідає дійсному стану речей. Жодне з них не задовольняє низці потреб мислячої істоти, зокрема, не розкриває чітко, зрозуміло, а головне – однозначно причину всякого творення, в т.ч. людини, зміст всякого існування, в т.ч. людини, тим паче приватного змісту існування конкретної особистості.

Тим часом, окремі бачення, а тим паче догматичні вчення, до того ж, цілком можливо, цілеспрямовано кричуще спотворюють суть людини, підмінюючи її певними трактуваннями. Разом з тим спотворюють суть самого буття, свідомості, зрештою джерела всього проявленого і не проявленого, надаючи останньому банальних, а надто вигідних, як на оператора теорії, рис і якостей. Тож, беручи до уваги вище сказане, можна дійти висновку, що у розрізі теоретичного знання не існує, а виходячи хоча б з того, що «істина у мовчанні або поміж Двох полюсів...» (Гриневиц, 2005: 65), і принципово не може існувати однозначної і вичерпної відповіді на ключові, себто змістопокладаючі питання, до того ж абсолютно адекватної дійсності. Останнє, очевидно, слід прийняти за аксіоматичне твердження, від якого варто відштовхуватися, беручи за предмет розмірковувань дійсність, буття, людину тощо.

Відповідно, принципом щодо осмислення суті людини, як, зрештою, і будь-якого іншого предмету гносеоло-

гічного інтересу, може слугувати підхід, відповідно до якого мислитель в своїх роздумах має з необхідністю рахуватися з функціональним навантаженням власних висновків та результатів творчої чи мисленнєвої практики взагалі. Разом з тим критично співвідносити теоретичні набутки з дійсністю, зокрема, аби не продукувати надлишкової, а отже апріорі хибної інформації, тим самим завдаючи непомітних на перший погляд, проте найчастіше непоправних збитків людині та спільноті.

Окрім того, по мірі можливого, мислитель у своїх спекулятивних розвідках має рахуватися з практичною стороною справи, себто зважувати ймовірні наслідки від оприлюднення власних набутків. Зокрема, йдеться про приховані чи явні спону-кальні та/або орієнтувальні моменти, закладені у твердженнях чи висновках. Інакше кажучи, осмислювати особливості маніпулятивного імпульсу, який може надати науковий/творчий доробок реципієнту.

Набутки досліджень щодо обраної тематики. Цілісне уявлення про природу людини у її допустимій повноті і розмаїтті, себто органічна сукупність її (людини) форми і змісту, передається як визнаними широким загалом мислителями, зокрема представниками, античної, німецької класичної, сучасної філософії, так і езотериками (фактично родоначальниками культурних течій або й світоглядних парадигм), езотеричний досвід яких переродився у міф, в т.ч. релігійний чи науковий. Відповідно, до послуг прискіпливого дослідника є чимало версій «Людини», в т.ч. українська, індуїстська, шумерська, християнська, іудаїстська, арійська, а також дарвіністська абощо.

Результати дослідження. Проте щонайменше дві ключові на сьогоднішній день версії походження і природи людини: дарвіністська та іудо-християнська, судячи зі становища сучасної людини, котра, до прикладу, надто далека від образу досконалої Людини, переданого практично ідентично в міфах, закладених в основу, принаймні, провідних релігійних парадигм, є досить деструктивними. Тобто під їх тиском формуються відповідні світогляд, стиль і способи організації життєвого простору та діяльності, в т.ч. і мислення та творчої реалізації, котрі є досить несприятливими для дійсного становлення людини як досконалої істоти, особистісної самореалізації індивіда тощо.

Штучне розщеплення в контексті різноманітних парадигм цілісного буття, котрим і є по своїй суті людина, на фрагменти, які набувають автономного існування, перетворюють людину на таке собі одиничне, позначене перманентними внутрішніми і зовнішніми конфліктами існування – синтетичне створіння – копію без оригіналу, тинь без світла. Зокрема, відповідно до Старого Завіту людина є образом і подобою божою, котрий, до

речі є «ревним і мстивим» (Кн. Исход 20:1-17), однак образ бога продукує вона сама ж. Якщо ж триматися дарвіністської парадигми, то як нібито продукт еволюції, людина сама вигадала ідею еволюції на основі еклетики різнорідних фактів і, як свідчать численні викриття, підтасовок (Татаркин, 2015: 9-10). Себто, людина тримається вигаданого джерела як дійсно власного, при цьому приймаючи те ж таки вигадане за чисту монету.

Фактично під тиском симбіозу іудо-християнської та дарвіністської теорій у цивілізованій істоті сформувалося стійке, як показує безпосередня життєва практика, далеко неадекватне уявлення про саму себе. Спираючись же на подібне уявлення, людина тяжіє відповідним чином організувати простір власного існування та надає зміст своєму існуванню і діяльності як і всякому іншому існуванню в цілому. Тому не варто лукаво дивуватися всьому, що нібито в людському бутті вступає в конфлікт з принципами моралі та стандартами краси, як і вигадувати міфологічні джерела зла, оскільки в самій домінантній парадигмі закладена потреба в злomu та нищому, адже досконала Людина, будучи самодостатнім буттям, не потребує жодних парадигм як посередників у взаємодії з Іншим, Світом та Буттям в цілому.

Між тим, окремі яскраві представники іудо-християнської парадигми – домінантної і корінної парадигми в межах всієї Ойкумени, себто сучасної, очевидно кажучи, науково-технічної цивілізації, все ж знаходили в собі достатньо сил, аби в той чи інший спосіб поставити під сумнів масово тиражовані ключові догмати. Зокрема, І. Кант чи не вперше в просторі визнаної філософської думки ставить питання, з одного боку, про спонтанність як атрибут людського буття, а з іншого – про обмеженість людського пізнання і, як наслідок, можливостей. Таким чином виникає прецедент в контексті загально-визнаної філософської думки, відповідно до якого опосередковано констатується подвійність людського буття: доступне осмисленню і дійсне як «річ в собі». Доступне осмисленню буття строго зумовлене, тоді як дійсне – абсолютно спонтанне, оскільки є суверенним, тобто є джерелом самого себе. Воно, себто дійсне буття людини, приховане, точніше недоступне відкриттю за допомогою раціонального інструментарію, а отже і осмисленню, є безпосереднім носієм змістів.

Проте, націлена на пізнання, чи то наукове, чи то в контексті божественного одкровення, людина, будучи об'єктом маніпулювання, втрачає інтерес до дійсного стану власного буття. В той же час, як доходить думки М. Гайдеггера, «швидше за все, пізнання наділене тільки можливістю приховувати те, що від початку відкрито в непізнавальній діяльності» (Хайдеггер, 1998: 127), себто в ході безпосередньої практики, несупроводжуваної внутрішнім діалогом.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

Отже, каменем спотикання цивілізованої людини є її тотальна зосередженість на «картині світу» загалом як «продукту» її ж пізнавальної активності, в т.ч. образах інших та самого себе як елементів «картини», котра завжди є цілісною попри ривень освіченості чи інтелекту суб'єкта, якщо тільки останній не страждає божевіллям. При цьому «картина світу» як фундаментальний феномен соціокультурного буття людини можлива лише завдяки невпинному внутрішньому діалогу, котрий по суті своїй є інтерсуб'єктивним явищем, перманентно масово відтворюваним, при цьому персонально локалізованим. Відповідно, зосередженість на внутрішньому діалозі та «картині світу» не дозволяє заклопотаній істоті відкрити для себе дійсне буття, тим самим звільнивши себе від зумовлюючих начал.

Тож, зумовлена істота принципово не спроможна відділити те, що належить саме їй, а отже, і Чим вона є, від того, що їй певним чином нав'язано або привнесено в її існування поза її волею і усвідомленням, тобто ким вона є. Як наслідок, «природна» людина, тобто індивід, яким він відкривається для самого себе та інших в буденному існуванні, є своєрідним симбіозом «онтологічного» і «соціального», під іншим, себто визнаним як науковий, кутом – «вродженого» та «набутого».

При цьому схопити суть даного підходу до трактування «природи» людини в контексті іудо-християнської парадигми з її штучним протиставленням «духовного/душевного» та «тілесного» принципово не можливо. По-перше, і та, і інша «частина» людини автоматично набувають статусу об'єктивного буття, а отже даного апріорі, фундаментального, звідси – наперед уже відомого і зрозумілого, попри те, що далеко несповна дослідженого і описаного. По-друге, декоративні за своєю суттю «духовність» та «тілесність» стали предметом різноманітних практик в усіх сферах людської активності, а отже буденними, себто само собою зрозумілими явищами, цілісність, як і істинність буття яких не підлягає сумніву в контексті домінуючої парадигми. І це попри те, що незаангажований аналіз викриває безліч несумісностей та невідповідностей, а іноді й безглуздість подібного підходу до структурування Людини.

Між тим, давня українська як і давні східні традиції схиляються до вирізнення інших структур людини. У контексті східної метапарадигми, зокрема тибетської медицини і відповідно філософського вчення прийнято розрізняти сім тіл людини, які поєднані між собою певними енергетичними структурами, іменованими чакрами.

Подібне бачення, до речі, також притаманне праукраїнській культурі і разом з тим українській езотеричній думці, представленої, окрім інших, С. Гриневичем, А. Скульським, В. Чума-

ченком, взагалі послідовниками характерництва, відунства абощо. В контексті української езотеричної думки людина бачиться як «...Боже стебло, на якому ростуть божі зерна числом до дев'яти. Ми, наша родина, несем в собі п'ять тих зерен, а чотири вже втрапили. Зовуть їх: перший – Даж, другий – Малка, третій – Сак, четвертий – Вол, п'ятий – Хор» (Скульський, 1996: 7). «Вся система космічного організму людини – тіло, Сіяння, Даж, Малка та «супутники»...» (Скульський, 1996: 8) перебувають у певній згоді та взаємодії. При цьому Бог визнається першоджерелом як самого існування, так і його змісту, але не зводиться до містично-міфічної персони Іегови, Адоная абощо, себто «малого» іудейського бога чи інших богів в контексті релігійно-містичних вчень. Відповідно, Бог виявляється розототожненим, тобто позбавленим атрибутів, а по суті будь-яких «ярликів» у світлі раціонального пізнання, позабуттєвим буттям – тим, що є причиною і змістом всьому, не будучи нічим із того. Інакше, в контексті кантової філософії, Бог – «річ без речі» або зміст без форми і водночас форма без змісту. Тому його сутність жодним чином не відкривається категоріальному, себто формальному мисленню.

Теж саме, до речі, стосується і Людини. Форму і зміст непізнаваному буттю, себто будь-яким проявам існування надає саме пізнання у відповідності до певних особливостей організації самого пізнання або «устрою» свідомості. Тому то й існує множина альтернативних варіантів інтерпретації природи та суті людини. При цьому природа свідомості залишається поза увагою як нібито само собою зрозуміла річ, а разом з тим поза увагою раціональною центрованою істотою залишаються змінені стани свідомості.

Точніше, навпаки, предметом очевидного знання в поточному існуванні людини є буденна свідомість – по суті змінений стан повної чи цілісної свідомості. Саме в цілісній свідомості знаходять своє повноцінне відображення відчуження і переживання як засоби безпосереднього схоплення дійсності, тоді як, будь-які міркування втрачають свою актуальність. Відтак, цілісна свідомість відображає саме буття – в світлі раціонального мислення щось неподільне, незмінне, безформне та позазмістовне, однак схоплюване і доступне переживанням. Буття як перманентний потік подій, як основа світу, що своєю чергою виступає як подієве поле (Чумаченко, 2009: 20-21). Тоді як, на противагу цілісній, буденна свідомість або звичний стан зміненої свідомості відображає лише певним чином впорядковану систему проявів подієвого поля (буття), які ідентифікуються як речі, феномени, активність і водночас як світ в цілому.

Таким чином у світлі поточної свідомості, оперативним механізмом якої є, насамперед, раціональне мислення, а

засобом фіксації і упорядкування «вмісту» – здоровий глузд (*sensus communis*), людина винятково виступає як своєрідна система проявів. До того ж сама по собі система теж виявляється бінарною, хоча й практично неподільною: в кожній конкретній людині поєднуються певним чином родові та індивідуальні начала або ж, з релігійної точки зору, божественне і земне, вічне і прах, зрештою, в контексті психоаналізу, свідоме і підсвідоме. Як наслідок, суть людини виявляється мозаїчною для раціонального пізнання, а отже і сам предмет пізнання, тобто людина, виявляється завжди «розмитим». Відтак, будь-які спроби «вивчити» людину або хоча б окремі її прояви завжди уже приречені на певну марність, оскільки їх результати неодмінно виявляються відносними і тому малоефективними.

І все ж, серед решти інших, очевидно, цікавим і разом з тим функціонально виправданим може виявитися підхід, відповідно до якого в кожній конкретній людині варто розрізняти дійсно її «природне», точніше «вроджене» та привнесене «ззовні», тобто набуте, однак ідентифіковане як її «рідне». А у самому «вродженому» розрізняти загальнолюдське, себто родові, саме родові, а не родові, якщо триматися загальновизнаної дарвіністської класифікації, та строго індивідуальне. В такому разі, залишаючи, так би мовити, поза дужками непізнавану силами раціонального мислення «основу» людини, можна говорити про своєрідну «схему» представника виду *Homo Sapiens Sapiens*, котра враховує і відображає не просто одиничну виокремленість, а індивідуальну зумовленість і, разом з тим, змістовність буття носія ідентичності і водночас репрезентанта самоідентичності (Калуга, 2014: 110-112). Йдеться про «конструкцію» кожної конкретної людини, що поєднує в собі три структурних основи:

- корінна структурна одиниця – ті структурні одиниці людини, які прийнято вирізняти в контексті різноманітних світоглядних парадигм, зокрема, фізичне тіло, дух та душа або ж сім тіл тощо;

- симбіотичний елемент – елементи буття, що перебувають у симбіозі зі структурними одиницями людини, зокрема, віруси і бактерії, ідеї (ідеї), емоції (емоційні вібрації), образи тощо;

- регулятивний механізм симбіотичної взаємодії – механізм, який визначає специфіку взаємодії між корінними структурними одиницями та відповідними їм симбіотичними елементами, іншими словами, «фільтр».

Своєрідність подібного бачення при цьому полягає насамперед, як у визначеності з привнесеним елементом в природу людини, так і у констатації наявності «фільтрів», сукупність та специфіка функціонування яких виказує суто індивідуальні особливості конкретної людини – себто, індивідуально вирізненого, персонально уособленого пред-

ставника людського виду, на противагу її видовим властивостям та атрибутам.

Між тим, функціональне навантаження «фільтрів» полягає, насамперед, у створенні і підтриманні «пропускового режиму» щодо «наповнення» корінних структур конкретної людини зовнішніми стосовно неї і водночас симбіотичними їй «агентами», котрі представляють собою різні форми прояву буття у відповідності до структури всякого втіленого або ж проявленого існування.

Найочевиднішим «наповненням» людини, звичайно, є біологічне. Це наповнення прослідковується, звичайно, на рівні фізичного тіла людини або ж її біологічної основи. Відтак, організм людини виявляється своєрідним конгломератом і водночас симбіозом суто людського організму та величезного спектру мікроорганізмів, як умовно дружніх, так і відносно ворожих йому. До того ж симбіоз організму та мікроорганізмів настільки щільний, що представлений навіть на рівні клітини або й ДНК людини. Принаймні, існує версія, що мітохондрії, будучи органелами, є чужорідним стосовно клітини тілом, яке на певному етапі еволюції вступило з нею в симбіоз, ставши її тепер уже невід'ємною частиною. З іншого боку, як свідчать найновіші генетичні дослідження, в ДНК людини «вмонтовані» частки РНК вірусів абощо, і такий «проект» передається спадково.

Які саме мікроорганізми і в якій саме мірі проникають в організм з відчутними на те наслідками, визначає імунітет – так і не вивчений до кінця, а в принципі незбагнений з позицій класичної медицини і науки механізм підтримання організму в функціональному стані з огляду на загрози руйнівних факторів. Отже індивідуальну особливість організму, тобто його природну унікальність в порівнянні з його подібними організмами визначає, насамперед, імунітет. Фактично імунітет відповідальний за те, до яких захворювань схильна та чи інша конкретна людина і настільки. А далі опосередковано впливає на стиль і спосіб існування людини, визначає особливості її активності тощо.

Аналогічним чином також можна говорити і про мислення людини як своєрідний континуум та водночас операційну систему, котра має справу з міркуваннями, думками. При цьому сама свідомість, як і мисленнєвий процес, очевидно, є складовою «основи» людини, тоді як думки – це симбіоз привнесених ззовні ідеграм або ідеогем⁵ (в залежності від контексту світоглядної парадигми) – первинних інформаційних структур –

умовно кажучи, таких собі інформаційних «мікроорганізмів» (Калуга, 2014: 127).

Проте, що ідеогем, а отже і думки не належать людині свідчить хоча б той факт, що людина не здатна довільно ані зупинити потік думок, ані переглядати їх вміст, ані запобігати наслідкам їх дії, наприклад, настанню стану розчарування, афекту абощо. Звичайно, мова не йде про насильницькі дії або грубе хімічне втручання в процес мислення, а винятково про прямий вольовий ресурс, котрий є іманентним самій людині, а не привношуваний ззовні.

Тож, в згаданому шойно ракурсі досить легко збагнути суть, так званого, масового психозу – фактично це «інформаційна» епідемія або й пандемія, викликана до життя якоюсь з ідеогем або їх певним симбіозом. Історія людства знає чимало подібних «епідемій», наслідком яких були, як правило, соціальні потрясіння. Тоді як, «інформаційні пандемії» відповідають за поширення певних світоглядних установок, наприклад, наукових чи релігійних догматів абощо. І в цьому контексті цілком доречно замислитися над глибинним змістом перших трьох фраз в Євангелії від Івана, написаних в оригіналі давньогрецькою мовою: «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος*» (На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово) (Ів. 1:1). Внаслідок низки логічних конструкцій з цих трьох фраз випливає доволі оригінальне і досить провакативне твердження: світом управляють ідеї. Причому, світ, як ми його сприймаємо, – це інтерсуб'єктивний простір помешкання людини, об'єктивність існування якого принципово не встановлювана.

При цьому варто пам'ятати, що природа інформації та знання є радикально відмінними між собою, попри те, що на побутовому рівні їх прийнято приймати за феномени одного й того ж порядку або й як один і той самий феномен. Тобто знання є дечим іншим, абсолютно відмінним від інформації, представленої у вигляді упорядкованої сукупності уявлень і вражень. Воно є властивістю самої «основи» людини та водночас подієвого поля (буття) і проявляється безпосередньо на практиці, себто в дії, незалежно від стану свідомості, в якому перебуває індивід, хоча на рівні буденної людини, звичайно, супроводжується «коментарем», тобто інформаційним потоком, представленим у вигляді потоку думок або рефлексій.

Відповідальним за особливості інформаційного «наповнення» «основи» людини, точніше її свідомості (раціонально-центрованого сегменту свідомості, якщо враховувати змінні стани свідомості, позбавлені потоку думок), цілком прийнятно, за браком відповідної спеціальної термінології, вважати характер (рос. нрав) як своєрідний симбіоз раціональних та ірраціональних чинників, що

визначають особливості всякої активності, себто як *vita activa*, так і *vita contemplative* за Ханною Арендт (Arendt, 1982: 24). Провідним серед чинників або й основою під їх поєднання, очевидно, є здоровий глузд (*sensus communis*). При цьому «під *sensus communis* слід розуміти ідею спільного для всіх відчуття, тобто здатність до міркувань, яка в своїй рефлексії подумки (аргію) приймає до уваги спосіб уяви кожного іншого, аби власне міркування нібито узгоджувалось з сукупним людським розумом і в такий спосіб унікало ілюзій» (Хайдеггер, 1998: 307).

Як такий собі посередник, тобто те, що водночас об'єднує та роз'єднує, поміж індивідуальним та інтерсуб'єктивним буттям, здоровий глузд, безумовно, пов'язаний з моральністю (рос. нравственность) людини. При цьому суто практичною стороною моралі та етики є відчуття міри та такту. Їх формування та особливості прояву, очевидно, зумовлені вихованням, однак не тільки і не скільки як цілеспрямованим процесом, стільки як природним механізмом унаслідування і перебирання, а з іншого боку, активації чи пригнічування вроджених якостей та властивостей під тиском поточних обставин (Калуга, 2013: 108-110).

Зрештою, саме особливості виховання, що є невід'ємним елементом первинної соціалізації та становлять основи характеру, визначають, які саме ідеї, а до останніх належать, окрім іншого, цінності та ідеали, прийнятні, допустимі чи, навпаки, небажані або ж контраверсійні для тієї чи іншої конкретної людини. При цьому ті ж таки особливості виховання визначають рівень, як прийнято казати, духовного розвитку особистості, який знову ж таки безпосередньо сполучений з рівнем досконалості відчуття міри та такту.

Таким чином, певні думки та ідеї як структуровані сукупності ідеграм – елементарних інформаційних одиниць, охоплюють собою ті чи інші маси людей в залежності від особливостей «налаштування» їх «інформаційного імунітету» або рівня моральної (етичної) досконалості і, як наслідок, відповідного світобачення та світоставлення.

Практично, думки, ідеї, їх комбінації у вигляді міркувань чи припущень, а отже цінності та ідеали відповідають за соціальний, тобто серед собі подібних і водночас в оточуючому середовищі, зріз змістовності буття конкретної людини: визначають орієнтири, виступають основою мотивів, забезпечують певний контроль за діями та поведінкою, а в існуванні та активності інтелектуально і водночас морально розвинутих індивідів, стають пусковим механізмом для вчинків, котрі в перспективі тяжіють аж до рівня кантового ідеалу, себто категоричного імперативу.

Висновки. Таким чином, становлення індивіда від особи до особистості та

⁵Відповідно до даоських уявлень, людина – це стріла, випущена з небес; істинні ідеї – «ідеогеми» – людина отримує із Всесвіту і на інтелектуальному рівні трансформує їх, створюючи світ людської культури (Пучко, 2004: 37).

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

індивідуальності набуває ознак слідування такої собі технології «особистісного визрівання» у супроводі соціального становлення. Йдеться про те, що виховання, насамперед як природний процес, охоплює не лише набуття та засвоєння систематизованої низки норм, правил, цінностей, моделей поведінки тощо, а й «калібрування» індивідуальних «фільтрів» на кшталт характеру, а також критичного мислення, естетичного смаку тощо. Таке «калібрування», себто налаштування індивідуальних «фільтрів» на засвоєння і відтворення позитивних та/або продуктивних людських якостей та рис є доброю запорукою формування самодостатньої особистості, цілісної індивідуальності.

Список використаних джерел

1. Гриневиц С. (2009). Камінь знань: Поради старого Знахаря. – К.: Вид. центр «Просвіта». 88.
2. Калуга В.Ф. (2014). Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М. 412.
3. Калуга В.Ф., Мельничук Т.Ф. (2013). Естетичне начало як невід'ємний елемент просвітницько-виховного процесу, особливості його реалізації на практиці. Практична філософія. – К.: ПАРАПАН, 2013, № 1. – С. 108-114.

4. Пучко Л.Г. (2004). Многомерная медицина. Система самодиагностики и самоисцеления человека. – 10-е изд., испр. и доп. – М.: АНС. 432.

5. Скульский А. (1996). Спас (записки наблюдателя). Психокультура восточных славян в традициях, обрядах, преданиях, легендах и мифах народов Украины. Николаев. 58.

6. Татаркин В.И. (2015). Творение или эволюция? Сколько лет Земле? 1-е изд. – Тюмень. 144.

7. Хайдеггер М. (1998). Прологомены к истории понятия времени. Центральное-Европейский ун-т, Программа "Translation Project". – Томск : Водолей. 383.

8. Чумаченко В.А. (2009). Політ нічного метелика: Характерницьке мистецтво в Україні. – Кривий Ріг: Видавничий дім. 234.

9. Arendt Hannah. (1982). Lectures on Kant's Political Philosophy. The University of Chicago Press, Chicago, 263.

References

1. Grinevich S. (2005). Stone of Knowledge: Tips of the old Znachar. K.: Kind. Center "Prosvita". 88 [in Ukrainian].

2. Kaluha V. (2014) Identity and identity in the social life of man: from conflict to unity. Nizhyn: Publisher PB

Lysenko M.M. *Vydavets PP Lysenko M.M.* 412 [in Ukrainian].

3. Kaluha V., Melnychuk T. (2013). Aesthetic principle as an integral part of the educational process, especially its implementation in practice. Practical philosophy. – K.: PARAPAN, 2013, No. 1. – P. 108-114 [in Ukrainian].

4. Puchko L.G. (2004). Multidimensional medicine. The system of self-diagnosis and self-healing of a person. – 10th ed., Corr. and add – M.: ANS. 432 [in Russian].

5. Sculsky A. (1996). Savior (observer's notes). Psychoculture of Eastern Slavs in traditions, rites, legends, legends and myths of Ukrainian peoples. Nikolayev. 58 [in Russian].

6. Tatarkin VI (2015). Creation or Evolution? How old is the Earth? 1st ed. – Tyumen. 144 [in Russian].

7. Chumachenko V. Nightmare flight: Characternic's art in Ukraine. – Kryvyi Rig: *Vydavnychiy dim.* 234 [in Ukrainian].

8. Heidegger M. (1998). Prolegomeny to the history of the concept of time. Translated from German by V.V. Bibikhin. Tomsk: Aquarius. *Vodoley.* 383 [in Russian].

9. Arendt Hannah. (1982). Lectures on Kant's Political Philosophy. The University of Chicago Press, Chicago, 263.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р.

УДК 351 (091) (477)

ЛЯХ В. В., доктор філософських наук, професор, завідувач відділу Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

V. LYAKH, Ph.D. Sciences, professor Head of the Department of the Institute of Philosophy named after G.S. Skovoroda, National Academy of Sciences of Ukraine

СОЦІАЛЬНІ ПОРЯДКИ І ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

SOCIAL ORDERS AND VALUES AS THE FACTORS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

В статті досліджується проблема пошуку та визначення тих чинників, що мають сприяти проведеному успішній модернізації, в ході якої збільшуються економічні і політичні можливості даного суспільства. Серед них вирізняють економічні, політичні, соціокультурні чинники, які дозволяють ставити питання про ту головну ланку перетворень, яка дозволить здійснити таку соціально-економічну трансформацію.

Проводячи порівняння з тим процесом, який відбувся при переході від аграрного суспільства до індустріального та від «природної держави» до «штучної», вказується на сукупність чинників, які можуть впливати на розвиток економіки та сприяти добробуту в якомусь конкретному суспільстві («порядок відкритого доступу», наявність організації, інститутів, певних чеснот, переконань, системи норм/цінностей тощо). Хоча в цьому процесі беруть участь різні чинники і спрацьовує їх певна конфігурація, загалом можна визначити деякі орієнтири, що дозволяють побудувати певну стратегію щодо бажаних змін у тому чи іншому суспільстві. Обґрунтовується теза, що сучасний соціальний розвиток пов'язаний одночасно як з орієнтацією на новітні інформаційно-комунікативні технології, так і з удосконаленням людського ка-

піталу та інститутів, що забезпечують його розвиток.

The article examines the problem of finding and defining the factors that should contribute to successful modernization, in which the economic and political opportunities of a given society increase. Among them are economic, political, socio-cultural factors, which allow to raise the question of the main link of transformation, which will allow to carry out such socio-economic transformation. Through comparison with the process having taken place during the transition from a rural to industrial society, as well as from a natural state to artificial one, there is considered the set of factors influencing economics growth and promoting well-being in the society (open access order, actual organizations, institutions, particular beliefs, systems of norms and values). While the process mentioned involves different factors and their mode makes them viable, in general, there can be outlined the points leading in a society to a certain strategy aimed at the changes being sought for. There are also suggested the grounds for the thesis that modern social development is simultaneously connected both with the state-of-art information and communication technologies and with improvement of the human capital asset and the institutions providing its further development.

Ключові слова: суспільство, соціальні порядки, соціально-економічний розвиток, модернізація, постмодернізація, чинники розвитку, цінності, переконання.

Key words: society, social orders, social-economic development, modernization, postmodernization, factors of development, values, beliefs.

В наш час проблема суспільно-економічного розвитку має неабияке значення, оскільки усі нації, усі країни зацікавлені в тому, щоб стати економічно успішними і спроможними забезпечити основні потреби людей. На сьогодні лише приблизно 30 країн світу є найуспішніми. Для інших країн це постає як виклик, на який треба знайти належну відповідь. Одним із таких загальновизнаних рецептів подолання бідності і залежності від нестачі ресурсів є модернізація. «Модернізація – це передовсім процес, в ході якого збільшуються економічні і політичні можливості даного суспільства: економічні – завдяки індустріалізації, політичні

– завдяки бюрократизації. ...Ядром процесу модернізації є індустріалізація; економічне зростання стає домінуючою соціальною метою, а домінуючу мету на індивідуальному рівні починає визначати мотивація, орієнтована на досягнення» (Инглегарт, 1997, 8-9). Отже, модернізовані суспільства відрізняються як своїми інститутами, так і системою цінностей. Зміни зачіпають сферу культури, політики, економіки, систему управління, державного устрою тощо.

Дослідники розрізняють первинну модернізацію і вторинну. Первинна (або органічна) модернізація мала місце в тих країнах, де відбувалася перша промис-

лова революція, і яка була пов'язана зі становленням капіталізму і буржуазних відносин, відходом від традиційних цінностей, розвитком демократії, просвітництвом тощо. Це країни, в яких були вже наявні певні передумови для трансформації, була створена потуга для економічного розвитку і зростання. Вторинна модернізація мала місце в тих країнах, для яких розвиток і перевага інших держав постали як виклик. Тому таку трансформацію країн позначають як «модернізація навздогін». З нею пов'язана необхідність запозичувати чужий досвід, запроваджувати певні громадянські і політичні інститути, робити

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

реформи, запрошувати іноземних спеціалістів тощо.

Тобто на сьогодні концепт модернізації виступає певним дороговказом, який визначає напрям розвитку для країн, що хочуть наздогнати передові країни світу. Відповідно постає проблема визначення тих чинників, що сприятимуть такому розвитку. Серед них вирізняють економічні, політичні, соціокультурні чинники, які дозволяють ставити питання про ту головну ланку перетворень, яка дозволить здійснити успішну модернізацію.

Свого часу була досить популярна матеріалістична концепція К.Маркса, який доводив, що саме розвиток продуктивних сил і зокрема технології визначає розвиток і прогрес будь-якого суспільства. Тобто він обстоював позицію економічного детермінізму з наголосом на тому, що технологічний розвиток є визначальним щодо переходу до нового соціального устрою. Відомий його вислів, що ручний млин дає нам суспільство з сюзереном на чолі, а парова машина – суспільство з промисловим капіталістом (Маркс, 130), слід тлумачити таким чином, що нерозвинені продуктивні сили спонукають до утворення природної держави з відповідним ієрархічним устроєм, а промислове виробництво вимагає колективних, демократичних форм управління державою.

Отже, Маркс передусім звертає увагу на матеріальні, економічні чинники, зокрема на спосіб виробництва (матеріальний базис), як те, що зумовлює становлення капіталістичного ладу. Система цінностей даного суспільства – це надбудова, яка поступово змінюється слідом за базисом. А отже, головне, чому слід приділити увагу при побудові нового типу суспільства – це технічне перенаснащення, розвиток технологій. Цей матеріальний елемент продуктивних сил потягне за собою і виробничі відносини. Маркс намагався це довести на прикладі переходу від феодалізму до капіталізму, від аграрної економіки до індустріальної. Зрештою, на його думку, технологічний розвиток і поява нового соціального класу з необхідністю ставлять питання про зміну соціального устрою.

Концепція Маркса давала досить привабливе пояснення щодо того, яким чином можна здійснити перехід від однієї суспільно-економічної формації до іншої. До того ж, він припустив можливість прогнозування щодо того, в якому напрямку відбувається розвиток людства. Привабливість цієї позиції полягає також у тому, що можна визначити ключові елементи, визначальні чинники, від яких залежить здатність суспільства трансформуватися в потрібному напрямі, і, отже, зосередити свої зусилля саме на

розбудову цих чинників з тим, щоб найшвидше досягти своєї мети.

Утім, на початку ХХ ст. М.Вебер протиставив цій позиції Маркса іншу точку зору, згідно з якою для переходу до нового типу суспільства потрібно, щоб існували чинники морально-ціннісного плану, які саме і визначають можливості та передумови для такого переходу. Зокрема, для нього наріжним було питання, наскільки важливою для здійснення переходу від одного типу соціального ладу до іншого є система норм/цінностей і який саме характер змін в системі цінностей може дати потрібні економічні, політичні і соціальні наслідки. Вебер звернув увагу на те, що країни Північної Європи, де в той час домінувала протестантська етика, були більш успішними у розвитку капіталістичних відносин, ніж країни з католицьким населенням. Отже, на його думку, не досить мати матеріально-технічну базу для капіталістичного способу розвитку, потрібно, щоб у населення був наявним своєрідний «дух капіталізму», тобто набір чеснот для даного типу соціальних відносин.

На сьогодні дана дилема постає вже не в такій альтернативній формі, оскільки стало зрозуміло, що процес розвитку суспільства залежить від багатьох чинників. Однак тема залишається актуальною, і дослідження в цьому напрямі тривають, оскільки досвід свідчить, що відсутність одного чи декількох чинників може негативним чином вплинути на хід суспільного розвитку. Як зазначав з цього приводу Р.Інглхарт, «економічний детермінізм, культурний детермінізм, політичний детермінізм – усі вони являють собою ніщо інше, як спрощений підхід до даної проблеми: причини і наслідки визначені тут занадто жорстко» (Інглгарт, 1996, 261). Інший сучасний дослідник Д.Норт (Норт, Уолліс, Вайнгаст, 2011) вказував на важливість переконань, культури, інтенціональностей, які теж можуть здійснювати відповідний вплив на розвиток.

Так само М.Кастельс, видатний дослідник інформаційного суспільства, у своїй відомій трилогії щодо інформаційної доби (Кастельс, 2000), погоджуючись з тим, що технологія не визначає розвиток суспільства, водночас зазначає, що і суспільство не може однозначно визначити напрям технологічних змін, оскільки в процес наукових відкриттів, технологічних інновацій та їх соціальних застосувань втручаються різні чинники, такі як індивідуальна винахідливість, здатність до підприємництва тощо. Тобто маємо складне переплетіння різних чинників, а їх результат може бути непередбачуваним.

Утім Кастельс розпочинає своє дослідження з аналізу інформаційно-

комунікативної технології, як такої, що докорінним чином змінила сучасний світ. Він вказує, що незважаючи на те, що на сьогодні технологічний детермінізм втратив свою істинність і безальтернативність, інформаційна революція здійснює в наш час такий самий вплив, як це колись зробила індустріальна революція. Хоча на суспільно-економічний розвиток впливають різні чинники як технологічної, так і соціокультурної сфери, все ж інформаційно-комунікативна революція радикально трансформує усі сфери життєдіяльності людей. На його думку, є певна закономірність в тому, що початок і розвиток Інтернету відбувався саме в Каліфорнії, і створювали його саме молоді люди, для яких дух свободи мав велике значення ще з часів студентського протесту 70-х років.

Однак Кастельс (2000) вказує на ще один чинник, який може як прискорювати, так і гальмувати суспільно-економічний розвиток, це вплив влади. Зокрема, він наводить приклад Китаю, який десь близько 1400 р. набагато випереджав європейські країни у своєму технологічному розвитку. Це випередження сягало від ста до тисячі років. Однак згодом Китай різко загальмував у своєму розвитку і з часом змушений був докласти багато надзусиль, щоб протистояти технологічно розвиненому Заходу і, зрештою, наздогнати його в цьому компоненті. Як показують дослідження, причиною цього гальмування була спроба влади забезпечити існуючу бюрократичну систему від змін, які могли б виникнути під впливом технологічних інновацій.

В цьому контексті слушно розглянути теорію Д.Аджемоглу і Дж.Робінсон (Аджемоглу і Робінсон, 2016), які запропонували розрізнення екстрактивних і інклюзивних економічних і політичних інститутів, які дають різні результати в процесі соціально-економічного розвитку. Як зазначають автори, «центральним у нашій теорії є зв'язок між інклюзивними економічними і політичними інститутами та багатством. Інклюзивні економічні інститути, що підтримують права власності, створюють рівні конкурентні умови й заохочують до інвестування в нові технології й знання, сприятливіші для економічного розвитку, ніж екстрактивні економічні інститути, структуровані для екстрагування ресурсів від багатьох на користь кількох, неспроможні захистити права власності чи створити стимули для економічної діяльності. Інклюзивні економічні інститути зі свого боку дістають підтримку й самі підтримують інклюзивні політичні інститути, тобто інститути, які широко розподіляють політичну владу плюралістичним способом і здатні досягти певного рівня певного рівня політичної централізації, аби встано-

вити законність і порядок...» (Аджемоглу і Робінсон, 2016, 372). Відповідно, екстрактивні економічні інститути синергетично пов'язані з екстрактивними політичними інститутами. Це не означає, що екстрактивні економічні і політичні інститути автоматично прирікають країну на стагнацію. Навпаки, еліта в цих країнах зацікавлена в економічному розвитку, оскільки це розширює базу для екстрагування прибутків. І такий розвиток цілком можливий, але короткотерміновий, оскільки екстрактивні політичні інститути сприймають «творче руйнування» (що є характерним для динамічних економік) як загрозу для себе.

Отже, автори наполягають на важливості економічних і політичних інституцій, які або сприяють розвитку (інклюзивні інститути), або прирікають країну на стагнацію та постійну боротьбу за владу (екстрактивні інститути). Що стосується рецептів щодо того, яким чином можна здійснити перехід від держави з екстрактивними економічними і політичними інститутами до держави з інклюзивними інститутами, то автори досить обережні в своїх висновках, оскільки історичні приклади таких переходів часто скидаються на збіг обставин або на синергетичний ефект декількох подій, або як відповідь на зовнішні чи внутрішні виклики. Враховуючи ці обставини, автори зазначають, що «давати загальні рекомендації щодо публічних політик, щоб стимулювати зміни в бік інклюзивних інститутів, було б героїчним вчинком» (Аджемоглу і Робінсон, 2016, 378). Проте, ця теорія все ж корисна для аналізу і розуміння тих процесів, які відбуваються в сучасному світі.

Інституційний підхід також знаходимо в концепції Д.Норта та його співавторів, яка була викладена ними в праці «Насилля і соціальні порядки» (Норт, Уолліс, Вайнгаст, 2011). Як було сказано у Вступі, «Головна задача цієї книги — пояснити логіку, що лежить в основі двох основних моделей соціальної організації, які ми називаємо соціальними порядками, а також те, як суспільства здійснюють перехід від одного соціального порядку до іншого» (Норт та ін., 2011, 39). Соціальні порядки визначають те, як суспільства обмежують і контролюють насилля. Перша модель соціальної організації визначається як «порядок обмеженого доступу», а друга – як «порядок вільного доступу». Відповідно маємо різні державні утворення: «природна держава», яка складається природним чином, згідно з логікою стримування насилля за допомогою обмеженого доступу, і «штучна», яка передбачає іншу логіку контролю насилля – за допомогою вільного доступу до економічних і політичних ресурсів. В суспільствах другого

типу для стримування насилля створюються військові і поліцейські організації, які підпорядковуються політичній системі. Але оскільки існує небезпека використання насилля в своїх власних інтересах, то відповідно сама політична система має бути обмежена набором інститутів і противаг, що унеможливають нелегітимне застосування насилля. Контроль над політичною системою є доступним для будь-якої групи і забезпечується тим, що будь-хто має право на формування організації. Тому для таких держав важлива наявність сильного громадянського суспільства. Країни, в яких домінує другий тип держави (з відкритим доступом до ресурсів), є на сьогодні успішними, інші держави намагаються їх наздогнати.

На думку авторів, в писемній історії людства домінуючою моделлю соціальної організації постає «порядок обмеженого доступу» або, як синонім, «природна держава». Однією з ознак такої держави є те, що соціальні взаємовідносини базуються на особистих стосунках. Вона розв'язує проблему насилля шляхом створення правлячої коаліції, в якій домінуюче становище займає привілейована еліта, що спрямовує свої зусилля на обмеження доступу до економічних і політичних ресурсів. Типовий приклад такого соціального порядку – це феодална держава, але не обов'язково. Уся ця система працює за рахунок ренти. Одним з найцінніших джерел ренти є привілей створювати організації, які користуватимуться підтримкою держави. Як зазначають Д.Норт, Д.Уолліс та Б.Вайнгаст, «здатність еліт організувати кооперативну поведінку під егідою держави збільшує віддачу для еліт від виробничих ресурсів суспільства – землі, праці, капіталу і організацій» (Норт та ін., 2011, 66).

Утім, як наголошують автори книги, «систематичне створення ренти за допомогою обмеженого доступу в природній державі – це не просто засіб набити кишені членів правлячої коаліції; це також важливий засіб контролю насилля. Створення ренти, обмеження конкуренції і доступу до організацій визначають природу держави, її інститутів і функціонування суспільства» (Норт та ін., 2011, 36-37).

Відтак природна держава є достатньо міцним утворенням, оскільки шляхом обмеженого доступу вона спроможна стримувати насилля і розподіляти ренту серед обмеженого кола осіб, наділеними певними привілеями. Вона досить успішно демонструвала свою ефективність аж до XVIII століття, коли почали формуватися держави з відкритим доступом. Більше того, навіть на сьогодні переважна більшість країн світу мають соціальний

порядок першого типу (як зазначають автори, «навіть сьогодні 85% населення світу живуть в порядках обмеженого доступу») (Норт та ін., 2011, 56).

Такий соціальний порядок характеризується також тим, що в ньому відносно мало організацій і відповідно маємо нерозвинене громадянське суспільство. Доступ до організацій і до їх створення також обмежений. Тому Д.Норт особливо наголошує на важливості груп і організацій для існування сучасних ліберальних демократій. На його думку, «відкритий доступ до організацій – це важлива і недооцінена відмінність між природною державою і порядками відкритого доступу» (Норт та ін., 2011, 49). Різноманітна мережа груп і організацій контролює як владу, так і умови, в яких певні індивідуальні цінності – толерантність, бажання брати участь, громадянська позиція – можуть бути виховані.

Що стосується природних держав, то в залежності від того, як вони будують свої відносини з організаціями, автори дослідження пропонують певну їх типологію: 1) *крихкі* природні держави, що неспроможні підтримувати будь-які організації і саму державу; 2) *базові* природні держави, які здатні підтримувати організації, але лише в межах держави; 3) *зрілі* природні держави здатні підтримувати значну кількість елітних організацій, що не перебувають під безпосереднім контролем держави.

Кожен тип характеризується як способом управління, так і складністю інститутів. Крихкі природні держави дуже вразливі при будь-якій зміні обставин, що спричиняються зовнішніми і внутрішніми чинниками. Потрясіння можуть призвести або до зростання насилля, або до переформатування всередині самої коаліції. Відносини в такій державі будуються за принципом ієрархії і мають вигляд системи «патрон – клієнт». Ці крихкі утворення не можуть підтримувати право-вих систем зі складними правилами, що регулюють публічні і приватні відносини.

Базові природні держави, на відміну від крихких, вже здатні підтримувати складні організаційні структури. В основному це інститути публічного права, які структурують різні аспекти життєдіяльності держави. Суспільні інститути забезпечують еліти організаційними формами, які вони можуть задіяти для того, щоб протистояти одна одній. Але особливість цих інститутів полягає в тому, що вони підтримуються державою, а саме тому вони мають досить сталий характер. Проте така держава не здатна підтримувати приватні організації, і відповідно в ній відсутнє сильне громадянське суспільство. Автори дослідження роблять

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

деякі застереження щодо базових держав, оскільки, з одного боку, вони є достатньо сталими, а з іншого – вони не є безстроковими, бо пов'язані з певними особистостями.

Зрілі природні держави характеризуються тривкими внутрішніми інституційними структурами і здатністю підтримувати організації еліт поза межами патронажу держави. Однак автори роблять застереження, що здатність створювати і підтримувати довгострокові організації не є головною ознакою такої держави (Норт та ін., 2011, 107). Тобто в ній можуть з'являтися різні форми легітимності для таких організацій і навіть створюватися певна правова основа, але будь-які зміни в природній державі можуть повернути ситуацію до первісної залежності організацій від можновладців. Відповідно, інститути, що забезпечують легітимацію, мають бути вбудовані в державу таким чином, щоб вони не залежали від зміни обставин і розкладу сил між елітами. Автори роблять припущення, що виникнення правової системи якраз і пов'язане з тим, що можновладцям потрібно було забезпечити (узаконити) своє право на привілеї.

На відміну від цього держави з відкритим доступом створюють систему відносин, яка працює в режимі «доброякісного кола», що пов'язує контроль над насиллям і відкритий доступ до ресурсів. Тобто політична система обмежує доступ до засобів насилля; відкритість економічного і соціального доступу забезпечує відкритість доступу до політичної системи; надійні заборони щодо використання насилля як засобу конкуренції підтримують відкритість економічного і соціального доступу; нарешті, політична і судова системи забезпечують дотримання заборон на застосування насилля (Норт та ін., 2011, 203). Відкритий доступ до організацій підтримує конкуренцію в усіх системах.

Як бачимо, і в природних державах і в іншому типі держави створюються інститути для контролю над насиллям. Д.Норт свого часу акцентував увагу на ролі інституцій для розвитку економіки і суспільства в цілому («Інститути, інституційні зміни і функціонування економіки», 1990). Та ж ідея проводиться і в праці «Насилля і соціальні порядки» (2011). На його думку, «інститути включають формальні правила, писані закони, формальні соціальні угоди, неформальні норми поведінки, а також поділяемі переконання щодо світу та засоби спонукання до виконання цих правил і норм» (Норт та ін., 2011, 59). Однак, одні й ті ж інститути можуть приводити до різних результатів в залежності від контексту. Цей контекст залежить від того, який тип держави домінує в тій чи іншій країні.

Автори наголошують на відмінності організацій в державах із закритим доступом і в країнах з відкритим доступом, яка полягає передусім в тому, в суспільствах відкритого доступу доступ до організацій визначається як безособове право, яке мають усі громадяни, тоді як в природних державах доступ до організацій обмежений і є привілеєм еліти. Відповідно природні держави мають слабе громадянське суспільство. Натомість велика кількість літератури з громадянського суспільства присвячена саме тому, що групи і організації мають важливе значення для життєдіяльності сучасних демократій. Саме громадянське суспільство підтримує і робить можливим порядок відкритого доступу.

Говорячи про визначальні характеристики порядку відкритого доступу, автори зазначають таке: 1) досить поширений набір переконань щодо участі і рівності усіх громадян; 2) відсутність обмежень на участь в економічній, політичній, релігійній і освітянській діяльності; 3) доступна для всіх підтримка організаційних форм в будь-якій сфері діяльності; 4) дія принципу верховенства влади забезпечується усім без винятку; 5) безособовий обмін (Норт та ін., 2011, 209). Усі ці ознаки сприяють тому, що у держав з відкритим доступом більш висока адаптивна здатність до змін і викликів, що мають місце в навколишньому світі. До того ж, порядок відкритого доступу сприяє економічному розвитку, а також розподілу вигід економічного зростання та зниженню ризиків участі в ринковій діяльності для окремих осіб.

Отже, маємо всі підстави говорити про бажаність для держав здійснити такий перехід до порядку відкритого доступу. Однак, як зазначають автори вищезазначеної праці, «навіть сьогодні 85% населення світу живуть в порядках обмеженого доступу» (Норт та ін., 2011, 56).

В процесі зіставлення цих двох типів держав ключовий момент полягає в тому, що не можна автоматично перейти від одного типу держави до другого. Перший тип – природний, а, отже, він самодостатній. Тобто, можна сказати, що змінити там щось досить важко. Можна лише щось покращити, але сама система від цього не міняється. Тобто деякі варіації там можливі, але втім, все це один і той же природний стан держави, де панує право сильного, а еліта живе за рахунок ренти від існуючого порядку з обмеженим доступом. В суспільстві відкритого доступу також можливе створення ренти, яка приносить вигоду лише окремій групі людей зі спільними інтересами, але все ж це менш вірогідно, ніж в природній державі.

Тому, ставлячи питання про перехід до нового типу держави і зважаючи на

неможливість поступового переростання в державу відкритого доступу, автори намагаються визначити умови, які роблять можливим цей перехід. Вони також прагнули показати переваги свого підходу у порівнянні з поясненням, запропонованим Д.Асемоглу і Дж. Робінсоном (Асемоглу и Робинсон, 2015), які в праці «Економічні джерела диктатури і демократії» обґрунтовували цей перехід тиском громадянського суспільства на еліти, що поступово передають владу неелітам, оскільки доходять висновку, що краще віддати якусь частину, ніж втратити все. На відміну від цієї позиції, Д.Норт та його співавтори вважають такий підхід спрощеним, бо еліта в такому випадку постає як головна діюча особа змін, і вона начебто цілком усвідомлює те, що робить. На думку ж Д.Норта, Д.Уолліса і Б.Вайнґаста, еліти не є чимось однорідним і монолітним. В них постійно відбувається боротьба. В процесі цієї боротьби якраз і створюється підґрунтя для утворення деяких безособових інститутів. Автори називають це пороговими умовами, завдяки яким може здійснюватися перехід до суспільства відкритого доступу. Порогові умови, хоч і не визначають неминучість переходу, але принаймні вони мають бути присутніми вже в природній державі. Такими пороговими умовами є: 1) верховенство права для еліт; 2) тривало існуючі організації в соціальній і особистій сферах; 3) консолідований контроль над збройними силами. Як бачимо, це щось таке, нагадує порядок відкритого доступу, але усі ці організації і інститути створювалися для обслуговування потреб еліт. Тому і висновок щодо порогових умов має такий вигляд: «самі по собі порогові умови не гарантують успішності переходу. Держави, що стоять на порозі переходу, можуть виявитися нездатними здійснити перехід або навіть повернутися до природної держави» (Норт та ін., 2011, 322).

Тобто існує певна трудність при переході від природної держави до суспільства з відкритим доступом. У природних держав є своя логіка розвитку. Тому коли сучасні економісти пропонують країнам, що розвиваються, стимулювати перехід шляхом створення різних інститутів, запозичених у країн з відкритим доступом, то вони не враховують, що динаміка змін цих країн все ще належить до розвитку природної держави. У них ще не склалися навіть порогові умови, а отже, перенесення інститутів відкритого порядку не може привести до економічного і політичного розвитку. Більше того, «якщо ці інститути нав'язуються суспільству під міжнародним чи внутрішнім тиском і якщо при цьому вони не відповідають існуючим

уявленням про економічні, політичні, соціальні і культурні системи, то нові інститути майже напевно будуть працювати набагато гірше, ніж ті інститути, які вони заміщують. Гірше того, якщо ці інститути підривають політичні механізми, що забезпечували політичну стабільність, то тоді нові інститути будуть неминуче сприяти безладу, ввергаючи суспільство у ще більш плачевний стан» (Норт та ін., 2011, 437-438). Зокрема, це стосується і такого інституту держав відкритого доступу, як демократія. Досить часто демократію ототожнюють з виборами. Однак вибори в суспільствах закритого доступу і в порядках відкритого доступу мають суттєву відмінність, оскільки вибори в природних державах не виконують свою функцію, або не виконують її до кінця. Як зазначають автори, в умовах, коли чиновник може використовувати свою владу як можливість дати чи не дати доступ до благ, то вибори в таких умовах є засобом маніпуляції громадянами, а не їхнім правом на вільне волевиявлення (Норт та ін., 2011, 440). «Якщо уряд не може налагодити систему безособового надання соціальних послуг, то тоді у бідних є всі стимули для того, щоб використовувати свої голоси для негайного отримання готівки. Це робить їх у найвищій мірі сприйнятливими до популістських гасел з боку лідерів фракцій» (Норт та ін., 2011, 440). Тобто, в умовах природних держав демократія показує свою негативну сторону.

Загальна логіка викладеного в праці «Насилля і соціальні порядки» матеріалу зрозуміла: потрібно всіляко сприяти утвердженню загальних правил економічної і політичної діяльності на безособовій основі. Але також необхідне і розвинуте громадянське суспільство та система переконань, які підтримують порядок відкритого доступу.

Тут доречно згадати відомого автора і дослідника постматеріальних цінностей Рональда Інглхарт (Инглхарт, 1999), який протягом тривалого часу досліджував тему цінностей та їхній вплив на економічний розвиток суспільства. Зокрема, він акцентував увагу на процесі змін цінностей і специфіці тієї модернізації, яка дозволила деяким суспільствам рухатися від стану бідності до стану процвітання і розвитку. Хоча ядром модернізації звичайно виступає індустріалізація, однак неабияку роль відіграє і зміна мотивації суб'єктів діяльності. В процесі дослідження стало зрозуміло, що «перехід від доіндустріального суспільства до індустріального характеризується «раціоналізацією усіх сфер суспільства» (за Вебером), приводячи до зсуву від традиційних, зазвичай релігійних, цінностей до раціонально-правових цін-

ностей в економічному, політичному і соціальному житті» (Инглхарт, 1997, 9). В цілому його дослідження засвідчили певну залежність успішності/неуспішності країн світу від домінування певного типу цінностей. Зокрема, в тих країнах, де домінують традиційні релігійні цінності і цінності виживання, переважає бідність і занепад. І навпаки, в тих країнах, де домінують секулярно-раціональні цінності і цінності самореалізації, масмо економічний розвиток і відносно високий рівень життя.

Перший зсув цінностей відбувся ще в період ранньої модернізації, коли в процесі переходу від аграрного суспільства до індустріального домінуючою стає орієнтація на успіх і особисті досягнення. Відповідно втрачає значення прив'язаність до традиційної спільноти, підтримка родинних стосунків, занепадають традиційні і релігійні цінності. Привабливість модернізації полягає саме в тому, що дозволяє суспільству рухатися від стану бідності до стану багатства і загального добробуту.

Утім, як зазначає Інглхарт, на сьогодні стало зрозуміло, що модернізація не останнє слово в розвитку суспільств. В праці «Модернізація і постмодернізація» (1997) він пропонує новий погляд на теорію модернізації. Він вказує на те, що соціальні перетворення в процесі модернізації не є лінійними. Хоча в цілому вони мають прогнозований характер, але, досягнувши якоїсь точки, вони можуть набрати якогось іншого спрямування. Зокрема, на його думку, попередня модернізація вичерпала свої можливості. Система чеснот протес-тантської етики не відповідає сучасним реаліям. Ієрархічна бюрократична система поступово втрачає свою ефективність. Свого часу, так само як розподіл праці дозволив підвищити продуктивність праці і створив можливості для масового виробництва товарів, так і бюрократична система дозволила регулювати систему відносин мільйонів людей. Платою за це було тотальне відчуження, відсутність свободи самовираження і нівелювання особистості.

Однак в суспільстві високих технологій з суперспеціалізованою робочою силою старі (бюрократичні) методи керування не спрацьовують. Той факт, що ключовими фігурами постіндустріального суспільства є працівники, чия трудова діяльність пов'язана з інформацією, свідчить про зміну ставлення до праці. Новий вид праці вимагає інших здібностей, ніж попередня. Вона є більш індивідуалістичною, більш творчою, вимагає постійної гнучкості. Якщо від попереднього працівника вимагалось сліпе підкорення наказам, то від нового очікують креативності, нестандартних рішень, свободи дії. У цілому, оскільки

така трудова діяльність має більш індивідуальний характер, то проблема саморозвитку постає як нагальне завдання. Отже, нова економіка, що відзначається зростаючою диверсифікацією і застосуванням інформаційних технологій, потребує таких розвинутих людських якостей: здатності продукувати нові ідеї, швидко пристосовуватися до зміни обставин, мати розвинену уяву, інтуїцію, бути комунікабельним тощо. Тобто, в добу постмодерну люди не лише більш схильні до свободи самовираження, а й це самовираження постає як суспільно-економічна вимога.

Зрештою, Інглхарт доходить висновку, що попередній соціально-економічний розвиток породжує не один, а два виміри крос-культурної варіабельності, перший з яких пов'язаний з індустріалізацією, а другий - з виникненням постіндустріального суспільства. Варіабельність першого типу проходить по осі від традиційних (переважно - релігійних) цінностей до цінностей секулярних і раціонально-правових. На іншій було зафіксовано перехід від цінностей виживання до цінностей самореалізації. Тобто відбувається поворот від раціоналізму, централізації і бюрократизації до посилення особистої незалежності і цінностей самовираження (Инглхарт и Вельцель, 2011, 46).

Отже, в процесі виникнення постіндустріального суспільства з'являється нова соціокультурна орієнтація, яка пов'язана з поширенням цінностей самореалізації серед громадян. На цю тенденцію вказував ще Д.Белл (Белл, 1996а) один з перших теоретиків постіндустріального суспільства. Однак він побачив в цьому ознаку того, що відбувається розпад соціально-економічної реальності на три відносно незалежні сфери: економіку, політику і культуру. Вони перестали бути єдиним цілим, що було характерним для індустріальної доби. Більше того, експресивна культура, зорієнтована на самовираження, входить в суперечність з вимогами техно-економічної сфери, де домінує функціональна раціональність. На думку Белла, це і складає «культурну суперечність капіталізму» (Белл, 1996б), яка полягає в тому, що існує розбіжність між осьовим принципом культури (де превалює потяг до самореалізації) та осьовим принципом економіки (де домінують ефективність, максимізація прибутку і регламентовані форми діяльності людини). Однак при цьому він випускає з уваги той факт, що самореалізація може бути не лише експресивним самовираженням, а й креативністю, спрямованою на самовдосконалення, на формування нововведень і змін.

Інші дослідники інформаційного суспільства або «суспільства знань» якраз

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

підкреслювали значення культури інновацій для його становлення і розбудови. Зокрема, М.Кастельс (Кастельс, 2000), один з найвідоміших дослідників інформаційного суспільства, вважав, що духом інформаційного мережевого суспільства є «дух свободи», який якраз і забезпечує можливість інноваційних перетворень. Е. Тоффлер, виходячи з передумови, що людство вступає у «третю хвилю» розвитку, прогнозував, що на зміну попередній жорсткій регламентації діяльності людини, характерної для економіки «другої хвилі», має прийти і сформуватися вимога щодо свободи самовираження індивіда (Тоффлер, 1996).

Р.Інглхарт та К.Вельцель (Інглхарт і Вельцель, 2011) також вважають, що «працівники сучасної «економіки знань» та сектора послуг мають справу з людьми та ідеями, вони діють в обставинах, де здатності до нестандартного мислення і вільних самостійних суджень просто необхідні. Найважливіше значення набувають творчість, уява та інтелектуальна незалежність» (Інглхарт і Вельцель, 2011, 51). На думку цих авторів, взаємозв'язок між економікою, політикою і культурою є взаємодоповняльним, оскільки як економічні, так і політичні системи потребують підтримки з боку системи культури. Так, хоча вирішальна роль в цьому процесі належить соціально-економічному розвитку, але домінуюча система цінностей може сприяти утвердженню демократії. Зокрема, поширення секулярно-раціональних цінностей веде до секуляризації влади, легітимність якої тепер починає залежати не від традиційних релігійних вірувань, а від світських і раціональних уявлень. Однак раціонально-правові і секулярні цінності, як правило, сприяють утвердженню лише формальної демократії. Як доводять автори дослідження, для утвердження ефективної демократії найважливіше значення мають саме цінності самовираження (Інглхарт і Вельцель, 2011, 220).

Отже, повертаючись до проблеми пошуку чинників, які впливають на соціально-економічний розвиток, можна вказати на декілька підходів, за допомогою яких дослідники намагалися пояснити успішність/неуспішність країн. Найвідоміший з них пов'язував розвиток з модернізацією (індустріалізацією), яка зрештою тягне за собою перетворення і в інших сферах суспільного життя. Хоча ця теза загалом знайшла підтвердження, в подальшому вона зазнала певних модифікацій. Зокрема, вказувалося на необхідність певного соціокультурного підґрунтя, яке забезпечувало б можливість соціально-економічних змін в певному напрямі («протестантська етика»

як певний «дух капіталізму»). Згодом Д.Норт (Норт та ін., 2011) звернув увагу на «порядок відкритого доступу» як на умо-ву, що дозволяє досягти більш стабільного розвитку за рахунок «адаптивної ефективності». Тобто йдеться про те, що така система більш гнучка, вона краще пристосована до «творчого руйнування» (Шумпетер), яке є ознакою будь-якого розвитку.

В праці «Модернізація, культурні зміни і демократія» Р.Інглхарт та К.Вельцель (Інглхарт і Вельцель, 2011) піднімають важливе питання, наскільки зсув цінностей від традиційних до секулярно-раціональних і від цінностей виживання до цінностей самореалізації корелюють з утвердженням демократії. Процес індустріалізації деякими дослідниками якраз пов'язувався зі становленням демократії, про що начебто свідчили наявність виборчої системи, баланс між різними гілками влади тощо. Однак політична панорама країн у ХХ столітті дає приклади того, що секулярно-раціональні цінності цілком можуть поєднуватися з авторитарними режимами. Хоча раціоналізація і секуляризація передбачають включення широких мас в політичний процес, проте це ще не робить демократизацію повноцінною і незворотною. Це пов'язано з тим, що цінності виживання можуть бути для людей більш важливими, ніж громадянські права.

Зрештою, коли автори намагаються встановити причинно-наслідковий зв'язок між цінностями і економічними та політичними інститутами, то доходять висновку, що цей причинно-наслідковий зв'язок носить імовірнісний, а не детерміністський характер (Інглхарт і Вельцель, 2011, 230). Хоча можна стверджувати, що соціально-економічний розвиток веде до демократії, все ж остаточно її утвердження пов'язано з цінностями самореалізації. Розглянуті концепції засвідчують, що економічні, культурні і політичні перетворення настільки пов'язані один з одним у своєму розвитку, що важко визначити вирішальний чинник. І навіть, коли можна визначити загальний тренд можливих змін, або спрогнозувати характер їхнього впливу на суспільство, то все ж слід враховувати конкретні історичні обставини та певну конфігурацію соціокультурних цінностей.

Список використаної літератури

1. Инглхарт Рональд. Модернизация и постмодернизация // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М., 1999.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общество // Полис, 1997, №4.

3. Инглхарт Р, Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. – М.: Новое издательство, 2011. - 464 с.

4. Маркс К. Злиденність філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 4.

5. Норт Д.; Уоллис Д.; Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества. – М., 2011.

6. Д.Асемоглу и Дж. Робинсон. Экономические истоки диктатуры и демократии. – М., ВШЭ, 2015. - 512 с.

7. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000.

8. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996.

9. Белл Д. Культурні суперечності капіталізму // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996.

10. Тоффлер Е. Третя хвиля. // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996.

11. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають / Пер. з англ. О.Дем'янчука. – К., 2016.

References

1. Ingelhart Ronald. Modernizatsiya i postmodernizatsiya // Novaya postindustrial'naya volna na Zapade. – М., 1999.
2. Ingelhart R. Postmodern: menyayushchiyesya tsennosti i izmenya-yushchiyesya obshchestva // Polis, 1997, №4.
3. Ingelhart R, Vel'tsel' K. Modernizatsiya, kul'turnyye izmeneniya i demo-kratiya: Posledovatel'nost' chelovecheskogo razvitiya.– М.: Novoye izdatel'stvo, 2011. - 464 s.
4. Marks K. Zlidennist' filosofii // Marks K., Yengel's F. Tvorii, t. 4.
5. Nort, D.; Uollis, D.; Vayngast, B. Nasiliye i sotsial'nyye poryadki. Kontseptual'nyye ramki dlya interpretatsii pis'mennoy istorii chelovechestva. – М., 2011.
6. D.Asemoglu i Dzh. Robinson. Ekonomicheskkiye istoki diktatury i demokratii. – М., VSHE, 2015. - 512 s.
7. Kastel's M. Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura. – М., 2000.
8. Bell D. Prikhid postindustrial'nogo suspil'stva // Suchasna zarubizhna sotsial'na filosofiya. – К., 1996.
9. Bell D. Kul'turni superechnosti kapitalizmu // Suchasna zarubizhna sotsial'na filosofiya. – К., 1996.
10. Toffler Ye. Tretya khvilya. // Suchasna zarubizhna sotsial'na filosofiya. – К., 1996.
11. Adzhemoglu D., Robinson Dzh. Chomu natsii zanepadayut' / Per. z angl. O.Dem'yanchuka. – К., 2016.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2018 р.

УДК 351 (091) (477)

ЛАХИЖА М. І., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління і адміністрування ІПК ДСЗУ

M. LAHISA, Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Administration of the Institute of Personnel Training of the PES of Ukraine

УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В ПУБЛІЧНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF POLAND

В статті здійснено аналіз суті, завдань, переваг і недоліків управління людськими ресурсами (УЛР) в публічній адміністрації Республіки Польща. УЛР в публічній адміністрації характеризується як інструмент удосконалення публічного управління та надання публічних послуг, а також як мистецтво, яке вимагає не лише розуміння завдань публічної адміністрації, а й знання потреб і психології людей.

Автор відзначає складність УЛР, його зв'язок зі змінами моделі публічного управління та необхідністю забезпечити гідну відповідь викликам, що виникають перед публічною адміністрацією. Цивільна служба має відповідати вимогам громадян щодо результативності, ефективності, надійності та неупередженості посадових осіб, які виконують публічні завдання. Отже, кінцевою метою є задоволення запитів громадян як привілейованих клієнтів адміністративної системи.

Розглянуто динаміку УЛР в публічній адміністрації Республіки Польща. В період посткомуністичної трансформації в Польщі нагромаджено великий досвід модернізації публічної адміністрації, який ґрунтується на значній теоретичній базі. Після вступу Республіки Польща до Європейського Союзу увага до впровадження європейських стандартів публічного управління зростає. Помітний крок для впорядкування системи УЛР в публічній адміністрації було зроблено у 2012-2013 роках. На покращення кадрового забезпечення цивільної служби значний вплив мали реалізація загальних програм розвитку Польщі до 2020 року та розробка і впровадження стандартів УЛР на Цивільній службі. Проведено значну організаційну, навчальну та методичну роботу.

Досвід Польщі у сфері розробки нового законодавства про державну службу уже використано в Україні. Проте, на думку автора, на основі принципів нового публічного управління та стандартів якості доцільно також посилити увагу до вивчення та використання організаційних форм, напрямів та методів удосконалення УЛР.

The article analyzes the essence, objectives, advantages, and disadvantages of human resources management (HRM) in the public administration of the Republic of Poland. HRM in public administration is characterized as an instrument for improving public administration and the provision of public services, as well as an art that requires not only understanding of the tasks of public administration, but also knowledge of the needs and psychology of people.

The author notes the complexity of HRM, its connection with changes in the model of public administration and the need to ensure a decent response to the challenges that arise before the public administration. The civil service must meet the requirements of citizens regarding the effectiveness, efficiency, reliability and impartiality of public officials who perform public tasks. So, the ultimate goal is to meet the requests of citizens as privileged clients of the administrative system.

The dynamics of HRM in the public administration of the Republic of Poland is retraced. In the post-communist transformation era, Poland has accumulated a great deal of experience in modernizing public administration, which is based on a large theoretical basis. After the accession of the Republic of Poland to the European Union, the attention to the implementation of European standards of public administration has increased. A notable step for streamlining the HRM system in public administration was made in 2012-2013. The improvement of staffing of the civil service was influenced by the implementation of the general development programs of Poland by 2020 and the development and implementation of the standards of the HRM in the Civil Service. A significant organizational, educational and methodical work has been carried out.

The experience of Poland in the development of new civil service legislation has already been used in Ukraine. However, according to the author, on the basis of the principles of a new public management and quality standards, it is also advisable to pay more attention to the study and the use of organizational forms, directions and methods of HRM improvement.

Ключові слова: Республіка Польща, публічна адміністрація, управління людськими ресурсами, персонал, ефективність.

Key words: Republic of Poland, public administration, human resources management, personnel, efficiency.

Постановка проблеми. Проблема максимального залучення людського потенціалу для виконання завдань стабільного розвитку суспільства є завжди актуальними як у бізнесових структурах, установах та організаціях, так і в органах публічної адміністрації. Людські ресурси

у сучасному світі набувають все більшого значення, стаючи рушійною силою економічного зростання, а інвестиції в людський капітал, як правило, приносять очікуваний результат.

Тривалий час як в економіці, так і у публічному секторі мова йшла про роботу

з кадрами, персоналом, працівниками тощо. Проте й у наші дні, як в українській, так і у польській літературі можна зустріти такі визначення: управління людськими ресурсами, управління персоналом, управління кадрами, політика персоналу, кадрова політика,

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

управління робочим потенціалом тощо. Але найчастіше використовуються терміни: управління персоналом і управління людськими ресурсами. На наш погляд, управління персоналом в органах публічної адміністрації є частиною ширшого завдання - управління людськими ресурсами, які ми розуміємо як все населення даної адміністративної одиниці, що є або може стати робочою силою, чи тим або іншим способом сприяти вирішенню проблем, що стоять перед територіальною громадою чи суспільством. Публічна адміністрація через свій персонал здійснює управління людськими ресурсами.

Управління людськими ресурсами (далі – УЛР), що стало новим підходом до проблеми управління персоналом в органах публічної адміністрації, бере свій початок у вісімдесятих роках ХХ століття у Сполучених Штатах, співпадаючи з популяризацією Нового публічного менеджменту. Отже, УЛР є відносно новим підходом до управління соціальним потенціалом організації.

В Україні проблематика УЛР знаходиться в центрі уваги як офіційних структур, так і науковців. Наприклад, однією із новацій Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 № 4050 є застосування управління людськими ресурсами за компетентнісним підходом, що також покладено в основу кадрової політики в публічних службах Великої Британії, Австрії, Канади, Нідерландів, Німеччини, США, Австралії та ін. Законодавчо закріплено нові поняття (терміни): профіль професійної компетентності посади державної служби; рівень професійної компетентності особи (характеристика особи, що визначається її освітньо-кваліфікаційним рівнем, досвідом роботи та рівнем володіння спеціальними знаннями, уміннями та навичками).

Удосконалення системи управління людськими ресурсами на державній службі забезпечується в Україні в першу чергу Національним агенством України з питань державної служби. Так, УЛР є одним із напрямів роботи Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. Реалізація цього завдання має низку пріоритетів: впровадження системи управління людськими ресурсами за компетентнісним підходом; розробка стратегічних документів щодо управління людськими ресурсами на державній службі; підвищення рівня професійної компетентності державних службовців [1].

Водночас, аналіз свідчить, що не лише для рядових державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, а й для частини керівників та працівників служб персоналу поняття УЛР залишається маловідомим, а методи роботи – незнайомими. Впровадження

системи управління людськими ресурсами за компетентнісним підходом може перетворитися на чергову кампанію. Тому важливим є звернення до зарубіжного досвіду та його поширення в Україні.

Мета дослідження полягає у аналізі стану УЛР в Республіці Польща, виявленні вузлових напрямів та методів роботи публічної адміністрації з людьми, розкритті результатів та перспектив, а також осмислення можливостей використання польського досвіду в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українськими вченими проблематиці УЛР надається належна увага як з точки зору теоретичного осмислення цього феномену, так і з огляду на виявлення та поширення кращого досвіду, розробки методики підвищення рівня компетентності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування тощо.

Проте, значна частина питань залишається нез'ясованими. Так, у виданому в 2013 році навчальному посібнику відзначено, що «стратегічне управління людськими ресурсами організації формується як новий етап розвитку управління персоналом із урахуванням далекоглядного прогнозу її майбутнього, на основі якого, а не навпаки, здійснюються актуальні управлінські дії. Необхідність теоретичного осмислення стратегічного управління людськими ресурсами організації активізувала науковий інтерес зарубіжних і вітчизняних фахівців, спонукала їх до проведення спеціальних досліджень. Проте багато суто теоретичних питань і таких, що наразі ставить практика, залишаються нез'ясованими та гостро дискусійними. Серед них – співвідношення стратегічного управління людськими ресурсами з управлінням персоналом, а також із системою стратегічного менеджменту взагалі» [2].

Маловідомою залишається зарубіжна практика УЛР, хоча й вона частково вивчалася українськими дослідниками (О. Антонова, М. Білинська, К. Ващенко, П. Ворона, Н. Гончарук, Т. Желюк, Ю. Ковбасюк, В. Малиновський, В. Олуйко, С. Сербогін та інші). Нами дана проблематика вивчалася з точки зору забезпечення етики, ефективності та якості на публічній службі [3]

Слід відзначити, що в Республіці Польща проблематика УЛР розглядається багатьма вченими та практиками, серед яких слід назвати таких: Б. Банахович, Я. Бобер, К. Войташук, М. Завіський, М. Когут-Яворська, Б. Кожух, С. Мазур, М. Мазурик, Т. Ростковський, А. Смамель, П. Цуцанкевич, Я. Чапутович, Б. Ямка та інші.

Вклад основного матеріалу. Аналізуючи підходи до визначення

поняття «Управління людськими ресурсами», перш за все, слід звернути увагу на дискусію, чи можна людей вважати ресурсами, засобами? Логічною потрібно вважати думку, що люди не є ресурсами, а мають у собі ресурси як сукупність ознак і властивостей. Найважливішими компонентами людського ресурсу є: знання, здібності, навички, здоров'я, ставлення та цінності та мотивація. По-друге, слід пам'ятати, що окремі працівники є розпорядниками людських ресурсів і вирішують питання про ступінь залучення цього ресурсу під час роботи. Це означає, що організація має обмежену владу над людськими ресурсами, які вона використовує у бізнес-процесах чи публічному управлінні [4].

Поняття «Управління людськими ресурсами» (УЛР) (*Zarządzenie Zasobami Ludzkimi*) у Польщі має багато трактувань. Так, автори «Підручника добрих практик в сфері впровадження систем управління людськими ресурсами» [5] А. Філікс, М. Рудницька та Я. Мотика (ред.) характеризують його як «стратегічний, однорідний і послідовний метод управління найбільш цінним капіталом кожного підприємства – людей», відзначаючи, що у сучасному світі людські ресурси є рушійною силою економічного зростання і мають значний вплив на цінність організації. Компетенції та навички персоналу все частіше сприймаються як носії успіху компанії, а розвиток працівників взаємозалежний від розвитку самих компаній.

К. Горецька відзначає, що УЛР є відносно новим підходом до управління соціальним потенціалом організації, тому при визначенні поняття УЛР потрібно в першу чергу звертати увагу на людину, її роль та місце в цій організації. УЛР вимагає великої точності, ретельного планування та реалізації, що дозволяє К. Горецькій порівняти УЛР з високоточним інструментом та наголосувати на необхідності «інженерів людських душ», діяльність яких є мистецтвом [6, с. 52].

Я. Чапутович, М. Мазурик, П. Цуцанкевич та інші польські вчені відзначають зміни в УЛР в публічній адміністрації (ПА), пов'язуючи це зі змінами публічного управління та ПА, її функцій та методів діяльності. Еволюція моделей ПА не могла не вплинути і її роботу з людьми. Слід зауважити, що маючи на увазі органи ПА як юридичні особи й аналізуючи їх роботу у сфері УЛР потрібно зважати, що вона проводиться конкретними фізичними особами – керівниками цих органів, керівниками служб персоналу, працівниками, які самі мають усвідомити суть змін, отримати потрібні знання та навички. Вони теж мають розглядатися як людський ресурс.

Теорія та історія ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Такі зміни відображено Я. Чапутовичем в порівняльній таблиці в публікації 2005 року [7] та М. Мазуриком і П. Ціцанкевичем [8]. Нами ці порівняння здійснено у серії таблиць в монографії 2009 року [9].

Таблиця 1. Порівняння моделей публічного управління

Специфікація	Модель бюрократична	Новий публічний менеджмент	Публічне управління участі
Спосіб управління	Ієрархія	Ринок	Мережа
Нормативні підстави	Адміністративне право	Контракти	Конвенції
Стиль керівництва	Бюрократично-адміністративний	Менеджерське управління	Партнерський – консультування
Характер відносин	Домінування та підпорядкування	Конкуренція та співпраця	Рівність та взаємозалежність
Мета діяльності	Встановлення порядку	Досягнення змін	Досягнення суспільного порозуміння
Націлювання діяльності	Процедури	Ефекти	Потреби
Організація держави	Моноцентричний уклад	Автономічний уклад	Громадянське суспільство

Джерело: [7, с. 25]; [8, с. 160]

Схожий підхід характерний і для інших польських авторів. Так, В. Зелінський, ґрунтуючись на дослідженні Д. Порецького та Г. Плесоціану з практики публічного управління в Румунії, порівнює традиційну, веберівську, бюрократичну модель адміністрації та нове публічне управління (табл. 2).

Таблиця 2. Відмінності традиційної моделі управління та Нового публічного управління

Традиційна, веберівська модель управління	Нове публічне управління
-Нормативне, настановче забезпечення виконання норм права; -Базування на бюрократичному регулюванні; -Формалізованість; -Ієрархічність; -Кар'єрна система; -Оплата залежно від посади та вислуги років	-Спрямування на досягнення; -Еластичність; -Ґрунтування на ефективності, відкритості, прогнозуванні; -Система становища; -Очікування активізації бачення та компетентностей

Джерело: [10, с. 27].

Аналіз наведених вище таблиць свідчить, що зміни в УЛР в публічній адміністрації відбуваються в напрямі децентралізації, врахування позиції громадськості та створення можливостей для працівників публічної адміністрації діяти усвідомлено і під свою відповідальність, що потребує відповідної підготовки. Отже, роль людських ресурсів зростає, що вимагає використання нових сучасних технологій.

У Стратегії управління людськими ресурсами в Цивільній службі (далі – Стратегія УЛР) [11] чітко зафіксовано, що польська публічна адміністрація має прийняти виклики щодо посилення ефективності в рамках нового публічного управління та поступового впровадження участі громадян у наданні публічних послуг. Саме потребами зростання ефективності пояснено і наявність у Польщі змішаної моделі цивільної служби.

Польськими вченими відзначено, що УЛР має спільну основу з управлінням персоналом (УП) з деяких ключових питань, пошуку ефективних заходів, пов'язаних з відбором, навчанням, оцінкою, розробкою та нагородженням, але є й деякі точки розбіжностей. Синтезований підхід до відмінностей між УЛР та УП, який вартий уваги українських

вчених і практиків, поданий у табл. 3.

За організацію УЛР в польській цивільній службі відповідають різні структури. На центральному рівні процес управління людськими ресурсами належить до компетенції Шефа цивільної служби, а у деяких випадках – до компетенції інших органів (фінансові служби, закордонних справ тощо). У той же час істотний вплив на управління людськими ресурсами здійснюється профільним міністром, зокрема, це стосується вирішення питань, пов'язаних з організацією офісів публічної адміністрації, реформи та організації структур публічної адміністрації, комплексу управління урядовими структурами у воєводстві тощо. У понад 2300 публічних адміністраціях робота з персоналом належить до компетенції генеральних директорів, а у інших випадках цю функцію виконує керівник органу.

Посиленню узгодженості УЛР в публічній адміністрації сприяло видання у 2012 році наказу Шефа цивільної служби, яким затверджено стандарти управління людськими ресурсами на цивільній службі, яка охоплює широкі коло проблем (організація УЛР, набір, мотивація, розвиток, навчання персоналу тощо).

Додаток до наказу складається з та-

ких частин: роз'яснення термінів; організація УЛР; набір кадрів; мотивація; розвиток та навчання; звільнення працівників.

З точки зору удосконалення українського законодавства та практичних потреб варто звернути увагу на визначення понять, зокрема: «особа, що керує працівниками» - особи, що керують працею інших осіб в рамках безпосередньої службової підлеглості. Керування пропонується розуміти як відповідальність за підлеглих працівників, в т.ч. й через оцінювання їх праці; «кадрові процеси» - проведення систематичних дій (об'єднаних у процедури), що спрямовані на забезпечення для адміністрації необхідних працівників у потрібному місці та часі та інші. Рекомендується не рідше рази на три роки готувати Програму управління людськими ресурсами, проводити щорічне оцінювання службовців тощо [14].

Програми управління людськими ресурсами готуються на основі централізовано підготовлених рекомендацій із врахуванням специфіки діяльності та кадрового складу конкретного органу публічної адміністрації. Рекомендована структура складається із вступу, аналізу (вивчення стану справ, опис методик

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

тощо), визначення пріоритетів (головна мета, пов'язана з місією та баченням), механізмів оцінювання запланованих результатів) [15].

На важливості якісної організації роботи з питань УЛР наголошено у спеціальному листі Шефа цивільної служби до Генеральних директорів адміністрацій

Таблиця 3.

Відмінності в управлінні людськими ресурсами та управлінні персоналом

Управління	Управління персоналом	Управління людськими ресурсами
Організаційні аспекти		
Контракт	Ретельна підготовка контрактів	Метою є відмова від контрактів
Поведінка керівництва	Процедура, перевірка у відповідності з правилами	Потреби фірми, еластичність, Відданість
Норми поведінки	Згідно традицій і практики	Цінності, врахування місії
Завдання управління	Контроль	Формування
Типи зв'язків	Плюралістичні	Унітарні
Конфлікти	Формалізовані	Не наголошуються
Стандартизація	Високий ступінь, еквівалентність	Низький ступінь, не надається ваги паритету
Стратегічні аспекти		
Головні зв'язки	Працівники-керівництво	Фірма-клієнт
Ініціативи	Фрагментарні, ізольовані	Інтегровані
Бачення цілісності	Незначна проблема	Вузлова проблема
Швидкість прийняття рішень	Повільно	Швидко
Лінійне управління		
Функції	Окреслені приписами	Лідерство
Головні керівники	Спеціалісти з персоналу та галузеві	Генеральні директори, керівники закладів, керівники безпосередні
Цінні навички управління	Переговори	Доступність
Завдання	Управління персоналом	Управління людськими ресурсами
Ключові механізми		
Підстави для втручання	Положення про персонал	Широко трактоване розуміння культури управління, персоналу та організації.
Селекція, підбір	Окремі завдання місцевого значення	Інтегровані завдання загального значення
Заробітна плата	Оцінка праці; багатоступінчаста жорстка шкала оцінок використовується	Пов'язана з результатами роботи; Кількаступенева шкала оцінки
Результати	Особисті результати	Гармонізовані
Працівники-керівництво	Колективні переговори щодо умов	Згідно індивідуальних умов
Відносини з представниками організацій	Регулюється договорами та навчанням	Не важлива проблема
Комунікації	Обмежений діапазон, непрямі	Посилені, безпосередні
Модель праці	Поділ праці	Робота в команді
Розв'язання конфліктів	Досягнення тимчасових порозумінь	Вплив на атмосферу і культуру в колективі
Навчання та розвиток	Контрольоване навчання на курсах	Компанія зорієнтована на навчання

Джерело: [12, с. 10], [13, с. 52].

та керівників адміністрації від 1.06.2012 року з нагоди впровадження стандартів УЛР, яким доручено провести відповідну роботу з персоналом. Виділено проблематику підготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Цій же проблематиці було присвячено випуск у серпні 2012 року спеціального номера журналу "Przegląd Służby Cywilnej" [16], а на сайті "Serwis Służby Cywilnej" [17] було висвітлено кращі практики та подано навчальні курси і методичні матеріали для публічних службовців [18].

Проблему УЛР намагаються осмислити в Польщі й через аналіз викликів, які виникають перед публічною адміністрацією. Міркування та пропозиції випливають з аналізу існуючих правових

стандартів та оперативної практики польської цивільної служби, створення SWOT-аналізу системи Цивільної служби, висновків з практичного досвіду та теоретичного осмислення моделей публічного управління [19].

У польських нормативно-правових актах, що стосуються публічної адміністрації та публічної служби особлива увага звертається на етичні відносини, забезпечення відповідного іміджу та дотримання принципів етики публічними службовцями. З точки зору УЛР наголошується на необхідності забезпечення підвищення етичної обізнаності публічних службовців етики цивільної служби шляхом належного виконання наказу Прем'єр-міністра щодо керівних принципів дотримання правил цивільної

служби та етики цивільних службовців.

Офіційний підхід до питання УЛР в публічній адміністрації чітко відображений в Польщі в підготовленому у вересні 2013 року проєкті «Стратегії управління людськими ресурсами в Цивільній службі до 2020 року. Професіонали на службі громадянам» [11].

Проєкт Стратегії УЛР було розроблено на виконання передбаченого ст. 15, абз. 2 Закону від 21 листопада 2008 р. «Про цивільну службу», відповідно якого Шеф Цивільної служби готує та представляє Раді Міністрів проєкт стратегії управління людськими ресурсами на цивільній службі, що включає діагностику цивільної служби, визначення стратегічних цілей, системи реалізації та фінансового забезпечення.

Стратегія затверджується Постановою Ради Міністрів. Стратегія УЛР відповідає Стратегії сталого розвитку Європейського Союзу та узгоджена з державними стратегіями Республіки Польща (Державна програма реформ на реалізацію Стратегії «Європа-2020»), Стратегія розвитку людського капіталу до 2020 року, Система управління розвитком Польщі та інші).

УЛР у польській Цивільній службі розглядається у відповідності зі змінами моделі публічного управління. Відзначається також вплив національних особливостей на УЛР. Наголошено, що польська публічна адміністрація має прийняти виклик підвищення ефективності в дусі принципів нового публічного управління і поступового посилення участі громадян у наданні публічних послуг.

Важливим є наголос на те, що Стратегія УЛР спрямована на членів корпусу Цивільної служби, але вона стосується й усіх громадян, політиків, експертів, неурядових організацій тощо.

Важливо прослідкувати завдання, які ставляться Стратегією УЛР: зміна негативних стереотипів, що склалися у громадян щодо публічної адміністрації та зайнятих у ній людей; підвищення рівня довіри до цивільної служби; забезпечення зростання ефективності діяльності ПА; пристосування діяльності ЦС до мінливих умов і очікувань громадян; мобілізація ресурсів для виконання нових завдань, використання сучасних рішень та інформаційно-комунікаційних технологій. Професійна, добре керована та якісна цивільна служба має бути важливим елементом у зміцненні довіри громадськості до публічних установ та політичних сил, які здійснюють публічну владу.

Отже, можна виділити 4 основних пріоритетів Цивільної служби Польщі у сфері УЛР: зміцнення етичних основ діяльності публічних службовців та забезпечення зростання іміджу Цивільної служби; поширення застосування результативних та ефективних методів управління; підтримка професійного розвитку членів корпусу цивільної служби; створення ефективних механізмів мотивації праці публічних службовців.

Слід зауважити, що в Польщі помітна увага приділяється вивченню, узагальненню та поширенню кращого досвіду роботи органів публічної адміністрації, наприклад: Конкурс «Краща публічна адміністрація», «Кращий цивільний службовець», методичні матеріали, збірники практик тощо. Цей досвід уже висвітлений нами [20; 21]. Значна інформація щодо практики УЛР міститься в журналі Департаменту Цивільної служби Прем'єр-Міністра [22].

Функції та завдання служб управління персоналом у Польщі можна прослідкувати

на прикладі Департаменту управління персоналом Комісії фінансового нагляду. Це розробка та впровадження систем оплати праці, бонусів, винагород, мотивації, заохочення та переоцінки; підготовка бюджетних проектів та підготовка пропозицій щодо розподілу коштів на винагороду, премії та призи; контроль виконання бюджету в межах витрат на персонал за затвердженими фінансовими планами; розробка та впровадження принципів особистої політики та політики зайнятості в офісі Комісії, планування зайнятості відповідно до затверджених фінансових планів; розробка принципів управління та управління Фондом соціальних виплат компанії; контроль за дотриманням трудового законодавства та дисципліни працівників Управління Комісії; здійснення діяльності у сфері трудового права на основі відповідних дозволів; розвиток у співпраці з підрозділами Офісу програм внутрішнього та зовнішнього навчання працівників Департаменту; розробка та впровадження систем та методів проведення періодичних та загальних оцінок працівників Комісії; розробка та впровадження систем опитування працівників [23].

Висновки. Аналіз суті, завдань та переваг і недоліків Управління людськими ресурсами на основі його забезпечення в Республіці Польща свідчить про складність цього феномену і його відповідність змінам моделі публічного управління та необхідністю забезпечити гідну відповідь викликам, які ставить перед публічною адміністрацією та цивільною службою життя.

УЛР розглядається польськими авторами як інструмент удосконалення публічного управління та надання публічних послуг, як мистецтво, яке вимагає не лише уявлення про завдання публічної адміністрації, а й знання потреб і психології людей.

Виклики, які стоять перед суспільством і державою, трансформуються й у виклики перед публічною адміністрацією, яка має відповідати вимогам громадян, очікування яких зосереджені на результативності, ефективності, надійності та неупередженості посадових осіб, які виконують публічні завдання. Отже, кінцевою метою є задоволення потреб громадянина, який має сприйматися як привілейований клієнт адміністративної системи.

Вже в період посткомуністичної трансформації в Польщі нагромаджено значний досвід модернізації публічної адміністрації, який ґрунтується на значній теоретичній базі. Після вступу Республіки Польща до Європейського Союзу увага до впровадження європейських стандартів публічного управління зростає. Значний крок для впорядкування системи

УЛР в публічній адміністрації було зроблено у 2012-2013 роках.

На покращення кадрового забезпечення цивільної служби значний вплив мали проголошення та реалізація загальних програм розвитку Польщу до 2020 року та розробка і впровадження стандартів УЛР на Цивільній службі, а також значна організаційна, навчальна та методична робота, проведена з того часу.

Досвід Польщі у сфері розробки нового законодавства про державну службу уже використано в Україні. Проте доцільно також посилити увагу до вивчення та використання організаційних форм, напрямів та методів удосконалення УЛР, що створено в Польщі на основі принципів нового публічного управління та стандартів УЛР.

Список використаних джерел

1. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу/ [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/pro-tsentr/proekti/upravlinnya-lyudskimi-resursami-na-derzhavnij-sluzhbi>.

2. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами : навч. посіб. / І. Л. Петрова. — К.: КНЕУ, 2013. - 466 с.

3. Лахижа М. Етичні основи діяльності публічної адміністрації в Польщі / М. Лахижа, О. Черчатий// Державне будівництво, Електронний фаховий випуск наукових праць, №1, Ч.2, 2007, http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/index.html.

4. Лахижа М.І. Управління якістю в публічній адміністрації Польщі / М. Лахижа // Теоретичні та прикладні питання державотворення. Електронне наукове фахове видання, 2008, №3. Одеса: Вид-во ОРІДУ НАДУ// <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/index.html>.

5. Mazuryk M., Zuzankiewicz P. Zarządzanie zasobami ludzkimi w sektorze publicznym https://www.wit.edu.pl/dokumenty/wydawnictwa_naukowe/prace-studialne-WSAA/2015/WSAA_tomIV_2015--157-178.pdf.

6. Podręcznik dobrych praktyk w zakresie wdrażania systemów Zarządzania Zasobami Ludzkimi/ Seria: Inwestycja w Kadry/ Warszawa, 2013/- 80 s.

7. Gorecka K., Znaczenie i przedmiot zarządzania zasobami ludzkimiop. Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa.- Nr 3. – S.51 -56 .

8. Czuputowicz J. Zarządzanie w administracji publicznej// Służba Cywilna/- Nr 11/2005/- S. 9-39.

9. Mazuryk M., Zuzankiewicz P. Zarządzanie zasobami ludzkimi w sektorze publicznym// https://www.wit.edu.pl/dokumenty/wydawnictwa_naukowe/prace-studialne-WSAA/2015/WSAA_tomIV_2015--157-178.pdf.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

10. Лахижа М.І. Модернізація публічної адміністрації: теоретичні та практичні аспекти.-[монографія].- Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009.- 289 с.

11. Zielinski W. Efektywnosc ZZZL w sektorze publicznem // http://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/downloads/2013/12/zielinski_w_zzl_3-4-2011.pdf.

12. Strategia zarządzania zasobami ludzkimi w Służbie cywilnej do 2020 roku. Profesjoniści w służbie obywatelom.- Warszawa, wrzesień 2013 r.- 37 s.

13. Niedzielski E., Walkowiak R: Zarządzanie potencjałem społecznym w przedsiębiorstwie. – Olsztyn: 2000/ - s. 10.

14. Gorecka K., Znaczenie i przedmiot zarządzania zasobami ludzkimiop. Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa/- Nr 3.- S. 51-56.

15. Zarządzenie Nr 3 Szefa Służby Cywilnej z dnia 30 maja 2012 r. w sprawie standardów zarządzania zasobami ludzkimi w służbie cywilnej // https://dsc.kprm.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarządzenie_szefa_sluzby_cywilnej_w_sprawie_standardow_zarządzania_zasobami_ludzkimi_w_sluzbie_cywilnej.pdf.

16. Program ZZZL// <https://dsc.kprm.gov.pl/program-zzl>.

17. Przegląd Służby Cywilnej. Departament Służby Cywilnej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. SIERPIEŃ 2012 r.// https://dsc.kprm.gov.pl/sites/default/files/psc_08_2012_wydanie_specjalne_nr_2_0.pdf.

18. Standardy ZZZL - dobre praktyki. Serwis Służby Cywilnej” <https://dsc.kprm.gov.pl/standardy-zzl-dobre-praktyki>.

19. Standardy Zarządzania zasobami ludzkimi w Służbie cywilnej. –Warszawa.- 2012.- 30 s.

20. Mrocza K. Wyzwania modernizacyjne służby cywilnej w Polsce// Rocznik Fdministracji Publicznej.- 2016.- N 2// <http://www.ejournals.eu/sj/index.php/RAP/article/view/6735>.

21. Лахижа М.І. Польський досвід реалізації конкурсів «Приязна адміністрація», «Сучасна адміністрація» та інших програм удосконалення діяльності органів влади / М. Лахижа //Збірник наукових праць Донецького університету управління. Т. VII, серія «Державне управління».- Випуск 67: «Державне управління соціально-економічними процесами в Україні».-Донецьк. «ВІК», 2006. С.178-186.

22. Лахижа М.І. Реалізація програми «Приязна адміністрація» та проведення конкурсів з метою вдосконалення діяльності органів влади: польський досвід/ М. Лахижа, О. Черчатий // Вісник державної служби України.-2007, №3, с. 42-47.

23. Przegląd Służby Cywilnej. Departament Służby Cywilnej Kancelarii

Prezesa Rady Ministrów.- Nr 1 (4) STYCZEŃ-LUTY 2010 r.

24. Komisja Nadzoru Finansowego. Departament Zarządzania Zasobami Ludzkimi (DZL)// https://www.knf.gov.pl/o_nas/urząd_komisji/dane_teleadresowe_struktura?articleId=1786&p_id=18

References:

1. Tsentr adaptatsiyi derzhavnoyi sluzhby do standartiv Yevropeys'koho Soyuzu/ [Elektronnyy resurs].- Rezhym dostupu: <http://www.center.gov.ua/protsentr/proekti/upravlinnya-lyudskimi-resursami-na-der-zhavnij-sluzhbi>.

2. Petrova I. L. Stratehichne upravlinnya lyudskymy resursamy: navch. posib. /I. L. Petrova. - K. : KNEU, 2013. - 466 c.

3. Lakhyzha M. Etychni osnovy diyal'nosti publichnoyi administratsiyi v Pol'shchi / M. Lakhyzha, O. Cherchaty // Derzhavne budivnytstvo, Elektronnyy fakhovyy vypusk naukovykh prats', №1, CH.2, 2007, http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/index.html; Lakhyzha M.I. Upravlinnya yakystyu v publichnyy administratsiyi Pol'shchi / M. Lakhyzha // Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennya. Elektronne naukove fakhove vydannya, 2008, №3. Odesa:-Vyd-vo ORIDU NADU// <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/index.html>.

4. Mazuryk M., Zuzankiewicz P. Zarządzanie zasobami ludzkimi w sektorze publicznym https://www.wit.edu.pl/dokumenty/wydawnictwa_naukowe/prace-studialne-WSAA/2015/WSAA_tomIV_2015--157-178.pdf.

5. Podręcznik dobrych praktyk w zakresie wdrażania systemów Zarządzania Zasobami Ludzkimi/ Seria: Inwestycja w Kadry/ Warszawa, 2013/- 80 s 6. Gorecka K., Znaczenie i przedmiot zarządzania zasobami ludzkimiop. Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa.- Nr 3. – S.51 -56.

7. Czapotowicz J. Zarządzanie w administracji publicznej// Służba Cywilna/- Nr 11/2005/- S. 9-39.

8. Mazuryk M., Zuzankiewicz P. Zarządzanie zasobami ludzkimi w sektorze publicznym// https://www.wit.edu.pl/dokumenty/wydawnictwa_naukowe/prace-studialne-WSAA/2015/WSAA_tomIV_2015--157-178.pdf.

9. Lakhyzha M.I. Modernizatsiya publichnoyi administratsiyi: teoretychni ta praktychni aspekty.-[monohrafiya].- Poltava: RVV PUSKU, 2009.- 289 s.

10. Zielinski W. Efektywnosc ZZZL w sektorze publicznem// http://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/downloads/2013/12/zielinski_w_zzl_3-4-2011.pdf.

11. Strategia zarządzania zasobami

ludzkimi w Służbie cywilnej do 2020 roku. Profesjoniści w służbie obywatelom.- Warszawa, wrzesień 2013 r.- 37 s.

12. Niedzielski E., Walkowiak R: Zarządzanie potencjałem społecznym w przedsiębiorstwie. – Olsztyn: 2000/ - s. 10.

13. Gorecka K., Znaczenie i przedmiot zarządzania zasobami ludzkimiop. Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa/- Nr 3.- S. 51-56.

14. Zarządzenie Nr 3 Szefa Służby Cywilnej z dnia 30 maja 2012 r. w sprawie standardów zarządzania zasobami ludzkimi w służbie cywilnej // https://dsc.kprm.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarządzenie_szefa_sluzby_cywilnej_w_sprawie_standardow_zarządzania_zasobami_ludzkimi_w_sluzbie_cywilnej.pdf.

15. Program ZZZL// <https://dsc.kprm.gov.pl/program-zzl>.

16. Przegląd Służby Cywilnej. Departament Służby Cywilnej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. SIERPIEŃ 2012 r.// https://dsc.kprm.gov.pl/sites/default/files/psc_08_2012_wydanie_specjalne_nr_2_0.pdf.

17. Standardy ZZZL - dobre praktyki. Serwis Służby Cywilnej” <https://dsc.kprm.gov.pl/standardy-zzl-dobre-praktyki>.

18. Standardy Zarządzania zasobami ludzkimi w Służbie cywilnej. –Warszawa.- 2012.- 30 s.

19. Mrocza K. Wyzwania modernizacyjne służby cywilnej w Polsce// Rocznik Fdministracji Publicznej.- 2016.- № 2// <http://www.ejournals.eu/sj/index.php/RAP/article/view/6735>.

20. Lakhyzha M.I. Pol's'kyy dosvid realizatsiyi konkursiv «Pryyazna administratsiya», «Suchasna administratsiya» ta inshykh prohram udoskonalennya diyal'nosti orhaniv vlady / M. Lakhyzha //Zbirnyk naukovykh prats' Donets'koho universytetu upravlinnya. T. VII, seriya «Derzhavne upravlinnya»yu- Vypusk 67: «Derzhavne upravlinnya sotsial'no-ekonomichnymy protsesamy v Ukraini».-Donets'k.- «VİK», 2006.- s.178-186.

21. Lakhyzha M.I. Realizatsiya prohramy «Pryyazna administratsiya» ta provedennya konkursiv z metoyu vdoskonalennya diyal'nosti orhaniv vlady: pol's'kyy dosvid/ M. Lakhyzha, O. Cherchaty // Visnyk der-zhavnoyi sluzhby Ukrainy.-2007, №3, s. 42-47.

22. Przegląd Służby Cywilnej. Departament Służby Cywilnej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów.- Nr 1 (4) STYCZEŃ-LUTY 2010 r.

23. Komisja Nadzoru Finansowego. Departament Zarządzania Zasobami Ludzkimi (DZL)// https://www.knf.gov.pl/o_nas/urząd_komisji/dane_teleadresowe_struktura?articleId=1786&p_id=18.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р

УДК 351

БОБРИЦЬКИЙ Л.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ

L. BOBRITSKY, Candidate of jurisprudence, associate professor of the Department of Public Administration and Administration of the Institute of Personnel Training of the State Military Service of Ukraine

ВЛАДА ТА УПРАВЛІННЯ: СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

POWER AND MANAGEMENT: ESSENCE AND RELATIONSHIP

У статті розглянуто сутність та співвідношення понять влади і управління. Визначено авторське бачення, що влада та управління у своєму співвідношенні не можуть існувати окремо одна від іншої. Тобто будь яке управління можливе лише за умов наявності влади і певних владних повноважень, а влада не маючи своєї практичної реалізації через управлінські функції і процеси перестає бути такою і перетворюється на суто декларативну. Зазначено, що чим більше влади й владних повноважень мають суб'єкти державного управління тим більше з'являється можливостей для розбудови правової і економічно розвинутої держави, що соціально-економічний розвиток держави, стан забезпечення її національної безпеки, забезпечення безпеки людини, її здоров'я, честі, гідності і недоторканості безпосередньо залежать від виконання державними інституціями їхніх управлінських функцій

The article deals with the essence and correlation of concepts of power and management. The author's vision is that power and governance in their correlation can not exist separately from each other. That is, any management is possible only in the presence of power and certain authorities, and the authorities do not have their practical implementation through managerial functions and processes ceases to be such and becomes purely declarative. It is noted that the more authorities and authorities have subjects of state administration, the more opportunities there are for the development of a legal and economically developed state, as well as that the socio-economic development of the state, the state of ensuring its national security, ensuring human security, its health, honor, dignity and integrity, is directly dependent on the performance by state institutions of their managerial functions.

Ключові слова: влада, владні повноваження, управління, національна безпека
Key words: power, authority, management, national security

Постановка проблеми. Україна, як держава, здобувши у 1991 році незалежність, маючи один з найпотужніших у світі потенціалів у економічній, соціально-політичній, науковій, культурній та військовій сферах, маючи потужний енергетичний і природний ресурс не змогла ефективно використати ці надбання для забезпечення гідного рівня життя населенню, захистити свій суверенітет та зберегти територіальну цілісність держави. У загальному рейтингу показника процвітання Україна у 2017 році впала на 5 позицій з 107 до 112 у порівнянні з попереднім роком. А з початку існування рейтингу (2006 року) Україна втратила цілих 17 позицій. За загальним індексом Україна опинилася у рейтингу між країнами Бангладеш та Буркіна Фасо (111 та 113 місце відповідно). У трійку лідерів рейтингу увійшли Норвегія, Нова Зеландія та Фінляндія, а закриває таблицю Ємен. Серед сусідів України найвищу сходинку займає Польща (32 місце), далі йдуть: Словаччина (35), Угорщина (45), Румунія (46), Білорусь (95), Молдова (98), Росія (101)[1, с. 1].

На нашу думку, серед причин, що призвели до погіршення в Україні соціально-політичного та економічного

стану, суттєвого погіршення обороноздатності і як результат не здатність ефективно протистояти збройній агресії Російської, втрати значної частини території країни, стало не бажання, або не уміння певними державними інституціями, наділеними владними повноваженнями, ефективно здійснювати свої управлінські функції.

За період незалежності України, серед науковців різних галузей наук (юридичних, політологічних, з державного управління та ін.), досить часто застосовуються такі терміни як: «державне управління», «публічна влада», «менеджмент», «адміністрація (адміністрування)». Звісно, що усі ці терміни пов'язані з управлінням. Водночас, виникає запитання, чи можна їх розглядати як слова синоніми, і чи є їх змістовне наповнення однаковим? Найбільш вживаним терміном, на сьогодні, є управління. У теорії управління виділяють соціальне, біологічне і технічне управління, яке у загальному розумінні забезпечує збереження їх структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програм, мети та ін. Усі три системи управління пов'язані між собою. У сфері соціального управління можна розглядати управління суспільством,

державне управління, управління у громадських організаціях, управління у сфері виробництва, правоохоронної діяльності та інших сферах. Будь-яка спільна діяльність людей - виробництво, оборонна, правоохоронна, соціальна та інші сфери - потребує погодження, координації, упорядкування і цілеспрямованості індивідуальних та групових зусиль і волі, тобто відповідного управління. Без системи управління існування суспільства неможливе, також як і без матеріального виробництва. Коли система управління суспільством порушується, в суспільстві виникають кризові явища, які проявляються, перш за все, в занепаді виробництва, падінні духовності, моралі, зростанні злочинності та ін.[2, с. 28 – 29].

Аналіз основних досліджень і публікацій з проблеми. Проблематику пов'язану із державною владою і державним управлінням, їх сутність та співвідношення у своїх працях досліджували провідні вітчизняні вчені у сфері державного управління та права: В.Б. Авер'янов, А.М. Бандурка, Р.В. Войтович, П.В. Ворона, Р.А. Калюжний, М.І. Лахижа та інші. Водночас питання державної влади й державного управління потребують подальших поглиблених досліджень.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

Формування мети статті. Метою нашої наукової розвідки має стати дослідження сутності і змісту таких понять, як влада, владні повноваження, управління, державне управління, їх співвідношення та вплив на функціонування державних інституцій.

Виклад основного змісту. У науковій літературі можемо відшукати низку визначень понять влада та владні повноваження, що за змістом досить схожі. Водночас, на нашу думку, більш вдалим є визначення наведені у Міжнародній поліцейській енциклопедії [3, с. 1120]. Так М. Либаш зазначає, що влада, – це авторитетна сила, вольові відносини між людьми, у яких ті, хто має владу, визначають програму поведінки підвладних осіб.

Влада – це реальна можливість здійснення своєї волі у соціальному житті, нав'язування її іншим людям, при використанні різних засобів і методів, включаючи і примус.

Звідси стає зрозумілим, що влада завжди має двобічні відносини, де воля носія влади здійснюється через підлеглість підвладного.

У суспільстві влада – це необхідність, бо за її допомогою забезпечується нормальне функціонування всіх соціальних суб'єктів, вона забезпечує організованість і порядок, координує дії різних елементів держави і суспільства.

Владу можна класифікувати: За сферою реалізації розрізняють економічну і політичну.

Відповідно до суб'єктів, що беруть участь у владовідносинах: державна влада, формальних і неформальних об'єднань [3, с. 243].

Владні повноваження, на нашу думку, можемо тлумачити, як – врегульоване законом право керуючого суб'єкта вимагати від носія обов'язків, керованого об'єкта, обов'язкового виконання управлінських рішень (наказів, розпоряджень, вимог, команд та ін.). Обов'язковість виконання яких забезпечується відповідними заходами державного примусу (відповідальності). Л. Бобрицький [3, с. 243].

Отже у загальному, можемо стверджувати, що влада це право та можливість одних панувати, розпоряджатися і керувати іншими, це здатність та можливість одних здійснювати свою волю по відношенню до інших, чинити відповідний вплив на їх поведінку і діяльність, використовуючи при цьому авторитет, право, насильство та інші засоби.

У свою чергу В.І. Зелений розглядаючи процес соціального управління, тобто управління суспільством, державою, колективом, зазначає, що найсуттєвішим є те, що воно, управління, здійснюється шляхом впливу на свідомість і волю, на прагнення людини досягати поставленої мети.

Державне управління – складне і багатогранне явище, з яким пов'язане

з'ясування суті, змісту й форми держави, тобто форми державного правління і державного устрою, розкриття функцій, організаційно-структурних і політико-правових параметрів виконавчої влади як окремої гілки державної влади.

Органи виконавчої влади складають основу державного управління Вони є найбільш чисельною і складною частиною державного апарату, яка охоплює практично всю управлінську інформацію та найважливіші засоби державного управління Їх визначальне становище зумовлене тим, що органи виконавчої влади покликані здійснювати безпосередній управлінський вплив на суспільні процеси [3, с. 1007 – 1008].

Отже можемо стверджувати, що категорії, – влада, владні повноваження та управління у своєму співвідношенні не можуть існувати окремо одна від іншої. Тобто будь яке управління можливе лише за умов наявності влади і певних владних повноважень, а влада не маючи своєї практичної реалізації через управлінські функції і процеси перестає бути такою і перетворюється на суто декларативну. Таким чином, справедливо зазначити, що чим більше влади й владних повноважень будуть мати суб'єкти державного управління тим більше з'являється можливостей для розбудови правової і економічно розвинутої держави.

Але разом з тим, на практиці, мають місце випадки, коли посадові особи наділені законодавством владними повноваженнями не реалізують їх у повному обсязі в процесі управлінської діяльності. Це у свою чергу паралізує роботу відповідних державних інституцій, створює у суспільстві кризові ситуації, веде до послаблення економіки держави, створює загрози національній безпеці країни, може привести до збройних конфліктів і втрати суверенітету й територіальній цілісності.

В Україні з 2014 року, з початком військової агресії Російської федерації, окремі державні інституції не зуміли, у повному обсязі, реалізувати передбачені законодавством управлінські функції, що призвело до окупації російськими збройними силами території Криму і частини Донецької та Луганської областей.

Спробуємо проаналізувати окремі норми діючого законодавства України, а саме Закон України «Про оборону України» [4, с. 106]. У статті 4 (Відсіч збройній агресії проти України) зазначено, що у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про

оголошення стану війни.

Органи державної влади та органи військового управління, не чекаючи оголошення стану війни, вживають заходів для відсічі агресії. На підставі відповідного рішення Президента України Збройні Сили України разом з іншими військовими формуваннями розпочинають воєнні дії, у тому числі проведення спеціальних операцій (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) у кіберпросторі [4, с. 106].

Структура й зміст цієї правової норми визначають, що Президент України у випадку збройної агресії, або навіть тільки при загрози нападу на Україну безальтернативно приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію і введення воєнного стану. З іншого боку, органи державної влади та органи військового управління, зобов'язані вживати заходів для відсічі агресії не узгоджуючи свої дії з вищим керівництвом.

Не виконання владними інституціями цих норм призвело до того, що у 2014 році було порушено територіальну цілісність України з подальшою втратою частини її території.

Висновки. Таким чином, розглянувши вище наведені поняття можна дійти висновку, що «влада», «владні повноваження» і «управління», пов'язані між собою у структурі державного механізму й соціального буття і не можуть існувати окремо одне від одного. Водночас, соціально-економічний розвиток держави, стан забезпечення її національної безпеки, забезпечення безпеки людини, її здоров'я, честі, гідності і недоторканості, безпосередньо залежить від виконання державними інституціями управлінських функцій визначених відповідними владними повноваженнями.

Список використаних джерел

1. У світовому рейтингу рівня життя показники України знизились Читайте більше тут: Електронний ресурс. Режим доступу https://zik.ua/news/2018/02/05/uvsvitovomu_reytingu_rivnya_zhyttya_pokaznyky_ukrainy_znyzylys_1258963.

2. Горохольський В.Л. Визначення сутності державного управління та його відмежування від суміжних понять. / В.Л. Горохольський // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» Серія: «Юридичні науки» // № 1 (1), 2017 С. 28

3. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / В.В. Коваленко, Ю.І. Римаренко, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К.: Атіка, 2011. – Т. VII. Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності. – 1120 с.

4. «Про оборону України», Закон України від 06 груд. 1991р. №1932 – XII // Відомості Верховної Ради України(ВВР) – 1992. – № 9 – Ст. 106.

References

1.U svitovomu reytingu rivnya zhyttya pokaznyky Ukrainy znyzylys' Chytauete

bil'she tut: Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu
https://zik.ua/news/2018/02/05/u_svitovomu_reytingu_rivnya_zhyttya_pokaznyky_ukrainy_znyzyls_1258963

2. Horokhol's'kyu V.L. Vyznachennya sutnosti derzhavnoho upravlinnya ta yoho

vidmezhuвання vid sumizhnykh ponyat'. / V.L. Horokhol's'kyu // Mizhnarodny naukovy zhurnal «Internauka» Seriya: «Yurydychni nauky» // № 1 (1), 2017 S. 28

3. Mizhnarodna politseys'ka entsyklopediya: U 10 t. / V.V. Kovalenko, YU.I. Rymarenko, V.YA. Tatsiy, YU.S.

Shemshuchenko. – K.: Atika, 2011. – T. VII. Administratyvno-pravove zabezpechennya politseys'koyi diyal'nosti. – 1120 s.

4. «Pro oboronu Ukrainy», Zakon Ukrainy vid 06 hrud. 1991r. №1932 – XII // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR) – 1992. – № 9 – St. 106.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2018 р.

УДК 342.4: 1 (477) (09)

ORCID: 0000-0002-6755-9023

ВОРОНА П. В., доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ

P. VORONA, doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Head of Public Administration, Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine

ДЕРЖАВНИЦЬКА ФІЛОСОФІЯ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ СВОБОДОЛЮБСТВА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

STATE PHILOSOPHY OF THE CONSTITUTION OF PILYPA ORLYK, AS A DISPLAY OF THE MENTALITY OF THE FREEDOM OF THE UKRAINIAN PEOPLE

У статті автором розкриваються особливості державницької філософії Конституції Пилипа Орлика як відображення ментальності свободолюбства українського народу. У дослідженні принципів Конституції П. Орлика акцентується на їхній сьогодишній актуальності, особливо з огляду на сучасні політичні кризи, коли саме боротьба між представниками різних гілок влади провокує політичну та економічну нестабільність. Не втрачають значення для становлення української держави демократичні традиції, з огляду на Європейський вибір України, започаткований ще гетьманом Іваном Мазепою.

Виокремлено п'ять основних постулатів Конституції П. Орлика, які мають актуальність в сучасній українській державі: пріоритет прав і свобод громадян, нещадна боротьба з корупційними проявами у суспільстві, розвиток місцевого самоврядування та соціальна підтримка військових та їхніх родин.

In the article, the author breaks the peculiarities of the state philosophy of the Constitution of Pylip Orlyk as a reflection of the mentality of freedom of the Ukrainian people. P. Orlik's study of the principles of the Constitution focuses on their current relevance, especially in light of current political crises, when the struggle between representatives of various branches of power provokes political and economic instability. The significance of the establishment of the Ukrainian state of democratic traditions, taking into account the European choice of Ukraine, started by hetman Ivan Mazepa, does not lose any value.

The five main postulates of the P. Orlik Constitution are highlighted in the modern Ukrainian state: the priority of citizens' rights and freedoms, merciless struggle against corrupt manifestations in society, development of local self-government and social support of the military and their families.

Ключові слова: І. Мазепа, П. Орлик, Конституція України, процес державотворення, права, свободи громадян, конституційний процес, корупція, самоврядування громад, податки, військо.

Key words: I. Mazepa, P. Orlik, the Constitution of Ukraine, the process of state creation, rights, freedoms of citizens, constitutional process, corruption, self-government of communities, taxes, army.

Постановка проблеми. Сьогодні серед громадян, українських політиків, парламентарів та науковців точаться дискусії щодо необхідності продовження конституційного процесу та удосконалення недовершених норм Конституції України, які по суті стали результатом політичного компромісу державницьких та посттоталітарних лівих сил українського парламенту у 1996 року [1]. Окрім того, тоді Верховна Рада України перебувала перед загрозою дострокового припинення повноважень (про що

неодноразово заявляв Президент України Леонід Кучма) і багато народних обранців голосували з острахом [14].

Нині багато протиріч накопичилось у зв'язку з динамічним розвитком політичної системи та самих процесів державного будівництва. Науковці та аналітики виокремлюють протиріччя між Конституцією України та Законами України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про статус народного депутата України» та «Про комітети Верховної Ради України» у частині визначення ста-

туса народного депутата України та принципів формування депутатських об'єднань у парламенті, які виникли внаслідок зміни конституційної моделі та внесення правок до деяких законів України. На основі проведеного аналізу запропоновано внести зміни до відповідних нормативно-правових документів. Є великі протиріччя у частині визначення низової одиниці адміністративно-територіального устрою в Україні тощо. Але щоб досягнути структуру динаміки змін у конституційному процесі варто дослідити історичні

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

корені Української Конституції.

5 квітня 1710 року на зборах козацтва біля містечка Тягина на правому березі Дністра було укладено договір гетьмана Війська Запорізького Пилипа Орлика зі старшиною та козацтвом Війська, який визначав права та обов'язки усіх сторін угоди. Від козацької старшини Договір був підписаний кошовим отаманом Костем Гордієнком та затверджений шведським королем Карлом XII. Хоча Договір так і не набув чинності, оскільки Україна перебувала під іноземним гнітом, проте він закладав основи сучасної конституції не лише України, але й багатьох європейських демократій. Адже Конституція Пилипа Орлика з'явилася на кілька десятиліть раніше за демократичні Конституції Польщі, Франції та США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси українського конституціоналізму досліджуються як правило українськими правниками, істориками, але з позицій науки державного управління досліджень небагато.

Серед дослідників конституційного процесу варто згадати вчених-правників, істориків, з державного управління та політологів: Н. Адамович, О. Андрійко, О. Бандурка, Ю. Барабаш, О. Батанов, Ю. Битяк, В. Буткевич, Л. Воронова, А. Георгіца, С. Головатий, В. Грипась, В. Єрмолаєв, В. Костицький, В. Купрій, Ю. Ключковський, С. Кудряшов, С. Кульчицький, В. Купрій, М. Розумний, В. Селіванов, А. Слосаренко, В. Тацій, Ю. Тодика, М. Томенко, В. Цветков, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, І. Юхновський та інші [1-14].

На думку багатьох з цих науковців суть конституційного процесу полягає в забезпеченні становлення та розвитку правової системи держави, утвердженні законності та правопорядку в суспільстві, вихованні правової свідомості та формуванні політичної культури населення [4]. Його розгортання в Україні ускладнювала відсутність сформованої самостійної національної правової системи; уповільнене формування чіткої концепції реформування та науково обґрунтованої моделі майбутнього суспільного й державного устрою; незавершеність розподілу функцій між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади; спекулятивна популістська боротьба навколо законодавства різних політичних сил; опір певних суспільних верств, не зацікавлених у визначеності та регламентації суспільних відносин [1, 4, 11, 12, 13, 14].

Мета статті, використовуючи історично-філософський підхід, розкрити сутність філософії державного будівництва, в основу якої було покладено ментальність українського козацтва, яка проявилася у конституційному процесі в козацьку добу часів гетьмана Івана

Мазепи та його наступника Пилипа Орлика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження початків конституціоналізму варто розпочати з приходу до гетьманства Івана Мазепи, який заклав 22-річний період українського відродження після часів чорнорадівської Руїни.

Року від Різдва Христового 1687-го, 25 липня, загальною Козацькою радою «згідно зі звичаями і давніми правами вільними голосами» українським гетьманом обрано генерального осавула Івана Степановича Мазепу. Володарем гетьманської булави стала людина, якій судилося залишити найпомітніший після Хмельницького слід в історії козацької України. За 15-річне правління його попередника Івана Самойловича на Гетьманщині, куди перемістився після лихоліття Руїни центр суспільно-політичного життя, стався ряд позитивних змін. Спираючись на здобутки Самойловича, новий гетьман – високоосвічена, що побувала у світах, і дуже багата людина – спрямував всю свою невичерпну енергію і матеріальні можливості на піднесення України. У ті часи в українському суспільстві набула поширення ідея Другого Єрусалима – Києва. Судячи з усього, нею керувався у своїй діяльності і гетьман Іван Мазепа. З його іменем нерозривно пов'язаний ренесанс української культури, розквіт науки, літератури, образотворчого мистецтва, масштабне будівництво [2].

Важливою умовою процвітання України, її міжнародного авторитету Мазепа вважав приведення освіти до європейського рівня. У здійсненні цього задуму він, безперечно, користувався досвідом свого попередника на ниві меценатства «некоронованого короля України» князя Костянтина Костянтиновича Острозького (1526-1608 рр.) Спираючись на майже необмежені фінансові ресурси (Острозьким належало близько 40 замків, 100 міст і 1300 сіл), помножені на палкий патріотизм, князь присвятив своє життя захисту прав України, її традицій, віри.

В умовах зростаючої експансії в Україну шляхетської Польщі, покатоличення та спольщення населення, 1576 р. в Острозі ним відкрито Слов'яно-греко-латинську школу, яку вже в 1579 р. іменують академією. Першим ректором Академії був письменник-полеміст Герасим Смотрицький, його наступником – майбутній патріарх Константинопольський і Александрійський Кирило Лукаріс. Певний час в академії працювали визначний письменник-полеміст Іван Вишенський та відомий діяч української культури Дем'ян Наливайко. Серед випускників академії – славетний гетьман Війська

Запорозького Петро Конашевич-Сагайдачний, автор першої граматики слов'янської мови Мелентій Смотрицький, визначний гуманіст того часу митрополит Київський Іов Борецький. Але зі смертю Костянтина Острозького для академії настали важкі часи. Якщо його старший син Януш (уже католик), виконуючи заповіт батька, ще утримував Острозьку академію та друкарню, то інші нащадки «славних прадідів великих» звели нанівець велику справу князя. 1636 р. академія припинила своє існування [2].

На цей час у Києві вже існувала Братська школа, що стала за митрополита Петра Могили колегією. Мазепа наполегливо добився підняття статусу Могилянської колеї. 1701 р. згідно з царською грамотою вона офіційно визнана академією і, завдяки щедрій фінансовій підтримці гетьмана, невдовзі стала одним з провідних культурних центрів православної світу. У цьому найпрестижнішому учбовому закладі України міг здобути освіту кожний, незважаючи на його суспільний стан. Головними критеріями при наборі студентів були хист до навчання й бажання здобувати знання. У збудованому 1694 р. учбовому корпусі їх навчали грецької та латинської мов, теології й філософії, літературі й історії, математиці, фізиці, астрономії високоосвічені викладачі, серед яких – майбутній місцещлобоститель патріаршого престолу Російської імперії Стефан Яворський та вчений-енциклопедист, майбутній духівник Петра I Феофан Прокопович. Випускники академії нерідко займали найвищі церковні та урядові посади в Російській імперії. 1700 р. за зразком Могилянської колеї засновано колеїю при Борисоглібському монастирі у Чернівці, приміщення для якої збудовано коштом Мазепи. Планувалося відкриття колеї у древньому Переяславі. Простежувалося прагнення гетьмана відновити таким чином провідну роль головних давньоруських городів, згадуваних ще у X ст. [2].

З добою Мазепи значною мірою пов'язане і відродження літописання. У козацьких літописах Самовидця, Грабянки і особливо у фундаментальному «Літописі Самійла Величка» висвітлювалися драматичні події на теренах України за Богдана Хмельницького та його наступників [2]. І хоча спроба гетьмана Мазепи вибороти у союзі з шведським королем Карлом XII незалежність України не увінчалась успіхом, його діяльність лягла в основу подальших державотворчих процесів на етнічних українських землях, що заклало і початок конституційного процесу.

Насправді Конституція Орлика кодифікувала традиційно демократичний устрій українського народу, який діяв із

давніх часів. Адже саме громада завше була основою української держави, побудованої на принципах максимальної самоврядності ще з часів Київської Русі, коли владу князя обмежувало народне віче [5].

На тих же принципах будувалася самоврядна козацька держава, де саме народ вирішував, що робитиме обраний керівник – гетьман. Конституція Пилипа Орлика встановлювала чіткий поділ на основні гілки влади, вибудовувала систему противаг, що гарантувала стабільність такій системі управління. Зокрема, законодавча та представницька влада надавалася Генеральній Раді, що виконувала роль парламенту. До Ради мали входити генеральні старшини, цивільні полковники від міст (керівники громад), генеральні радники (делегати від полків із людей розважальних і заслужених, тобто представники громад, або депутати на сучасний лад), полкові старшини, сотники та представники від Запорізької Січі. Генеральній Раді належало працювати сесійно, тричі на рік у січні (на Різдво Христове), квітні (на Великдень) і жовтні (на Покрову). На своїх зборах вона мала розглядати питання про безпеку держави, спільне благо, інші громадські справи, заслуховувати звіти гетьмана, питання про недовіру йому, за поданням гетьмана обирати генеральну старшину. Тобто передбачалася відповідальність виконавчої влади в особі гетьмана перед представницькою владою [5].

Владні повноваження гетьмана були істотно обмежені. Він не мав одноосібного права розпорядитися державним скарбом та землями, не міг проводити власну кадрову політику, вести самостійну зовнішню політику. Йому також було заборонено створювати якусь власну адміністрацію, він не міг застосовувати покарання до винних. Для задоволення матеріальних потреб гетьманові виділялись певні рангові маєстності з чітко визначеними прибутками, проте лише на час його перебування на посаді [5].

Уперше кодифіковане українське демократичне звичаєве право у Конституції Пилипа Орлика містило норми широкої самоврядності громад. Керівники полків, скарбики, делегати до Ради, згідно Конституції Пилипа Орлика, обиралися з обов'язковим врахуванням думки громади. Фактично гарантувалося широке застосування принципу народовладдя, де джерелом влади були усі основні соціальні верстви того часу: козацтво, громада, міщани, старшини. Формувалася незалежна судова гілка влади, і лише вона мала право визначати покарання за злочини [5].

Особа самого гетьмана Пилипа Орлика вшанована у різних країнах. 9 квітня 2010 року в Бендерах на території Молдови було відкрито пам'ятник Пилипу

Орлику на честь 300-річчя. Пам'ятний знак споруджено у вигляді книги, на якій викарбовано інформацію про історію написання Конституції та її повну назву українською та латинською мовами. 29 червня 2011 року у шведському місті Крістіанстад відбулося урочисте відкриття пам'ятника та меморіальної дошки українському гетьману Пилипу Орлику. Там він мешкав у 1716-1719 роках [5].

Багато з принципів Конституції Пилипа Орлика залишаються і сьогодні актуальними, особливо з огляду на сучасні політичні кризи, коли саме боротьба між представниками різних гілок влади провокує політичну та економічну нестабільність. Можливо, варто звернути увагу на свої демократичні традиції, коли ми говоримо про Європейський вибір України. Адже Європа багато в чому вчилася демократії у нас.

Історія написання української Конституції дає дуже багато підказок для проведення сьогоденішньої конституційної дискусії. Зокрема, документ, що зветься Конституцією Пилипа Орлика, який насправді був документом колективним, виник після аналізу помилок та поразки гетьмана Івани Мазепи і його команди під Полтавою у червні 1709 року.

Мазепа і Орлик прекрасно розуміли, що прості люди, які проживають в містечках і селах, сім'ї військових тощо занадто затиснуті великою кількістю податків, не мають достатніх прав і вольностей, а також обізнані про корупцію в оточенні тодішньої влади. Окрім того, швидка геополітична зміна курсу Івана Мазепи від стратегічного партнерства з Росією до стратегічного партнерства зі Швецією зокрема та Європою загалом не була донесена та пояснена широкому загалу [5].

Щоб отримати довіру українського суспільства, фактично, і були сформульовані статті основного закону, які би давали можливість, перш за все, простим людям змінити ставлення до тодішньої влади (гетьмана і його команди) та заручитись її підтримкою. Тому багато статей Конституції, які ми позначаємо як демократичні, справедливі й такі, що випередили у часі багато норм європейських конституцій, з'явилися ще 5 квітня 1710 року.

Політолог Микола Томенко вважає, що очевидно, що і через 306 років у Конституції Пилипа Орлика можна знайти багато концептуально важливих речей, які є не лише слухними, а й повинні слугувати своєрідними дороговказами у нинішній конституційній дискусії або у ставленні можновладців до Основного закону. Він виокремлює кілька таких постулатів:

І. Конституція і закон – один для всіх: від глави держави до простого

громадянина. «...Але деякі Гетьмани війська Запорозького узурпували владу, порушуючи всяке природне право й рівність, вони на власний розсуд встановили такий закон: «Я так хочу, я так велю». Через таке деспотичне право (завдяки) некомпетентності гетьманського правління на батьківщині і у Війську Запорозькому виникли численні безпорядки, порушення законів і вольностей, громадські утиски, насильницьке розміщення військових постів, зневажливе ставлення до старшин, полковників та знатних козаків... Якщо у діях Ясновельможного гетьмана буде помічено щось несумісне з правами та вольностями, шкідливе та некорисне для Вітчизни, тоді Генеральна Старшина, полковники і генеральні радники будуть уповноважені вільними голосами чи приватно, або, якщо виникне така необхідність, й публічно на раді висловити Його Вельможності докір щодо порушення прав та вольностей без осудження та найменшої образи високої регіментарської честі. На ті докори Ясновельможний гетьман не має ображатися та мститися, а навпаки, намагатися виправити недоладності» (зі ст. VI Конституції Пилипа Орлика) [3].

II. Як побороти корупцію в кадрових призначеннях керівництва держави та забезпечити справедливе правосуддя? «...Оскільки ж усі тягарі і здириство нещасного простолоду беруть свій початок із підкупу за сприяння особам, що просять і домагаються судових посад, не користуючись довір'ям і не маючи заслуг, але ненаситно прагнучи до власного збагачення, розбещуючи урядовців, козаків і простолудинів, завойовуючи прихильність Гетьмана підступними дарунками, за допомогою яких намагаються без вільних виборів, всупереч праву і рівності, піднятися на вершину полкових та інших урядів і почастей, тому найсерйознішим чином постановляємо, що Ясновельможний Гетьман не надаватиме нікому ніяких урядів ані почестей, керуючись якоюсь попередньою оцінкою вартості полковницьких відзнак чи інших козацьких та простих посад, і не нав'язуватиме на них нікого силоміць. Але завжди як козацькі, так і прості урядники, а особливо полковники, повинні обиратися вільним волевиявленням і голосуванням, і після виборів затверджуватися гетьманською владою, хоча вибори цих виборних (осіб) не повинні оголошуватися і здійснюватися без гетьманської згоди. Цей закон належить виконувати і полковникам, не призначаючи сотників та інших урядників на основі дружніх стосунків і особистісної прихильності без вільного голосування всього повіту, але обираючи і не усуваючи від урядів через приватні сутички» (зі ст. X Конституції Пилипа Орлика) [3].

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

«Якщо хтось із старшин, полковників, генеральних радників, знатних козаків та всіх інших урядників, а також із рядових козаків учинить злочин, що шкодить гетьманській честі, виявившись винним через нечестивий умисел або випадково, у такому разі подібних винуватців (злочину) не повинен карати сам Ясновельможний Гетьман із власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення – і умисне, й випадкове – має підлягати (розгляду) Генерального Суду, який повинен винести рішення не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен мусить підкорятися, як переможений законом» (зі ст. VIII Конституції Пилипа Орлика) [3].

III. Як захистити соціальні права простих громадян та встановити справедливі податки? «Оскільки податки на річну платню компанійцям і сердюкам (кінним і пішим козакам з гетьманської лейбгвардії) та інші публічні видатки, а також стації на компанійців та сердюків були встановлені як загальна повинність для всіх жителів України, і козаків, і простолюду, отож і податки, й згадані вище стації мають бути всюди ліквідовані і повністю відмінні. Таким чином, державна скарбниця, закрита для задоволення державних потреб, повинна бути відновлена за рахунок регулювання видатків. Що ж стосується платні кінним і пішим після закінчення війни, то вона повинна залишатися серед військових служб у віданні Гетьмана, про що на Генеральній Раді буде обговорено і прийнято постанову» (зі ст. XV Конституції Пилипа Орлика).

«... Після того, як наша власна батьківщина буде втихомирена від збурення війнами й звільнена від московського рабства, нехай буде призначена і через спеціально встановлених комісарів здійснена ревізія усіх видів публічних і приватних володінь і за високим рішенням Генеральної Ради у присутності Гетьмана нехай буде ухвалено урочисто й непорушно: кому належить згідно з законом, а кому не належить користуватися правом володіння публічними мастками, і які саме належить виконувати повинності підданам. Подібним же чином збільшуються тягарі нещасного пригнобленого простолюду й тому, що чимало заможних козаків під приводом права підсусідства захищають прийнятих на свою садибу простолюдинів від будь-якої міської й сільської повинності. Так само і заможні купці, відзначені гетьманськими вольностями, а також ті, що перебувають під заступництвом і опікою полковників, уникають виконання належних публічних повинностей і відмовляються надавати допомогу нещасному простолюдинові. Через це Ясновельможний Гетьман своїми Універсалами повинен буде подбати як про повернення селян, прихованих (у

володіннях) царя, так і про заборону звільняти купців віднесення публічних повинностей, не протегуючи їм у цьому надалі» (зі ст. XII Конституції Пилипа Орлика) [3].

«Часто люди бідні скаржаться на численні здирства з боку збирачів державних податків та податкових чиновників, а також ярмаркових об'їждчиків. Бідній людині взагалі неможливо на ярмарку продати будь-яку річ для полегшення своєї бідності та купити щось для власних потреб без ярмаркової плати. А не дай Боже, хоч чимось завинити, то будеш обідраним ярмарковими об'їждчиками з ніг до голови. Тому нехай збирачі податків та податкові чиновники збирають до державної скарбниці тільки те мито і тільки з тих товарів, які будуть виражені у майнових угодах, нічого зайвого від купців не вимагаючи і людям бідним здирства не чинячи. Так само й об'їждчики ярмаркові повинні збирати мито з тих, кому належить його платити, а не з убогих людей, які прибули на ярмарок, щоб щось продати або купити для власних потреб» (зі ст. XVI Конституції Пилипа Орлика) [3].

«...Подібно до того, як Ясновельможному Гетьману з обов'язку його уряду належить керувати й наглядати за порядком щодо всього Війська Запорозького, так само він повинен пильно дбати про те, щоб простим козакам і простолюдином не чинилося надмірних утисків, спустошливих поборів і здирств. Бо ці надужиття спонукають люд залишати обжиті місця і відходити до чужих країв за межі рідної землі, аби полегшити подібні тягарі і шукати життя кращого, спокійнішого і легшого.

Через це нехай пани полковники, сотники, отамани, урядники і виборні не наважуються пригноблювати свою домашню челядь і простих козаків, а особливо простолюдинів, які не знаходяться у прямій залежності від їхніх урядів чи в їхньому особистому підданстві, послаючи (їх) косити сіно чи збирати врожай, виганяючи на укріплення валів, відбираючи насильно, шляхом грабунку чи примусового продажу земель, за якусь незначну провину все рухоме й нерухоме майно. Також ремісників не примушувати без дозволу до виготовлення замовлених до хатнього вжитку речей, а козаків не звільняти від служби заради (виконання) приватних доручень. Ясновельможний Гетьман повинен заборонити ці зловживання, що так поширилися, й, уникаючи їх сам, гідним наслідування прикладом, і викорінюючи» (зі ст. X Конституції Пилипа Орлика) [3].

IV. Державна підтримка військових та їхніх родин

«Встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, їхні

дружини та діти-сироти, козацькі господарства і (господарства) жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягуються до жодних обов'язкових для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків» (ст. XI Конституції Пилипа Орлика) [3].

V. Про гарантії самоврядування міст та громад

«Силюю цього Виборчого акту ухвалюється, щоб столичне місто Русі Київ та інші міста України зберігали недоторканими й непорушними всі свої справедливо отримані закони та привілеї й це мусить у відповідний час обов'язково підтверджуватися гетьманською владою» (ст. XIII Конституції Пилипа Орлика) [3].

«Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» є однією з найцікавіших пам'яток української політичної та правової думки XVIII ст., вона за реальних обставин могла б бути Конституцією парламентсько-президентської республіки.

Висновок. Конституція Пилипа Орлика свідчить, що процес українського національного державотворення та правотворення є давнім і базується на концептуальних ідеях демократичного устрою держави, розвитку народовладдя, забезпечення прав і свобод особи, поділу владних повноважень між різними структурами державного механізму. Ідеї цього документа відіграли свою позитивно-стимулюючу роль в історичному розвитку України, становленні її як суверенної і незалежної держави.

Унікальне значення мала Конституція Пилипа Орлика у формуванні правосвідомості народу, його прагненні до демократії і свободи. В історії українського конституціоналізму Конституція Пилипа Орлика має своє особливо важливе місце, але її значення ще недостатньо оцінене як в історичному, так і конституційно-правовому і політологічному аспектах. В історії народу, як правило, є такі політико-правові документи, які визначають шлях подальшого розвитку суспільства на демократичних засадах.

В основу Конституції Пилипа Орлика було покладено державницьку філософію козацької доби як відображення ментальності свободолобства українського народу, яка і є відмінною рисою нації, є свідченням її європейської належності. Багато положень цього документа мають не лише історичне значення, а й актуальне світоглядне для української політичної еліти, яка за соєю сутністю лише стає національною.

Список використаних джерел:

1. Адамович Н. М. Боротьба політичних сил за прийняття Конституції України 1996 р. // Вісник Академії праці і

соціальних відносин Федерації профспілок України.– 2007.– № 1.– С. 147–153.

2. Грипась В. Ренесанс національної культури за доби гетьмана Івана Мазепи // В. Грипась/ Газета «День». Режим доступу: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=51>.

3. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затвержені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. *Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового*. Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.

4. Купрій В. М. Методологія дослідження процесу конституційної правотворчості (законодавчого конституційного процесу) / В. М. Купрій // Конституційно-правові академічні студії. - 2017. - Вип. - С. 37-50. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kpac_2017_2_7.

5. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції: Навч. посібник. – К.: Знання, 1993. – 192 с.

6. 1 Конституція України. Науково-практичний коментар. – Харків – Київ, 2003. – С. 384.

7. Кудряшов С., Одарич С., Оробець Ю., Томенко М. Хто і як ухвалював Конституцію України: Експертна оцінка 6 липня 1996 року. – К.: Преса України, 1996. – 154 с.

8. Кульчицький С. Закономірності державотворчого процесу в незалежній Україні.– К.: Юрінком Інтер, 2001.– 344 с.

9. Розумний М. М. Конституційна реформа: від задуму до наслідків // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 34 – 39.

10. Селиванов В. Демократичний вимір конституційної реформи: обумовленість і необхідність // Право України. – 2006. – № 8. – С. 23 – 29.

11. Таций В., Тодика Ю. Проблеми становлення сучасного конституціоналізму в Україні // Право України. – 2001. – № 6. – С. 8 – 12.

12. Цветков В. В. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи. – К.: Оріяни, 2005. – 364 с.

13. Шаповал В. Основний Закон України у світовому конституційному вимірі // Право України. – 2004. – № 6. – С. 10 – 17.

14. Юхновський І. Конституційний аспект політичної реформи // Голос України. – 2003. – 28 березня. – С. 2.

References:

1. Adamovych N. M. Borot'ba politychnykh syl za pryynyattya Konstytutsiyi Ukrainy 1996 r. // Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profspilok Ukrainy. – 2007. – № 1. – S. 147 – 153.

2. Hrypas' V. Renesans natsional'noyi kul'tury za doby het'mana Ivana Mazepy // V. Hrypas'/ Hazeta «Den'». Rezhym dostupu: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=51>.

3. Dohovory i postanovy prav i svobod viys'kovykh mizh Yasnovel'mozhnyim Yoho Mylosti panom Pylypom Orlykom, novoobranym het'manom Viys'ka Zaporiz'koho, i mizh heneral'nymy osobamy, polkovnykamy i tym zhe Viys'kom Zaporiz'kym z povnoyu z'hodoyu z obokh storin. Zatverdzeni pry vil'nomu obranni formal'noyu prysyahoyu vid toho zh Yasnovel'mozhnoho Het'mana. Pidtverdzeni 5 kvitnya 1710 roku vid Rizdva Khrystovoho. Rezhym dostupu: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.

4. Kupriy V. M. Metodolohiya doslidzhennya protsesu konstytutsiynoi pravotvorchosti (zakonodavchoho konstytutsiynoho protsesu) / V. M. Kupriy // Konstytutsiyno-pravovi akademichni studiyi. - 2017. - Vyp. - S. 37-50. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kpac_2017_2_7.

5. Slyusarenko A. H., Tomenko M. V. Istorya ukrayins'koyi konstytutsiyi: Navch. posibnyk. – K.: Znannya, 1993. – 192 s.

6. 1 Konstytutsiya Ukrainy. Naukovo-praktychnyy komentar. – Kharkiv – Kyiv, 2003. – S. 384.

7. Kudryashov S., Odarych S., Orobets' YU., Tomenko M. Khto i yak ukhvalyuvav Konstytutsiyu Ukrainy: Ekspertna otsinka 6 lypnya 1996 roku. – K.: Presa Ukrainy, 1996. – 154 s.

8. Kul'chyts'kyi S. Zakonomirnosti derzhavotvorchoho protsesu v nezalezhnii Ukraini.– K.: Yurinkom Inter, 2001.–344 s.

9. Rozumnyy M. M. Konstytutsiyina reforma: vid zadumu do naslidkiv // Stratehichni priorytety. – 2007. – № 1(2). – С. 34 – 39.

10. Selyvanov V. Demokratychnyy vymir konstytutsiynoi reformy: obumovlenist' i neobkhdnist' // Pravo Ukrainy. – 2006. – № 8. – С. 23 – 29.

11. Tatsyy V., Todyka YU. Problemy stanovlennya suchasnoho konstytutsionalizmu v Ukraini // Pravo Ukrainy. – 2001. – № 6. – С. 8 – 12.

12. Tsvyetkov V. V. Reformuvannya derzhavnoho upravlinnya v Ukraini: problemy i perspektyvy. – K.: Oriyany, 2005. – 364 s.

13. Shapoval V. Osnovnyy Zakon Ukrainy u svitovomu konstytutsiynomu vymiri // Pravo Ukrainy. – 2004. – № 6. – С. 10 – 17.

14. Yukhnovs'kyi I. Konstytutsiyinyy aspekt politychnoyi reformy // Holos Ukrainy. – 2003. – 28 bereznya. – С. 2.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р

ВИЗНАЧАЛЬНА РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ У СВІТОГЛЯДНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

DETERMINING VALUE OF VALUES IN GLOBAL TRANSFORMATIONS

У статті автор привертає увагу до визначальної ролі цінностей у світоглядних трансформаціях, що безпосередньо впливає на моральне здоров'я як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Аналізує чинники впливу на формування ціннісних орієнтацій особистості в умовах суспільних трансформацій та пропонує механізми ефективного включення в них освітньої сфери.

In the article, the author draws attention to the decisive role of values in worldview transformations, which directly affects the moral health of both an individual and society as a whole. It analyzes the factors influencing the formation of value orientations of the individual in the conditions of social transformations and proposes mechanisms for the effective inclusion of the educational sphere in them.

Ключові слова: цінності, духовність, мораль, свідомість, трансформаційне суспільство, світоглядні трансформації, інформаційний простір, освіта, просвіта, виховання.

Key words: values, spirituality, morality, consciousness, transformational society, worldview transformations, information space, education, education, education.

Постановка проблеми

Динаміка суспільних процесів, формування нової системи економічних відносин та зміна соціально-політичних орієнтирів призвели до кардинальної переоцінки цінностей у громадян України, що, у свою чергу, призводить до змін всієї системи соціальних відносин і впливає на моральне здоров'я суспільства. Крім того, в глобалізованому світі соціальний простір доповнюється надтериторіальним. Основою цього процесу стає інтенсивна інформатизація, коли час і простір зникають і виникає інформаційний гіперпростір, що пов'язаний із взаємодією соціальних спільнот як на світовому, так і на рівні групи країн. В основі такої взаємодії лежать новітні технології, які змінюють сучасне виробництво та процеси надання послуг, уявлення людини про свої можливості, адже зміни носять системний характер і відбуваються у різних планах: екологічному, економічному, політичному, в сфері законодавства, демографічному, культурологічному, психологічному, тощо. Існуюча впродовж десятиліть ціннісна система руйнується, а нова формується в складних умовах суспільних змін. Триває хворобливий, часто суперечливий процес докорінної переоцінки всієї сукупності цінностей. Цим, значною мірою, зумовлені труднощі адаптації особистості до вимог нового часу. Ключем до розуміння чинників, форм і наслідків такої

переоцінки є процеси демократизації та розвитку ринкових відносин, які аж ніяк не зводяться лише до економічних змін. Змінюється вся система соціальних відносин, яка, у свою чергу, впливає на моральне життя суспільства [7, с. 79].

Цінності і відповідно їм сформована суспільна мораль - феномен конкретно-історичний. Морально-етична спроможність громад і індивідів, які їх формують, суттєвим чином позначається на особливостях конкретного (в національно-історичному відношенні) громадянського суспільства. Цінності і відповідна їм моральна свідомість соціуму визначають характер суспільного побуту, притаманний тій чи іншій цивілізації. Моральна свідомість стає основою моральної практики, повсякденності мільйонів членів суспільних спільнот. Будучи певним віддзеркаленням політичних, економічних, ідеологічних процесів, мораль здійснює зворотній вплив на ці процеси. Саме мораль є тим особливим інструментом, який випрацювало суспільство у процесі свого історичного розвитку для регулювання поведінки кожної людини з наміром не руйнувати, а зберегти та зміцнювати суспільний організм [7, с.79].

Освіта не є поза контекстом впливу на формування даних процесів, що, у свою чергу, потребує відповідних трансформаційних змін і в освітній сфері, яка безпосередньо впливає на формування світогляду підрастаючого покоління,

базованого на відповідних йому цінностях. З огляду на відсутність існування «нейтрального» світогляду та з розумінням того, що, кожен світогляд несе власну систему уявлень про людину, її гідність, сенс її життя, покликання і т.д., можна стверджувати, що зміст, а також методи навчально-виховної діяльності завжди базуються на певному світогляді, який у більшості наших освітніх закладах носить матеріалістичний характер, і лише в поодиноких випадках, особливо у державних та комунальних закладах освіти, апелює до духовної спадщини українського народу. Динамічні зміни у світі і, зокрема, в Україні зумовлюють необхідність формувати відповідні ціннісні орієнтири людини як в освіті, так і в суспільстві загалом, що у перспективі формуватиме суспільну мораль та відродить духовність нації [10, с.12-13].

Аналіз досліджень і публікацій. Системні дослідження чинників впливу на формування цінностей, світогляду, моралі та духовності частково досліджувалися та продовжують досліджуватися багатьма вченими і практиками світу, включаючи і вітчизняних. Підходи системних теоретиків Х.Фон Фостера, Н.Луманна, Х.Штірліна і Г.Геркена заперечують взагалі існування глобальної екологічної кризи та найтовхують на бездумне продовження процесів руйнації навколишнього середовища людською спільнотою.

Конструктивістський підхід Б.Шміда, Х.Матурана і Ф.Варели пропонує однобокі стабілізуючі системні способи, які не прив'язані до об'єктивної дійсності. Названі підходи не пов'язані з еволюцією свідомості. Найбільш значний внесок, на наш погляд, в дослідження означеної проблеми здійснили Р.Штайнер, Ф.Глазл, Б.Лівехуд, тому що в основу досліджень поставили творчий і духовний компонент людської особистості. Подібними дослідженнями займалися і займаються багато інших вчених і практиків різних сфер діяльності в зарубіжних країнах, а саме М.Планк, Р.Генон, М.Голстейн, Ф.Голстейн, Дж.Гелбрейт, П.Шарден, К.Поппер, Д.Повелок, Ф.Сімон, Е.Ласло, К.Уілбер, С.Гроф, Ч.Тарт, А.Маслоу, Е.Сутич, Стівен Кові та інші. Цих проблем торкаються в різні періоди часу радянські та вітчизняні вчені і практики, а саме В.Вернадський, А.Богданов, Н.Кондратьєв, наші вітчизняні практики та вчені-сучасники - Б.Гаврилишин, М.Маринович, Р.Арцишевський, В.Андрущенко, М.Михальченко, С.Бондарук, В.Бортніков, І.Каганець, В.Тронь, Ю.Канигін, Г.Калитич, В.Джелалі, Г.Андрощук, Н.Єрмошенко, Є.Донченко, М.Шульга та інші. Дослідження з даних питань викладені у багатьох колективних працях науковців інститутів Національної академії наук України. У педагогіці, у т.ч. вітчизняній, ідеї духовності розвивали Г.С. Сковорода, А.Я.Коменський, К.Д.Ушинський, В.О.Сухомлинський, Л.С.Ващенко та продовжують розвивати в сучасній вітчизняній педагогіці В.Г.Кремень, Р.А.Арцишевський, О.В.Сухомлинська, І.Д. Бех, Е.О.Помиткін, В.Білоусова, М.Боришевський, А.Вірковський, С.Гончаренко, Г.Данилова, В.Добровольський, К.Дорошенко, Г.Жирська, О.Кононко, Т.Поніманська, О.Ростовцева, О.Склярєнко, Ю.Стежко, Ю.Танюхіна, Т.Шангірей, О.Дробницький, М.Рокич, В.Ядова та інші.

Мета статті. Продемонструвати роль освіти та просвіти у забезпеченні процесів духовно-морального виховання та формування при цьому відповідних цінностей особистості як засадничих умов світоглядних особистісних та суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з висновків статті «Сучасна школа в трансформаційному суспільстві та її вплив на формування цінностей підрастаючого покоління в контексті відродження духовності нації» [10, с.23-24]:

Цінності і відповідно їм сформована суспільна мораль - феномен конкретно-історичний.

Державна політика безпосередньо впливає на формування відповідної їй

суспільної моралі та формує відповідні механізми і засоби її пропаганди, що знаходить підтвердження в законодавчо-нормативних актах, скерованих виключно на питання економіки та виправдання її падіння, а не на формуванні та підтримці суспільної моралі, базованої на загальнолюдських цінностях та цінностях українського народу, що веде до відродження духовності нації.

Саме духовність нації визначає і забезпечує інноваційний поступ майбутнього держави, у тому числі й освітньої сфери, що формує у перспективі й економічні показники її розвитку та дає змогу визначати і забезпечувати пошуки шляхів розв'язання соціальних проблем та суспільних викликів.

Процеси демократизації та розвитку ринкових відносин не зводяться лише до економічних змін, а й до змін системи соціальних відносин, яка, у свою чергу, впливає на моральне життя суспільства.

Проблема цінностей стає ключовою на етапах трансформації суспільства.

Кожен з нас є суб'єктом формування як особистих, так і суспільних цінностей.

До чинників впливу на формування ціннісних орієнтацій людини належать політичні, економічні, соціальні, культурологічні, організаційно-правові та інформаційно-психологічні.

Основними носіями моральних цінностей є сім'я, держава, церква та навчальні заклади.

Сім'я є основою формування цінностей та життєвої позиції особистості.

Процеси суспільної трансформації потребують відповідних трансформаційних змін і в освітній сфері.

Школа є інструментом впливу на формування суспільної моралі в Україні та інституцією формування моральних цінностей підрастаючого покоління.

Механізми та шляхи інноваційного поступу освітньої сфери та означення в ньому місця і особливої ролі шкіл в контексті відродження духовності нації можуть бути сформовані у результаті переходу від «рецептурної» педагогіки до філософії освіти, враховуючи не лише трансформаційні суспільні зміни, а й формуючи суспільний інтерес до освіти.

Візію освіти у вихованні людини в інформаційному просторі потрібно розглядати у площині відкриття бачення та формування саме духовних цінностей в людському житті.

Сучасна школа в трансформаційному суспільстві здатна і повинна впливати на формування цінностей підрастаючого покоління, що і забезпечить у перспективі відродження духовності нації.

Спробуємо розширити загальний контекст даних висновків.

В сучасному світі існує принцип секулярної нейтральності держави, відображеної у 35 статті Конституції України, яка говорить, що держава не може надавати переваги якомусь одному світогляду. Відтак вимога науковців надати монополні права виключно арелігійному світоглядові є рудиментом атеїстичного викривлення принципу нейтральності держави і серйозним порушенням духу і букви Конституції України. Якщо період Просвітництва нас чогось і навчив, то це того, що монополні претензії на атеїстичний світогляд людини є не менш небезпечні, ніж – у свій час – монополні претензії релігії на пізнання світу. Досвід останніх десятиліть свідчить, що знання, які не спираються на тверду ціннісну основу, стають руйнівними для людського суспільства. Виховання людини поза ціннісним полем рано чи пізно призводить до духовних втрат, до релятивізації цінностей [19].

Людське суспільство набуває повноти і збалансованості лише тоді, коли в ньому ефективно засвоєні два досвіди: науки та релігійний досвід пізнання законів духу [3].

Можливість вирішувати проблеми з'явиться тоді, коли ми почнемо орієнтуватися на перевагу цінностей мислення. Які здібності ще знадобляться, щоб відповідно зростати до суспільної відповідальності? Яким чином протікає процес створення цінностей, як це відбувається, де наше місце в ньому, яка частина відповідальності кожного за події, що відбуваються, з точки зору суспільства? Ці запитання орієнтують на необхідність створення механізму для реалізації в вищій мірі індивідуальної свободи і відповідальності, тому що «Я», як духовне ядро кожної людини, створює доступ до пізнання, яке слугує передумовою моральної дії [11, с.35].

Особистісні цінності є притаманними вже сформованій особистості, яка і покеровується ними при прийнятті рішень в особистому житті, однак не виключає їх поповнення, розвиток чи кореляцію у процесах взаємодії між членами соціальних груп завдяки включенню в дані процеси відповідних комунікацій з відповідною інформацією в них. Цінності та інформація, а саме - пропагандистська по їх поширенню та підтримці – два взаємопов'язані феномени впливу на суспільну свідомість. Пропаганда цілеспрямовано впливає на переконання і формує цінності, а цінності визначають її ефективність та задають критерії оцінки якості життя і безпеки для суспільної свідомості. Практика свідчить про те, що кожен

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

історичний момент потребує формування та поширення конкретних цінностей у будь-якій соціально-економічній системі, до яких відносяться і різні суспільні групи [12, с.23].

При цьому потрібно усвідомлювати, що сучасна інформаційна пропаганда перетворилася на війну культур. Тому доречно згадати змістовне наповнення терміну «культура» [9, с.8].

Термін «культура» виник від латинського «cultura», тобто обробка, виховання, освіта, розвиток, шанування.

Культура (за загальноприйнятим визначенням поняття культури у 1985 році на конференції ЮНЕСКО) – це комплекс духовних, емоційних та інтелектуальних рис суспільства, що виражаються не тільки у мистецтві, а в способі життя, світогляді суспільства на конкретному історичному етапі його розвитку.

Тобто системоутворюючим елементом поняття культури постає категорія світогляду.

Суспільні трансформації та якісні зміни відбуваються під впливом сповідуваних та поширюваних у певний період часу цінностей, які стають спільними у суспільному вимірі та такими, що лежать в основі спільної світоглядної концепції [12, с.24]. Культура є вагомим чинником консолідації українського суспільства в цілому. Суттєва роль у досягненні злагоди належить завсесонно громадянами суспільно значущих цінностей і норм. Цінності виступають як смисли стратегій життєдіяльності [23, с.19]. Саме ціннісні орієнтації населення задають режим функціонування політичних інститутів і політичних режимів [23, с.46].

Навіть за умови визначення та об'єднання українського суспільства навколо спільних цінностей та наявності сформуваної спільної світоглядної концепції має бути запропонований механізм їх впровадження, підтримки та поширення, у процесі чого буде відбуватися формування громадянської свідомості. Однією з ключових складових забезпечення цього механізму є освіта і просвіта, які знаходяться у стані трансформації і також потребують змін.

На даний час в Україні освіта лишається традиційною, а традиційна освіта навчає знати, а не навчає вчитися, бо мотивується традиційними зовнішніми чинниками і стимулами (оцінками) при незмінних усталених правилах (авторитаризм). Зміна ціннісних систем в освітній сфері у більшості випадків лишається виключно декларативними зовнішніми атрибутами, прояв чого не свідчить про внутрішні зміни і трансформації. Декларативна зовнішня форма може не

відповідати внутрішньому змісту та бути далекою від нього. У такому стані речей криється прихована небезпека – стати механістичними, відкинути думки інших, вбити творчість, яка є проявом духовності кожного і тим, що забезпечує інноваційний поступ розвитку будь-якої соціально-економічної системи, що і призводить у перспективі до позитивних суспільних змін [12, с.25].

Хочемо того, чи ні – зміни відбуваються, тому постійно зростає кількість людей з активною життєвою позицією та готових до активної діяльності по розбудові, розвитку та ствердженню української державності, тому серед переліку цінностей продовжують зростати такі, як гідність і компетентність. Саме ці цінності у більшості формуються освітньою сферою у тісному їх поєднанні з процесами виховання [12, с.25] як основними факторами впливу на світоглядні трансформації такої більшості.

Нетрансформована освіта в Україні продовжує орієнтуватися більш на теорію, ніж на практику, тому не готує кваліфікованих фахівців, здатних працювати в умовах змін та впроваджувати інновації у своїх сферах діяльності. Важливо інтегруватися у процесах підготовки компетентних фахівців профільним громадським організаціям та державним інституціям, не підмінюючи при цьому понятійний апарат щодо компетентностей професійних духовно-моральними компетентностями, які відносяться не до компетентностей, а до цінностей, і які стають основою прийняття рішень як таких, що стосуються особистого життя, так і таких, що стосуються життя та розвитку соціально-економічних та суспільних систем [12, с.25-26].

Новою парадигмою управління освітою є громадсько-державне управління, що передбачає вплив на удосконалення нормативно-правової бази через розвиток активної позиції членів громад та їх зацікавленості й участі в діяльності освітніх інституцій; самоорганізацію спільнот; дію процедур прямої демократії, де передбачається безпосередня участь членів громад у вирішенні основних питань і реалізації рішень; дію процедур представницької демократії, базованої на виборах; сприйняття громадських об'єднань як соціальних партнерів у процесах взаємодії з державою, з науковоосвітніми інституціями, владою і місцевими громадами. І саме просвіта на даному етапі стає основою успіху науково-освітніх трансформацій [14, с. 30] та фактором впливу на світоглядну трансформацію як окремих, так і колективних його учасників. З поміж

таких учасників є особлива категорія громад – сім'я, яка жодним чином не повинна бути виключена із такої взаємодії.

Тепер щодо чинників впливу на формування ціннісних орієнтацій, до яких, як згадувалось вище, належать політичні, економічні, соціальні, культурологічні, організаційно-правові та інформаційно-психологічні. Серед переліку їх складових означимо декілька з них: невизнання державою пріоритетності виховання дітей і молоді; зосередження освіти, у першу чергу, на функції надання знань; невідповідність молодих батьків та молоді до сімейного життя; переоцінка цінностей у громадян; нехтування громадянами етичними нормами, традиційними моральними та духовними людськими цінностями, що склалися та формувалися в суспільстві протягом тривалого часу; формування споживацького стилю життя засобами масової інформації та реклами; неготовність сприйняття більшістю молодих людей величезних масивів інформації та її адекватне оцінювання; вплив ЗМІ, телебачення та радіомовлення, нових інформаційних, комп'ютерних та телекомунікаційних технологій на морально-психологічний стан населення та, у першу чергу, – на підростаюче покоління і молодь [17].

З огляду на сучасні реалії розвитку України, особлива увага у процесі формування цінностей повинна приділятися процесам формування патріотизму і національної самосвідомості українського народу, що дозволить забезпечувати такі цінності, як: особиста ідентифікація зі своєю нацією, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, віра в її духовні сили та майбутнє; воля до праці на користь народу; вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; передача новим поколінням надбань духовної культури нації; система вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією [4].

Основними носіями моральних цінностей українці називають сім'ю, державу, церкву та навчальні заклади. При цьому сім'я є джерелом моралі для трьох чвертей опитаних. Роль держави у моральному вихованні людини є вищою за роль церкви, але при цьому остання формує вищі моральні цінності, ніж держава чи школа [7, с.82].

Сім'я є основою формування цінностей та життєвої позиції особистості. У сім'ї відбувається не тільки фізичне народження дитини, але й первинна соціалізація і виховання, досягається громадська зрілість, здійснюється духовне становлення особистості. У

процесі соціалізації відбувається передача новим поколінням надбань духовної культури певної нації та всього людства, формування тієї моделі поведінки і системи цінностей, яку ми називаємо ментальністю, у тому числі системи етичних норм і правил поведінки. Сім'я, впливаючи на систему моральних цінностей кожного її члена, закладає фундамент цієї системи у дитини, який є основою її поглядів у «дорослому» майбутньому [7, с.86]. Усвідомлюючи важливість сім'ї у формуванні цінностей підрастаючої особистості, митрополит Андрей Шептицький неодноразово наголошував на великій місії української родини: «Слаба та нещасна така суспільність, що складається з нещасних родин! Тому даремним було б зусилля забезпечити народові добробут, силу й щастя, а не подбати насамперед про те, що є першою умовою щастя й сили кожного зокрема» [20, с. 19]., «Треба, передусім, вишукати й найти для кожного такий ґрунт, на якому він міг би почуватися свобідним і щасливим! - на якому міг би рости в силу та свобідно розвиватися; на якому міг би заспокоїти потреби свого розуму й серця, тіла і душі! А тією основою людського життя є саме родина» [22, с.28-29], «Пам'ятайте, що християнське виховання є більшим добром, як всі добра світа! Хоть би Ви не мали що дітям лишити, якщо дасте їм правдиву побожність, як научите їх чесної праці, як устережете їх від неморальності, то лишите їм в спадщині добро, яке їм можете дати» [22, с.21], «Бо родинний порядок є основою цілого суспільного ладу» [22, 28], «Родина – то теж основа нашої майбутності» [22, с.29].

Варто замислитися над відповіддю українців щодо ролі держави у моральному вихованні людини. Дослідження коаліції громадських організацій «Роль релігійних цінностей у вихованні високоморальних громадян», оприлюднені в січні 2012 року [2], продемонстрували, що держава не в повній мірі використовує потенціал релігійного виховання, здатний формувати моральні цінності у суспільстві. Так, порівняльний аналіз впливу виховання на підставі релігійних цінностей на моральний стан суспільства між Львівською і Луганською областями України яскраво продемонстрував, як наявність цієї відсутності духовно-морального компоненту виховання у школах безпосередньо впливає на формування ціннісних орієнтацій, усвідомлення персональної відповідальності за долю родини, дитини, сприяє укріпленню інституту сім'ї, духовному зміцненню і оздоровленню нації та відображається через певний час в таких соціальних явищах, як рівень сирітства,

співвідношення кількості шлюбів та розлучень, рівень народжуваності, у тому числі позашлюбної, рівень дитячих суїцидів, рівень поширення ВІЛ/СНІД та інших хвороб тощо (у Львівській області вивчення предметів духовно-морального спрямування (практикується з 1992 р.) охоплювали 100 % від загальної кількості шкіл та 62,9% учнів 1-11 класів. На відміну від цього викладання предметів духовно-морального спрямування в Луганській області до 2008 року не відбувалося зовсім, а під час дослідження ці навчальні курси викладали лише у 4,8% шкіл та для 1,2% учнів 1- 11 класів) [2].

Результати цих досліджень були оприлюднені ще у 2012 році. Ці проблеми, окрім інформаційної війни, мали подальші відповідні наслідки – реальна війна на сході нашої держави.

Для того, щоб будувати стратегії на майбутнє, потрібно досліджувати, аналізувати та розуміти поточний існуючий сучасний стан речей своєї держави. Тезово подамо дещо з таких досліджень та аналізу, представленого 26 квітня 2017 року учасниками Міжнародного форуму «Україна: як просуватись до миру під час війни?» у м. Києві, а саме [12, с.26-27]:

- кордон зіткнення цивілізації пролягає через Україну;

- війна, якій приписують напрямок прогресу, не є цим напрямком;

- мир – єдиний справжній напрямок прогресу;

- справжній прогрес починається з наших думок і цінностей;

- культ миру лежить в площині взаємовідповідальності та інтеграції між усіма суспільними групами;

- примирення людських спільнот означає зосередити свою свідомість на досягненні миру, залишивши принцип толерантності і звернувшись до принципу діалогу, через який поширюються їх спільні цінності, що виходять за рамки цих спільнот через суспільний діалог;

- суспільний діалог стає щоденним соціальним зобов'язанням та основним у вирішенні конфліктів і передбачає збереження гуманізму в кожному з нас;

- діалог – це не перемовини з компромісами, а те, що призводить до пізнання різності кожного з його цінностями з подальшим формуванням та визнанням спільних цінностей та їх використання і поширенням задля досягнення спільного бажаного результату – досягнення суспільної злагоди, прогресу і вдосконалення зовнішнього простору;

- якщо ми не пізнаємо один одного у результаті діалогу, то забезпечимо конфліктний тип поведінки того, кого не

знаємо, а отже, не узгодимо спільну світоглядну концепцію по досягненню стратегічної мети та не забезпечимо процес інтеграції;

- Україна може йти іншим шляхом, ніж країни Європи;

- реальна сучасна боротьба – боротьба за свідомість людей;

- інструментарій у боротьбі за свідомість людей:

- інформація;

- освіта;

- виховання;

- інститути держави завжди були і будуть загрозою до добробуту людей;

- спочатку потрібно зміцнити інститути державної влади, які впроваджуватимуть зміни;

- безпека як цінність втрачається, коли традиціоналісти і ті, хто хоче змін, вступають у конфронтацію;

- кредиту зовнішньої безпеки, як інші країни Євросоюзу Україна немає, тому українська безпека всередині;

- умови для формування відчуття безпеки:

- захист людської гідності;

- освіта;

- гуманістичні акції;

- формування рівня свідомості.

Історія суспільного розвитку свідчить, що саме проблема цінностей стає ключовою на етапах трансформації суспільства. Морально здорове суспільство здатне витримати найтяжчі політичні, економічні, соціальні й міжнародні випробування [7, с.79].

Тому так важливо у період змін та суспільної трансформації кожному і всім піднятися до розуміння необхідності духовного росту через усвідомлення не лише цього росту як потреби особистісної, а й суспільної, і бути відповідальними за те суспільство, що створюється нами, перед прийдешніми поколіннями [4].

З огляду на те, що соціум надає індивідууму широкі можливості та свободу вибору, кожна людина, як жива відкрита саморегулююча система з унікальним набором здібностей, нахилів, талантів, генетичних особливостей може свідомо чи несвідомо включатися в перетворення оточуючого середовища та виступати при цьому або його творцем або руйнівником [16, с. 15]. У своїй свободі людина може чинити так, як їй дозволяють її можливості, але із можливого вона вибирає вчинок у відповідності зі своїми моральними установками. Лише зважені на терезах колективної діяльності вчинки, як еволюціонуючої «суспільної моралі», незалежно від їх початкових оцінок – егоїзм чи альтруїзм, з часом отримують свою об'єктивну ситуаційну оцінку [8]. По мірі росту світогляду по відношенню

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

і через призму ланцюжка: - я, сім'я, організація, нація, раса, людство, - людина постійно розширює свій моральний горизонт і вибудовує певну ієрархію цілей, які тарують шлях від самоствердження – до усвідомлення єдності буття. Усвідомлення єдності буття – це найвищий рівень людської свідомості, - духовність, якій притаманна повна свобода творення і за якою стоїть найвища міра відповідальності за наслідки своєї діяльності у соціумі [5, с.162].

Людина, у процесі свого саморозвитку використовує інформацію, що надходить із зовнішнього середовища, яка не лише інформує, а й формує нас шляхом відповідного впливу на нашу свідомість та підсвідомість і сприймається тоді, коли співвідноситься із загальноприйнятими уявленнями. Інформація не визнається в соціумі, доки, у процесі своєї концентрації, не буде перетворена на знання. Знання при цьому перестають бути предметом, а перетворюються у взаємовідносини між суб'єктами в соціумі. Саме знання стає тією рушійною силою інформаційного суспільства, завдяки якому разом з формуванням інтелектуально-інформаційного ресурсу держави, додається ще і формування та впровадження високоморальних стосунків. Але не вся інформація і не всі знання, які можна почерпнути із зовнішнього середовища, формують високоморальні стосунки і створюють той державний ресурс, що веде до прогресу нації. Є і така інформація, яка скерована на руйнацію психодуховної структури людини. Саме відповідний рівень свідомості дає змогу людині виважено відноситися до відбору інформації, забезпечити сприйняття чи створити протистояння факторам зовнішнього впливу [5, с.163]. З огляду на бурхливий розвиток різного роду інформаційних мереж та швидкому, а часом і миттєвому доступу до них, та «зависання» в них при несформованих цінностях підростаючого покоління, не готового до відбору релевантної інформації для свого росту і розвитку, може ще більше ускладнювати і поглиблювати вже існуючі проблеми та суспільні наслідки від них. Плюс роботизація процесів виробництва та надання послуг. І хоча Україна ще не так активно, як інші розвинені країни світу, включена в ці процеси, але рухатиметься також у цьому напрямку. І це великий виклик освіті. Наші діти (за Джеком Ма) [1] зможуть конкурувати з машинами тільки тоді, коли буде змінена освіта. Якщо ми не змінимо те, як ми навчаємо, то через 30 років у нас буде велика проблема. Те, як ми навчаємо, те, чому ми вчимо наших учнів – це речі 200-річної давності, і вони базовані на знаннях. Ми не можемо навчити наших дітей

конкурувати з машинами – вони розумніші. Ми повинні вчити чомусь унікальному – що машини ніколи не зможуть освоїти. Це так звані «м'які» навички, які потрібно розвивати в наших дітях:

- цінності,
- віра,
- незалежне мислення,
- командна робота,
- піклування про інших.

Такі навички передбачають можливість переходу від залежності через незалежність до взаємозалежності, в основі чого – свобода вибору.

Людина не може бути абсолютно вільною від суспільства. Свобода в будь-якому випадку вже має на увазі взаємодію людини і суспільства з відповідно сформованою суспільною мораллю у період даної взаємодії.

«Суспільна мораль – це система етичних цінностей, правил і норм поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і куль-турних надбань, уявлень про добро, справедливість, совість, гідність, свободу, відповідальність, громадський обов'язок, спрямованих на творчу самореалізацію людини в усіх сферах життя» [18, с.25].

Структури, здатні створити умови для розкриття і реалізації творчого потенціалу та природних нахилів кожного члена свого колективу, сприятимуть інтелектуальному і духовному розвитку всього суспільства. При цьому духовна складова розвитку, яка лежить в основі відкриття внутрішньої мотивації людини, за якою стоїть не лише бажання власного росту і розвитку, а й бажання і потреба у вдосконаленні оточуючого середовища і висока соціальна відповідальність, здатна буде виконувати свою інноваційну функцію в суспільстві, результатом якої є прогрес цивілізації [5, с.167].

Саме духовність нації визначає і забезпечує інноваційний поступ майбутнього держави, формує у перспективі економічні показники її розвитку та дає змогу визначати і забезпечувати пошуки шляхів розв'язання соціальних проблем та суспільних викликів, де проблема трансформації цінностей стає ключовою. Досить тяжко такій трансформації піддаються цінності старшого покоління, яке засвоїло їх через радянську освітню систему. Але орієнтація на молодь дозволить пришвидшити трансформацію цінностей через трансформацію освітньої системи, орієнтовану не лише на надання знань, а й на виховання та формування відповідних цінностей, в основі чого стоятиме діалог. Сучасні методи ведення діалогу потребують нашої готовності до навчання і побудови нових форм стосунків, які формують ставлення до

іншої сторони як до рівного і є інтегралом до зворотної комунікації, що забезпечує розвиток подальших перспектив співпраці. Таких вмінь і навичок потребує в Україні і освітній діалог, який варто розглядати як основу механізмів трансформації суспільних цінностей. Те, які цінності у молодого покоління сформує сучасна освіта, впливатиме на перспективи розвитку їх, як особистостей, так і держави в цілому у перспективі. При цьому варто звернути увагу на збереження традиційних цінностей та формуванню так званих «модерних» цінностей, які не повинні сліпо прийматися та нав'язуватися українцям на державному рівні, а й мати час та змогу бути адаптованими до українських реалій [6].

Саме сьогодні, коли дефіцит духовної культури усвідомлюється як одна з головних перешкод на шляху оновлення суспільства, духовно-моральний розвиток особистості виступає одним із найактуальніших завдань науково-освітніх трансформацій. Цей процес у великій мірі залежить від перегляду атеїстично-матеріалістичного світобачення змісту всіх навчальних предметів і наукових досліджень та відмови від нав'язування виключно атеїстичного світогляду, яким покеровуються у своїй більшості українські освітні та наукові заклади по даний час [14, с.29].

За підростаючим поколінням – відродження чи занепад українського суспільства. Що ж має лягти в основу доктрини відродження розвинутого українського суспільства? Однозначно – об'єднання навколо спільних ціннісних орієнтацій та процесу їх сприйняття та поширення суспільною більшістю наших співвітчизників, що має бути задіяне і як інструмент державної політики, і як фактор взаємозбагачення та пошанування відмінностей кожної людини, і як соціальний капітал сучасного суспільства, і як основа формування особистості. У даному суспільному процесі немає зайвих ланок, в яких би не потрібно було прикладати до його забезпечення максимум зусиль – сім'я, дитячі садки, школи, вищі навчальні учбові заклади, науково-дослідні інститути, громадські організації, державні інституції тощо.

Візія сучасної науково-освітньої сфери має бути сформована через призму бачення: - Яких громадян хочемо мати у своїй державі?; Яке суспільство хочемо мати, в якому передбачаємо будувати своє майбутнє і майбутнє своїх дітей, онуків та правнуків? – Що я особисто (як батько чи мати, як вчитель, як викладач, як науковець, як громадянин) повинен забезпечити в даному процесі у відповідності до означених цілей? Якщо

ми хочемо жити в країні вільних і духовно багатих людей, то мусимо створити такі можливості та умови у наших науково-освітніх закладах, які таких людей виховують [14, с. 29-30]. І тоді із задоволенням будемо констатувати результат своїх зусиль на цьому поприщі через відгуки підрастаючого покоління: «Ваш урок дав змогу зрозуміти, що ми – особистості у цьому світі.», «багато висновків щодо не обхідності змінювати оточуюче середовище шляхом зміни себе», «Я отримую не лише нові знання, а й почуваюся щасливою!», «Цей урок дає мені зрозуміти, хто ти насправді, і допомагає розкрити свою душу.», «завдячуючи цим урокам, я вчуся жити і любити», «Ми завжди чекаємо на цей урок!» [13].

З огляду на сучасні реалії розвитку України науково-освітні трансформації повинні безпосередньо торкатися та впливати на формування патріотизму і національної самосвідомості кожного її громадянина, сприяти особистій ідентифікації зі своєю нацією та відповідальністю перед нею, усвідомленням спільності власної долі з долею Батьківщини, вірою в її духовні сили та майбутнє. Дана потреба підтверджується мудрими словами, проголошеними ще в 1941 році митрополитом Андреем Шептицьким: «Завдання українського народу буде в тому, щоб створити такі суспільно-християнські обставини, які запевнювали б громадянам правдиве і стале щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб поборювати відцентрові тенденції внутрішнього розладу і успішно захищати межі від зовнішніх ворогів. Такою могутньою та такою, що забезпечує щастя всім громадянам організацією може бути Батьківщина тільки тоді, коли не буде цілістю, зложеною штучно з різних і різнорідних частин, а подібним до моноліту організмом, себто тілом, оживленим одним духом, що з внутрішньої життєвої сили розвивається, доповнює внутрішні браки і з природи є здоровим, сильним, свідомим своїх цілей, не тільки матеріальним, але й моральним тілом» [21, с.3-4].

Висновок. Цінності завжди були і будуть найважливішою складовою формування світогляду людини. Цінності визначають стандарти нашої поведінки та свідчать про наш рівень свідомості, який проєктується на площину відповідальності за результати прийнятих нами рішень. І хоча цінності не підлягають чіткому раціональному логічному науковому визначенню, але це те, що лежить у площині руху до певного ідеалу і володіє потенціалом блага, та те, що спонукає до дій, спрямованих на досягнення цього блага. І цей рух стосується діяльності усіх учасників

будь-яких соціально-економічних систем: сімей, організацій, держав. Практика свідчить про те, і Україна не є виключенням з цього, що саме формування і сповідування в соціумі відповідних цінностей в конкретний історичний момент його розвитку, здатні сформувати нову генерацію людей, які стануть ініціаторами і рушіями потужних суспільних змін і трансформацій [15].

Шляху до суспільних трансформацій передусім шлях світоглядних трансформацій.

Зміна світогляду дозволяє рухатися шляхом цивілізаційного виробу України.

Питання цивілізаційного вибору країни як суб'єкта світової історії - це передусім вибір способу життя і цінностей, які є визначальними для її громадян на тому чи іншому етапі становлення держави [23, с.7].

Цивілізаційний вибір – це не вибір місця у світі, а вибір парадигми і стратегії реалізації власного розвитку у світі [23, с.7].

Цивілізаційний вибір країни не повинен вступати у суперечність з архетипами її культури й особливостями ментальності її народу. Кожна культура має здійснити свою, закладену в її глибинних основах місію та покликання [23, с.7].

Саме освітні трансформації стають ключовими майбутніх суспільних трансформацій як результат відповідного духовно-морального виховання та формування цінностей підрастаючого покоління.

Цінності відіграють визначальну роль у світоглядних трансформаціях як окремого індивіда, окремих громад, так і соціуму та нації в цілому.

Список використаних джерел

1. Белорусский образовательный форум «ПроШколу. Так можно! [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/2104514366438709/permalink/2117055998517879/> - Назва з екрана.
2. Дослідження коаліції громадських організацій «Роль релігійних цінностей у вихованні високоморальних громадян» [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.irs.in.ua/files/publications/2012.01.15_research_education_www.irs.in.ua.pdf - Назва з екрана.
3. Комітет ВР підтримав надання церквам права засновувати навчальні заклади. Інститут релігійної свободи. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.irf.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1529%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk#.VQICaoUoER0.facebook - Назва з екрана.
4. Канафоцька Г.П. Формування цінностей на етапах суспільної

трансформації України/ Г. Канафоцька // Матеріали Збірки «Універсальні загальнолюдські цінності» в рамках XV Міжнародного форуму [«Шляхи духовного розвитку людини і суспільства»]. (Київ, 23-24 трав. 2015 р.) – електронний ресурс (CD).

5. Канафоцька Г.П. Від свободи творчості – до суспільної відповідальності/ Г. Канафоцька // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Синергетика і освіта»]. (Київ, 11 бер. 2012 р.) – К., 2012 – 376 с. – С. 161-167.

6. Канафоцька Г.П. Освітній діалог в механізмах трансформації цінностей/ Г. Канафоцька // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції викладачів і аспірантів [«Соціально-економічні та гуманітарні аспекти світових інноваційних трансформацій»]. (Київ, 30 бер. 2016 р.) – К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2016. – 1 електрон. опт. диск [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferenc-30-03.-370-s.-S.129-133>.

7. Канафоцька Г.П. Формування цінностей сучасної людини: фактори, інституції, складові та чинники впливу / Г. Канафоцька//Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Механізми управління розвитком організаційної культури ЗНЗ»]. (Київ, 4-5 квіт. 2013 р.)–К., 2013 – 200 с. – С. 79-86.

8. Канафоцька Г. Чинники формування нової генерації як майбутньої складової управлінської еліти України.// [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kibit.com.ua/rus/publications/?stuff_id=91 – Назва з екрана.

9. Канафоцька Г.П. Організаційна культура навчального закладу: навч. посіб./ Г.П. Канафоцька; Київ. ун-т імені Б. Грінченка, Ін-т лидерства та соціальних наук. – К. : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2011. – 40 с. – С.8.

10. Канафоцька Г.П. Сучасна школа в трансформаційному суспільстві та її вплив на формування цінностей підрастаючого покоління в контексті відродження духовності нації/ Г. Канафоцька // Проблеми та перспективи управління сучасною столичною школою: зб.наук. ст. за матер. Регіон. наук.-практ. Конф. 2014 – 2015 pp./ за заг. Ред. В.Я.Шуть. – К.: Київ. Ун-т ім.Б. Грінченка, 2015 – 440 с. – С. 12-24.

11. Канафоцька Г. Системні дослідження чинників формування нової генерації як майбутньої складової управлінської еліти України / Г. Канафоцька // Тези доповідей Третьої Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції [«Соціум. Наука. Культура»], (Київ, 29–31 груд. 2008 р.– Ч. 1. К., 2009.–96 с. – С. 35.

12. Канафоцька Г.П. Роль і місце цінностей у забезпеченні процесів суспільної інтеграції на сучасному етапі розвитку України / Г. Канафоцька // Збірка матеріалів «Система цінностей третього тисячоліття» в рамках XVII Міжнародного форуму [«Шляхи духовного розвитку людини і суспільства»]. (Київ, 26-27 трав. 2017 р.). - 62 с. - С.22-27.- [Електронний ресурс] – Режим доступу - <https://drive.google.com/file/d/14SPHdvRkzJ2c724XeDKEf8Uc3CmLSPol/view> - Назва з екрана.

13. Канафоцька Г.П. Формування ціннісних орієнтацій учнів профільних класів загальноосвітньої школи у процесі викладання нової парадигми менеджменту – менеджменту творчості/ Г.П. Канафоцька // Освітнологічний дискурс – 2011. - № 1 (3). - Режим доступу до журналу: http://innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/2011_1/main.html - Назва з екрана.

14. Канафоцька Г.П. Духовно-моральна складова як основа виховання нової людини в контексті науково-освітніх трансформацій /Г. Канафоцька // Матеріали XVII Київського Міжнародного форуму [«Шляхи духовного розвитку людини і суспільства»]. (Київ, 26-27трав. 2017 р.). – 60 с. - С.29-30.– [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/15177708573230161402/f0/attach=1> - Назва з екрана.

15. Канафоцька Галина. Формування цінностей нової генерації в умовах суспільних трансформацій. /Галина Канафоцька; LAP LAMBERT Academic Publishing.- International Book Market Service Ltd., membe of OmniScriptum Publishing Group. - 2018. – 51 с. ISBN: 978-613-8-34621-0.

16. Канафоцька Г., Куценко Т. Інноваційна функція менеджменту творчості в макроекономічному розвитку України./Г.Канафоцька, Т.Куценко// Експрес-новини: наука, техніка, виробництво.- 1999.- №1-2. - С. 15.

17. Канафоцький М.О. Суспільна мораль в Україні: складові та чинники формування// Тези доповідей Х Міжнародного форуму [Етичні та духовні засади розвитку людини та суспільства](Київ, 14-15. трав. 2010 р.) – К., 2010. – 100 с. – С.50-53.

18. Концепція захисту суспільної моралі в Україні. Проект./Бюлетень «Вісник Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі.- 2011. - № 2-4. – 48с. – С.25.

19. Мирослав Маринович. Два крила цивілізації [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/34160> - Назва з екрана.

20. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність: документи і матеріали 1899 - 1944 років.

- Т.2: Церква і суспільне питання; Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність / за ред. А. Кравчук. - Львів, 1998. - 572 с. – С.19.

21. Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату. - Видавничий відділ Фондації «Справа Патріарха Йосифа» - Тернопіль, 2012. - 48 с. – С.3-4.

22. Християнська родина. Із пастирського вчення Митрополита Андрея Шептицького. – Львів: Видавництво «АПОС», 2014. – 180 с. - С.28-29.

23. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь/ ред..кол.:С.І.Пирожков, О.М.Майборода, Ю.Ж.Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етносоціальних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К.: НАН України, 2016. – 284с. ISBN 978-966-02-8191-2. - С.7, 19, 46.

Reference

1.Beloruskyi obrazovatelnyi forum (2018), «ProShkolu. Tak mozno!», available at: <https://www.facebook.com/events/2104514366438709/permalink/211705598517879>.

2.Doslidzhennia koalitsii hromadskykh orhanizatsii (2015), «Rol relihiinykh tsinnosti u vykhovanni vysokomoralnykh hromadian» [The role of religious values in the education of high moral citizens], available at: http://www.irs.in.ua/files/publications/2012.01.15_research_educatio_n_www.irs.in.ua.pdf.

3. Instytut relihiinoi svobody (2015), Komitet VR pidtrymav nadannia tserkvam prava zasnovuvaty navchalni zaklad [The Verkhovna Rada Committee supported the right of churches to establish educational institutions], available at: http://www.irf.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1529%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk#.VQ1CaoUoER0.facebo ok

4.Kanafotska, H.P. (2015), «Formuvannia tsinnosti na etapakh suspilnoi transformatsii Ukrainy» [Formation of values at the stages of the social transformation of Ukraine], Materialy Zbirky «Universalni zahalnoliudski tsinnosti», Kyiv, Ukraine, available at: CD.

5.Kanafotska, H.P. (2012), «Vid svobody tvorchosti – do suspilnoi vidpovidalnosti» [From freedom of creativity - to public responsibility], Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, «Synerhetyka i osvita», Kyiv, Ukraine, pp. 161-167.

6.Kanafotska, H.P. (2016), «Osvitnii dialoh v mekhanizmax transformatsii tsinnosti» [Educational dialogue in the mechanisms of transformation of values], DVNZ «Universytet menezhmentu osvity», Kyiv, Ukraine, available at:

<http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferenc-30-03>, pp.129-133.

7.Kanafotska, H.P. (2013), «Formuvannia tsinnosti suchasnoi liudyny: faktory, instytutsii, skladovi ta chynnyky vplyvu» [Formation of the values of a modern person: factors, institutions, components and factors of influence], Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, «Mekhanizmy upravlinnia rozvytkom orhanizatsiinoi kultury ZNZ», Kyiv, Ukraine, pp. 79-86.

8.Kanafotska, H. (2007), «Chynnyky formuvannia novoi heneratsii yak maibutnoi skladovoi upravlinskoj elity Ukrainy» [Factors of formation of a new generation as a future component of the governing elite of Ukraine], available at: http://kibit.com.ua/rus/publications/?stuff_id=91.

9.Kanafotska, H.P. (2011), «Orhanizatsiina kultura navchalnoho zakladu: navch. posib.» [Organizational culture of an educational institution], Kyiv. un-t imeni B. Hrinchenka, Kyiv, Ukraine, p.8.

10. Kanafotska, H.P. (2015), «Suchasna shkola v transformatsiynomu suspilstvi ta yii vplyv na formuvannia tsinnosti pidrostaiuchoho pokolinnia v konteksti vidrodzhennia dukhovnosti natsii» [The modern school in a transformational society and its influence on the formation of the values of the younger generation in the context of the revival of the spirituality of the nation], Problemy ta perspektyvy upravlinnia suchasnoiu stolychnoiu shkoloiu: zb.nauk. st. za mater. Rehion.nauk.-prakt. Konf. 2014 – 2015 rr., Kyiv. Un-t im.B. Hrinchenka, Kyiv, Ukraine, pp. 12-24.

11. Kanafotska, H. (2009), «Systemni doslidzhennia chynnykiv formuvannia novoi heneratsii yak maibutnoi skladovoi upravlinskoj elity Ukrainy» [System researches of factors of formation of a new generation as a future component of the administrative elite of Ukraine], Tezy dopovidei Tretoi Vseukrainskoi nauk.-prakt. internet-konferentsi, «Sotsium. Nauka. Kultura», 29–31 hrud. 2008 r. – Ch. 1., Kyiv, Ukraine, p. 35.

12. Kanafotska, H.P. (2017), «Rol i mistse tsinnosti u zabezpechenni protsesiv suspilnoi intehratsii na suchasnomu etapi rozvytku Ukrainy» [The role and place of values in ensuring the processes of social integration at the present stage of Ukraine's development], Kyiv, Ukraine, pp.22-27, available at: <https://drive.google.com/file/d/14SPHdvRkzJ2c724XeDKEf8Uc3CmLSPol/view>.

13. Kanafotska, H.P. (2011), «Formuvannia tsinnisnykh oriientsatsii uchniv profilnykh klasiv zahalnoosvitnoi shkoly u protsesi vykladannia novoi paradyhmy menezhmentu – menezhmentu tvorchosti» [Formation of value

orientations of students of profile classes of a secondary school in the process of teaching a new paradigm of management - management of creativity], *Osvitolohichniy diskurs*, vol.№1(3), available at: http://innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/2011_1/main.html.

14. Kanafotska, H.P. (2017), «Dukhovno-moralna skladova yak osnova vykhovannia novoi liudyny v konteksti naukovo-osvitnikh transformatsii» [Spiritual and moral component as the basis of education of a new person in the context of scientific and educational transformations], *Materialy KhVII Kyivskoho Mizhnarodnoho forumu, «Shliakhy dukhovnoho rozvytku liudyny i suspilstva»*, 26-27 trav. 2017 r., Kyiv, Ukraine, pp. 29-30. available at: <https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/15177708573230161402/f0/attach=1>.

15. Kanafotska, Halyna (2018) «Formuvannia tsinnosti novoi heneratsii v umovakh suspilnykh transformatsii» [Formation of values of a new generation in conditions of social transformations], LAP LAMBERT Academic Publishing.-International Book Market Service Ltd., membe of OmniScriptum Publishing Group, ISBN: 978-613-8-34621-0.

16. Kanafotska, H., Kutsenko, T. (1999), «Innovatsiina funktsiia menedzhmentu tvorchosti v makroekonomichnomu rozvytku Ukrainy» [Innovative function of creativity management in macroeconomic development of Ukraine], (1999), *Ekspressnovyny: nauka, tekhnika, vyrobnytstvo*, vol. 1-2, p. 15.

17. Kanafotskyi, M.O. (2010), «Suspilna moral v Ukraini: skladovi ta chynnyky formuvannia» [Public morality in Ukraine: the components and factors of formation], *Tezy dopovidei Kh Mizhnarodnoho forumu, «Etychni ta dukhovni zasady rozvytku liudyny ta suspilstva»*, 14-15. trav. 2010 r., Kyiv, Ukraine, pp.50-53.

18. «Kontseptsiiia zakhystu suspilnoi morali v Ukraini. Proekt.» [The concept of protection of public morality in Ukraine] (2011), *Biuletен «Visnyk Natsionalnoi ekspertnoi komisii Ukrainy z pytan zakhystu suspilnoi morali*, vol. 2-4. Kyiv, Ukraine, p. 25.

19. Marynovych, Myroslav (2015), *Dva kryla tsyvilizatsii*, [Two wings of civilization], available at: <http://zbruc.eu/node/34160>

20. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi: zhyttia i diialnist: dokumenty i materialy

1899 - 1944 rokiv [Metropolitan Andrey Sheptytsky: life and work: documents and materials from 1899 to 1944] (1998), T.2: *Tserkva i suspilne pytannia; Kn. 1: Pastyrske vchennia ta diialnist*, Lviv, Ukraine, p.19.

21. Mytropolyt Sheptytskyi, Andrei (2012), «Yak buduvaty ridnu khatu» [How to build a home hut] - *Vydavnychiy viddil Fundatsii «Sprava Patriarkha Yosyfa»*, Ternopil, Ukraine, pp.3-4.

22. *Khrystyianska rodyna. Iz pastyrskoho vchennia Mytropolyta Andreia Sheptytskoho.* [Christian family From the pastoral teaching of Metropolitan Andrey Sheptytsky] (2014), «ARTOS», Lviv Ukraine, pp.28-29.

23. *Syvilizatsiinyi vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii: natsionalna dopovid* [Ukraine's Civilizational Choice: a Paradigm of Understanding and a Strategy for Action: a National Report] (2016), ISBN 978-966-02-8191-2, NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine, pp. 7, 19, 46.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2018 р

КОЛЕСНИК Л. М., *магістр публічного управління та адміністрування, заступник завідувача навчальної лабораторії з інформаційно-комунікаційних технологій ІПК ДСЗУ*
L. KOLIESNIK, *Master of Public Administration and Administration, Deputy Head of the Training Laboratory for Information and Communication Technologies of the Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ВІТЧИЗНЯНУ СИСТЕМУ КРАЩИХ СВІТОВИХ ПРАКТИК РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

IMPLEMENTATION IN THE DOMESTIC SYSTEM OF THE BEST WORLD PRACTICES IN THE REALIZATION OF SOCIAL POLICY

У статті проаналізовано моделі реалізації соціальної політики Сполучених Штатів Америки, країн Центральної Європи і Скандинавську модель та надано рекомендації щодо імплементації у вітчизняну систему кращих світових практик реалізації соціальної політики. Проаналізувавши досвід основних моделей реалізації соціальної політики різних країн (Сполучених Штатів Америки, країн Центральної Європи та Скандинавську модель), для України встановлено: варто більше розвивати систему соціального страхування, приділяти увагу зростанню статусу і результативності діяльності недержавних соціальних організацій в Україні, регламентувати, уніфікувати аспекти надання соціальних послуг, процес реформування системи податків та здійснювати додаткові заходи щодо наповнення дохідної частини державного бюджету та бюджетів усіх рівнів та ін.

The article analyzes the models of realization of social policy of the United States of America, the countries of Central Europe and Scandinavian countries and gives recommendations on implementation of the best world practices in the implementation of social policy in the domestic system. After analyzing the experience of the main models of implementing social policy of different countries (United States, Central European countries and the Scandinavian model), it is established for Ukraine: it is better to develop the social insurance system, pay attention to the growth of the status and performance of non-state social organizations in Ukraine, to regulate, unify aspects the provision of social services, the reform of the tax system and the implementation of additional measures to fill the revenue part of the state budget and budgets of all levels and others.

Ключові слова: соціальна політика, моделі соціальної політики, ліберальна модель, континентально-європейська (консервативна) модель, скандинавська (або соціально-демократична) модель, імплементація.

Key words: social policy, models of social policy, liberal model, continental-European (conservative) model, Scandinavian (or socio-democratic) model, recommendations.

Постановка проблеми. Специфіка виконання державою соціальної функції у різних країнах світу залежить від особливостей діяльності суспільних інститутів забезпечення загального добробуту, національних особливостей і культурних традицій. Незважаючи на істотні відмінності в соціально-економічній та політичній ситуації в країнах з розвинутою ринковою та перехідною економікою, зарубіжний досвід трансформації та реалізації соціальної функції держави має певне значення у формуванні ефективної моделі соціального захисту населення України. Системи соціальних гарантій, які існують у країнах Європи та США, створювалися після Другої світової війни понад п'ятдесят років. Україна ж поки перебуває на шляху пошуків і помилок у відпрацюванні власної моделі соціальної функції держави, стратегії й тактики її здійснення. Доцільності огляду сучасних існуючих систем соціальної

функції держави, її елементів з урахуванням соціально-економічної ситуації та мотивації впровадження в Україні є корисним і практично зорієнтованим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціальної функції та політики держави неможливо досліджувати без аналізу праць Г. Еспінг-Андерсена, Р. Тітмуса, Р. Мішри, Р. Уїлдінга, Ф. Уїльямс, У. Лоренца [2, 1]. Питанню ролі соціальної політики та соціальної функції держави присвячено наукові праці В. Бульби, В. Гошовської, О. Грішнєвої, Є. Головахи, І. Григорєвої, Т. Семигіної, Е. Лібанової, О. Плахова, В. Семиноженка, В. Скуратівського, В. Трощинського, П. Шевчука та інші [4, 5, 6]. Ці науковці зробили важливий внесок у розробку моделей реалізації соціальної функції держави та її соціальної політики. Проте аналіз наукових праць вказує на те, що для України проблематика становлення

моделі соціальної політики все ще залишається відкритою.

Мета статті – розглянути моделі реалізації соціальної політики Сполучених Штатів Америки, країн Центральної Європи та Скандинавську модель та надати рекомендації щодо імплементації у вітчизняну систему кращих світових практик реалізації соціальної політики.

Вклад основного матеріалу. У зарубіжній соціальній практиці стали загально визнаними запропоновані в 1990 р. Г. Еспінг-Андерсеном три моделі соціальної держави, а відповідно і соціальної політики: ліберальна (або англосаксонська), континентально-європейська (консервативна) і скандинавська (або соціально-демократична) [1].

Ліберальна модель соціальної політики – ґрунтується на наявності у суспільній свідомості віри в регулюючі можливості ринку та розвинутою системою приватної благодійності. Ця

модель набула широкого розвитку в Австралії, США, Канаді, Великобританії і Японії. Ця модель передбачає державні обов'язки з соціального захисту лише для найбільш вразливих груп населення. Інші громадяни повинні забезпечувати себе самостійно. Тобто, в питаннях соціальних, зокрема, забезпеченні свого добробуту, перевага надається не державі, а особистим зусиллям кожного окремого громадянина [3].

Континентально-європейська (консервативна) модель – впроваджена в країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою, зокрема, Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Голландії, характерна опора на правове регулювання системи соціального забезпечення [6]. Ця модель заснована на об'єднанні зусиль у розв'язанні соціальних проблем, коли відповідальність окремого підприємця замінена системою їх обов'язкової колективної відповідальності під контролем держави. Відмінною рисою континентально-європейської моделі є "самоврядність" страхових кас, що перебувають у спільному веденні власників підприємств і впливових профспілок, які представляють інтереси найманих робітників [3].

Скандинавська (або соціально-демократична) модель – провідна роль у соціальному захисті населення належить державі і надає базове забезпечення всім громадянам країни з державного й місцевого бюджетів, сформованих за рахунок податків. На відміну від ліберальної моделі, де кожен сам піклується про свій добробут і забезпечення, ця модель соціальної політики заснована на концепції "солідарності", у якій соціальний захист розглядається як справа всього суспільства, а не окремо взятих індивідів. Саме тому її нерідко називають солідарною. Ця модель знайшла практичне втілення в країнах північної Європи – Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, а також у Нідерландах і Швейцарії [3].

Залежно від співвідношення різних елементів у загальній структурі системи соціального захисту виділяються його різні моделі. Оскільки в основному завжди переважали два елементи – державне соціальне забезпечення або соціальне страхування, то зазвичай і моделі були побудовані з урахуванням суми коштів, що забезпечувала для соціального захисту чи універсальна система (яка фінансується з державного бюджету) чи страхова.

Основними перевагами універсальної моделі соціальної функції держави є досягнення соціальної справедливості у суспільстві, скорочення нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом абсолютного зменшення

різниці в статусі та доходах. За такого підходу держава гарантує визначений рівень доходів і соціальних послуг незалежно від особистого трудового внеску. У забезпеченні потреб найменш захищених верств населення переважають методи прямого (цільового) перерозподілу через податкову систему та бюджет. Спостерігається тенденція до посилення ролі приватних і регіональних (муніципальних) служб соціального забезпечення для надання адресної допомоги. Потреби населення є підставою для визначення межі соціальних витрат. Витрати на соціальні послуги розглядаються як інвестиції у людський капітал, що є найвищою цінністю та умовою економічного зростання. Майбутнє цієї моделі визначає глибоке усвідомлення того, що люди здатні власною працею поліпшити свій добробут.

У сфері соціального страхування відмічаються такі пріоритети розвитку, як наближення розмірів мінімальних страхових виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням до рівня прожиткового мінімуму; спрощення процедур сплати внесків на соціальне страхування та створення єдиної системи їх збору та обліку.

Проаналізувавши модель соціальної політики США, можемо зробити такі висновки й надати такі пропозиції щодо імплементації зарубіжного досвіду в Україні:

1) Для вирішення проблем, що постають нині перед Україною в галузі соціального захисту, доцільно було б запозичити деякі риси систем соціального захисту найбільш розвинених країн світу. Адже їх багаторічний досвід дає можливість відібрати лише позитивні та ефективні методи соціального захисту, тим самим уникнути значних помилок при вдосконаленні власної системи захисту.

2) Зокрема, зважаючи на обмеженість бюджетних коштів в Україні, можливо, слід більше розвивати систему соціального страхування (в тому числі індивідуального), яке разом з тим повинно поєднуватися з державними соціальними гарантіями, а також ретельніше підходити до процесу визначення кола отримувачів соціальної допомоги.

3) Окрім розвитку державних соціальних програм і соціального захисту, значну увагу потрібно приділяти зростанню статусу і результативності діяльності недержавних соціальних організацій в Україні, адже це дасть можливість підтримувати державні соціальні програми і можливість охопити та взяти до уваги нагальні соціальні проблеми і негативні явища в суспільстві.

4) США створили розгалужену систему адаптації ветеранів, на яку

виділяється бюджетом країни достатньо великі кошти, що є досить повчальним для України як і діяльність Міністерства Ветеранів США.

В Україні окреслюється перспектива такої моделі соціальної держави, яка активізує, стимулює, заохочує позадержавні інститути, утворює субсидіарність, звужуючи при цьому власні функції. Громадяни в такій моделі уже не виключно споживачі соціальних благ, а й їх виробники, надавачі. При визначенні моделі соціальної держави в Україні слід відмовитись від всеохоплюючого патерналізму та концепту держави загального добробуту і відповідно утвердити як у теорії, так і у практичній діяльності новий принцип соціальної політики: держава надає та гарантує найнеобхідніші соціальні гарантії найбільш нужденним. При цьому модерна соціальна держава зобов'язана виступати головним суб'єктом реалізації соціальних інвестицій у розвиток освіти, охорони здоров'я, культури.

З'ясувавши основні характеристики соціальної політики країн Центральної Європи, дійшли до таких висновків і пропозицій для України:

1) Соціальний захист, як будь-яка інша сфера суспільної діяльності, має свої правила, нормативи та стандарти. Оцінюватися соціальний захист повинен передусім не за кількісними, а за якісними категоріями. Для України розробка якісних показників, надання соціальних послуг нехай і не така далека, але все ж перспектива, то в розвинених європейських державах без цих стандартів соціальна робота неможлива. Просто проголосити створення соціально-орієнтованої держави недостатньо. В європейських країнах регламентовано, зведено в єдину систему та уніфіковано всі умови й аспекти надання соціальних послуг, на нашу думку, цей досвід є корисним для України, а регламентація, уніфікація аспектів надання соціальних послуг – це те, над чим принаймні варто замислитись.

2) Оскільки бюджетне фінансування є головним джерелом підйому соціальної сфери, слід прискорити процес реформування системи податків та здійснювати додаткові заходи щодо наповнення дохідної частини державного бюджету та бюджетів усіх рівнів. Для розв'язання цієї проблеми доцільно використати досвід розвинених країн світу, наприклад, Німеччини, Великобританії, Нідерландів, Скандинавських країн.

Проаналізувавши скандинавську модель реалізації соціальної політики, можемо запропонувати такі шляхи реалізації соціальної політики в Україні:

1) Оскільки в країн скандинавської моделі реалізації соціальної політики

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

(Швеції, Фінляндії, Данії, Норвегії) соціальні послуги й сервіс надаються на добровільних началах, а у разі відсутності розуміння добровільності, державою можуть вживатися примусові методи, то, на нашу думку, такий метод доцільно використати в Україні з метою встановлення принципу «рівності всіх громадян перед державою».

2) Наприклад, одним з елементів надання соціального захисту в Фінляндії є надання соціальної послуги догляду за дорослими людьми, які дозволяють кожній людині в похилому віці зберігати гідні життєві стандарти, незалежно від розміру доходів, наявності чи відсутності родинних зв'язків. Хоча в Україні державою гарантується соціальний захист інвалідів Законами України «Про основи соціальної захищеності інвалідів», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», «Про реабілітацію інвалідів в Україні» шляхом надання шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні не нижчому від прожиткового мінімуму за рахунок коштів Державного бюджету України, але хотілося б, щоб така допомога здійснювалась на більш вищому рівні.

Вагомий вплив на формування соціальної політики та реалізації соціальної функції держави у європейських країнах здійснює Соціальна хартія (Social Charter), яку підписали всі держави ЄС, крім Великої Британії, підписали під назвою Декларація «Хартія основних соціальних прав робітників». Ціннісною основою соціальної політики та забезпечення соціальної функції держав ЄС складає почуття «європейської ідентичності», яке базується на глибоко вкоріненіх спільних «європейських цінностях».

Отже, розглянуто три моделі реалізації соціальної політики: Сполучених Штатів Америки, країн Центральної Європи та Скандинавську модель. Вивчення зарубіжного досвіду є корисним для України, проаналізувавши кожну з зазначених моделей, надано рекомендації для України.

Висновки. Незважаючи на істотні відмінності в соціально-економічній та політичній ситуації в країнах з розвинутою ринковою та перехідною економікою, зарубіжний досвід реалізації соціальної функції держави має певне значення у формуванні ефективної моделі соціального захисту населення України. Проаналізувавши досвід основних моделей реалізації соціальної політики різних країн (Сполучених Штатів Америки, країн Центральної Європи та Скандинавську модель), для України з'ясовано: варто більше розвивати систему соціального страхування, приділяти увагу зростанню статусу і результативності діяльності недержавних соціальних організацій в Україні, регламентувати, уніфікувати аспекти надання соціальних послуг, процес реформування системи податків та здійснювати додаткові заходи щодо наповнення дохідної частини державного бюджету та бюджетів усіх рівнів та ін.

Копіювання досвіду провідних держав світу щодо соціальної політики та соціальної стратегії, моделі соціальної держави без врахування національних особливостей, менталітету, культурної та політичної спадщини призведе до руйнування системи соціального забезпечення, тому варто врахувати позитивні напрацювання світового досвіду та екстраполювати їх на соціальну практику з оглядом на наші традиції та економічні можливості.

Список використаних джерел

1. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism / G. Esping-Andersen. - Princeton (N.J.) : Princeton Univ. Press, 1994. - 248 p.
2. Бульба В.Г. Соціальні функції держави як фундаментальна категорія державно-управлінської науки / В.Г. Бульба // Публічне управління: теорія і практика. – 2011. – №4 (8). – С. 3-9.
3. Ільчук Л. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні / Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України. Національна академія наук України [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=363:2014-02-21-06-52-37&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27.

4. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе / У. Лоренц; Ассоциация психиатров Украины. – К.: Сфера, 1997. – 200 с.

5. Радченко О. В. Ціннісні витoki та передумови інститування влади й держави / О. В. Радченко // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України : зб. наук. пр. / редкол. : Ковбасюк Ю. В. [та ін.]. : К. : Вид-во НАДУ, 2009. – № 2. – с. 25 – 33.

6. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.

References

1. Esping-Andersen, G. (1994), *The three worlds of welfare e capitalism*, Princeton Univ. Press, Princeton, USA.
2. Bul'ba, V. H. (2011), "Social functions of the state as a fundamental category of state-management science", *Publichne upravlinnia: teoriia i praktyka*, vol. 4 (8), pp. 3-9.
3. Il'chuk, L., "World experience in modeling social policy and its use in Ukraine", *Tsentr perspektyvnykh sotsial'nykh doslidzhen' Ministerstva sotsial'noi polityky Ukrainy*, [Online], available at: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=363:2014-02-21-06-52-37&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27.
4. Lorenc, U. (1997), *Social'naja rabota v izmenjajushhejsja Evrope* [Social Work in a Variable of Europe], Sfera, Kyiv, Ukraine.
5. Radchenko, O. V. (2009), "Valuable leakages and transfer of institutions of the control system in the state", *Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, no 2, pp. 25 – 33.
6. Skurativ'kyj, V. A. and Palij, O. M. (2002), *Osnovy sotsial'noi polityky* [Fundamentals of Social Policy], MAUP, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2018 р

УДК 347.637.341

МІЩЕНКО К. С., кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ

K. MISHCHENKO, Associate Professor of the Department of Public Administration and Administration of the IPC of the SZU

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВІДНОСИН ВЛАДИ У СФЕРІ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

INSTITUTIONALIZATION OF COMMUNICATIVE RELATIONS OF POWER IN THE FIELD OF PUBLIC RELATIONS

У статті ідентифіковано проблему комунікативної взаємодії органів публічної влади з громадськістю в контексті сучасних реформаційних процесів, що відбуваються в Україні в системі державного управління. На підставі цього висвітлено наукові підходи щодо визначення поняття «зв'язки з громадськістю», «паблік рілейшнз» в сучасній інтерпретації. Розкрито сутнісний зміст комунікації в контексті модернізації державного управління, досліджено законодавчі й організаційні засади здійснення владними суб'єктами інформаційно-комунікативної діяльності, обґрунтовано необхідність системної роботи органів влади з громадськістю. Доведено, що в Україні продовжується процес інституціалізації комунікативних відносин влади з питань зв'язків з громадськістю. З'ясовано, що в умовах розвитку публічного управління важливим чинником є усвідомлення органами державної влади та місцевого самоврядування необхідності налагодження через систему зв'язків з громадськістю ефективної комунікативної взаємодії із суб'єктами громадянського суспільства. Окреслено проблеми, що негативно впливають на роботу влади в питаннях зв'язків з громадськістю.

The article identifies the problem of communicative interaction between public authorities and the public in the context of modern reform processes taking place in Ukraine in the system of public administration. Based on this, the scientific approaches to defining the concept of "public relations", "public relations" in modern interpretation are covered. Essential content of communication in the context of modernization of public administration is revealed, legislative and organizational principles of implementation of information and communicative activities by the authorities are investigated, the necessity of systematic work of the authorities with the public is grounded. It is proved that in Ukraine the process of institutionalization of communicative relations of the authorities on issues of public relations continues. It is revealed that in the conditions of development of public administration an important factor is the awareness by the public authorities and local self-governance of the necessity of establishing, through the system of public relations, effective communicative interaction with the actors of civil society. There are problems that negatively influence the work of the authorities in the field of public relations.

Ключові слова: комунікація, комунікаційний процес, інформаційно-комунікативна діяльність у державному управлінні, державні управлінські комунікації, державний PR, «відкрита» і «закрита» громадськість, зв'язки з громадськістю (паблік рілейшнз).

Key words: communication, communication process, informational and communicative activity in public administration, state administrative communications, state PR, "open" and "closed" public, public relations (public relations).

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Держава та громадянське суспільство є інститутами, які жодною мірою не протистоять одне одному, а в умовах демократії, навпаки, мають демонструвати високий рівень продуктивності своєї взаємодії. У країнах розвиненої демократії взаємодія влади і суспільства базується значною мірою на механізмах зв'язків із громадськістю і надання інформаційних послуг населенню, а також на механізмі законодавчо регламентованого лобювання і публічного вираження суспільної думки. У зв'язку з

цим публічні органи влади, що надають громадянам публічні послуги, мають забезпечити чіткий комунікаційний процес, організований простою та зрозумілою для усіх його учасників мовою. Основне призначення комунікаційного процесу – встановлення тісного зв'язку з громадянами, громадськістю, іншими суб'єктами громадянського суспільства, залучення їх до процесу прийняття державних управлінських рішень, провадження й підтримання постійного діалогу, що дає можливість зрозуміти потреби й запити громадян. Забезпечити виконання цього важливого для суспільства завдання можливо за

наявності сформованої в країні державної комунікативної політики, створення в органах влади усіх рівнів управління ефективно діючої системи публічних комунікацій. Особливої актуальності питання комунікативної взаємодії влади з громадськістю набувають в умовах модернізації державного управління, процеси якого тривають на даний час в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У витоків дослідження комунікації стояли такі вчені як М.Вебер, Г.Годе, Г.Лассуелл, П.Лазарсфельд,

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

М.Маклюен. Питанням теорії комунікації, визначенням її ролі в суспільстві присвячені праці представників сучасної комунікативної філософії Ю.Хабермаса, К.Ясперса, А. Тоффлера, філософів-футурологів Д. Белла, Дж. Гелбрейта, Дж. Гербнера, Н. Лумана, А. Моля, Т. Парсонса та ін. Проблему комунікативної взаємодії органів влади з громадськістю широко відображено в зарубіжній науковій літературі, зокрема відомими є дослідження зарубіжних вчених С.Блека, Д.Дороті, Ф.Джефкінса, П.Джексона, Д.Груніга, С.Катліпа, Р.Харлоу, І.Альошиної, І.Вікентьева та багатьох інших. Теоретичні й прикладні аспекти комунікації, роль інформації у цьому процесі розглядали вітчизняні дослідники В.Бибик, О.Зернецька, В.Королько, В.Кобзаченко, С.Квіт, Г.Поцепцов, В.Різун, О.Холод. Взаємодія органів влади з громадськістю в системі державного управління в Україні досліджували В.Бакуменко, Н.Драгомирецька, А.Колодій, О.Крутий, О.Литвиненко, Н.Нижник, В.Рибало, Ю.Сурмін, В.Тертичка. Проблемам діалогічного спілкування органів влади з громадськістю в системі державного управління присвячені роботи українських вчених Е.Афоніна, О.Бабінової, Р.Войтович, Л.Гонюкової, В.Надраги. Відносини громадянського суспільства з державою вивчають І. Лопушинський, Н.Синицина, кризові комунікації в політичній та парламентській діяльності досліджує український вчений П. Ворона.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття

В умовах розбудови демократії, прагнення України на створення держави нового типу із західноєвропейськими стандартами управління, для яких безумовними вимогами є відкритість і прозорість діяльності органів публічної влади, гостро постає питання щодо провадження владними структурами публічної інформаційно-комунікативної діяльності. Науковими дослідженнями, практикою діяльності у сфері державного управління доведено, що оцінка роботи державно-владних інституцій з боку суспільства, їх позитивний імідж багато в чому залежать від ефективності здійснюваної ними інформаційно-комунікативної політики, моделі спілкування з громадянами та їх об'єднаннями, бізнесом, іншими суб'єктами суспільства. За таких умов зв'язки з громадськістю («паблік релейшнз», PR) перетворюються в обов'язковий структурний елемент функціонування органів влади усіх рівнів.

Аналіз роботи органів влади з питань комунікативної взаємодії з громадськістю свідчить, що в Україні з цього питання відбулися позитивні зрушення, проте

обраний Україною шлях до якнайшвидшої інтеграції у європейське співтовариство вимагає зміни підходів органів влади до організації діяльності системи зв'язків з громадськістю та нових моделей їх реалізації.

Мета статті - означення важливості комунікативної взаємодії органів влади з суб'єктами громадянського суспільства в контексті сучасних реалій його розвитку через ефективну діючу систему зв'язків з громадськістю.

Досягнення мети обумовило постановку наступних завдань: систематизація поглядів науковців на комунікацію, як процес, закладений в основу взаємодії держави і суспільства; огляд трактування поняття «зв'язки з громадськістю» («паблік релейшнз», PR) різними дослідниками; обґрунтування об'єктивності потреби в комунікативній взаємодії органів влади з громадськістю в умовах реформування державного управління; оцінка стану формування в Україні державної комунікативної політики, визначення її законодавчих і організаційних засад, виявлення ознак інституціалізації комунікативних відносин у сфері зв'язків з громадськістю.

Вклад основного матеріалу. У взаємодії влади з громадськістю важливе місце належить комунікації. Комунікація як смисловий аспект соціальної взаємодії є найбільш загальною характеристикою будь-якої діяльності, за допомогою якої особа або організація контактує із зовнішнім середовищем, обмінюється думками або інформацією для забезпечення взаєморозуміння. З'ясовуючи сутнісний зміст комунікації вчені розглядають її як багатоаспектне суспільне явище. Так, з позицій системного підходу до управління комунікація розглядається як основа функціональної управлінської взаємодії, в основу якої закладено ієрархічність, підпорядкування, відмінності статусів суб'єктів і об'єктів управління. Теорія соціальної організації розглядає комунікативну взаємодію як важливу детермінанту управлінської поведінки в соціальних інститутах і організаціях. Маркетинговий підхід виявляє залежність розвитку управлінських адміністративних і політичних організацій від зовнішніх і внутрішніх умов комунікативної взаємодії. Згідно з концепцією управління змінами для бізнес-організацій вдосконалення комунікативних стратегій є необхідною умовою покращення управлінської діяльності, що означає збереження їх конкурентоспроможності. Концепція когнітивного управління передбачає модернізацію управлінських засад адміністрування в організаціях за допомогою структурної перебудови, інновацій, запровадження сучасних нормативно-правових актів,

формування інноваційної моделі соціально-комунікативної взаємодії якісно нового рівня.

Аналіз поглядів на комунікаційні процеси в системі державного управління виявив тенденцію до зміни розуміння публічної комунікації як одно направлено впливу комунікатора на аудиторію за допомогою різних засобів, на необхідність здійснення двонаправленої комунікації з обов'язковою наявністю зворотного зв'язку.

Результати науково-практичного вивчення ролі комунікації засвідчили, що рівень довіри суспільства до владно-управлінських інститутів держави залежить від їх послідовної, системної, об'єктивної та якісної інформаційно-комунікативної діяльності. Для органів влади важливою умовою налагодження ефективної публічної комунікації зі структурами суспільства є постійний процес провадження державних управлінських комунікацій.

Державні управлінські комунікації (державний PR) – це стійкі соціальні взаємодії учасників управлінської системи, що є комплексом комунікативного обміну повідомленнями, знаннями, інформацією для вирішення управлінських завдань, досягнення цілей, реалізації стратегій. Це універсальна система, що характеризує впорядкованість управлінського процесу, організованість і актуалізує процес управління в комплексі взаємодії державно-владних суб'єктів і недержавних організацій з соціумом. Комунікація між органами державної влади та соціумом, запровадження комунікаційних стандартів у процесі обміну інформацією у суспільстві, що ґрунтується на засадах рівного, взаємовідповідального діалогу в форматі суб'єктно-суб'єктних горизонтальних відносин є невід'ємною умовою демократичного розвитку держави, становлення громадянського суспільства.

За способом інформаційної взаємодії вчені розрізняють два типи державних комунікацій: пропагандистський і маркетинговий. За пропагандистського типу державної комунікації органи влади здійснюють жорсткий інформаційний контроль за свідомістю людей, що фактично перетворює цей процес в маніпуляції свідомістю. Історія свідчить, що держава нерідко використовувала такі маніпулятивні прийоми, як дезінформація, технологія «білого шуму» (перенасичення інформацією), спін-докторинг (зміна смислових акцентів інформації) тощо. Маркетингові стратегії побудови комунікативної взаємодії формуються на підставі законів попиту і пропозиції на інформаційні послуги. До таких стратегій відносять зв'язки з громадськістю («паблік релейшнз, PR) і політичну рекламу [1]. Особливості

державного PR маркетингового типу як технології формування комунікаційних зв'язків полягають в тому, що тут використовується непрямий, слабкий комунікативний вплив замість прямого, характерного для пропаганди. У процесі державного PR передавачем інформації виступають органи виконавчої влади, на місцевому рівні, що стосується інформації місцевого значення – органи місцевого самоврядування, в той час реципієнтами/отримувачами і у першому, і в другому випадку є громадяни. Найчастіше органи державної влади, органи місцевого самоврядування зацікавлені в засвоєнні громадянами, іншими суб'єктами комунікації переданої ними інформації. Проте доволі складно покладатися на правильне засвоєння отримувачами такої інформації, адже існує ризик різного-лятного ставлення до інформаційного повідомлення. З метою нівелювання такого ризику виникає потреба у створенні відповідних умов для комунікативної взаємодії, які б максимально зблизили інтереси двох сторін. Для цього в органах влади створюються системи зв'язків з громадськістю.

У літературі сьогодні налічується близько півтисячі визначень поняття «зв'язки з громадськістю» (англ. Public relations, паблік релейшнз, PR), що пояснюється, насамперед, різними підходами до його вивчення. Більшість дослідників поділяють думку, що зазвичай зв'язки з громадськістю спрямовані на досягнення взаєморозуміння та згоди між людьми, соціальними групами, класами, націями, державами на основі цілеспрямованого формування громадської думки та управління нею. У науковій в літературі з даного питання зустрічаються й інші трактування цього поняття. Так, в третьому виданні міжнародного Вебстерського тлумачного словника паблік релейшнз визначається як наука і мистецтво налагодження взаємного розуміння та доброзичливості між особою, фірмою і громадськістю. У бюлетені «Public relations news» PR трактується як функція управління, покликана оцінювати ставлення публіки, ідентифікувати політику і дії приватної особи або організації стосовно громадських інтересів та виконувати програму діяльності, спрямовану на досягнення розуміння і сприйняття її масами. За визначенням англійської асоціації «Public relations» зв'язки з громадськістю є методом пошуку інформації і передачі її наміченій аудиторії, щоб шляхом впливу досягти бажаного результату.

Лаконічне визначення PR дали американські дослідники Д. Форрестол та Р. Диленшнайдер: «PR – це використання

інформації для впливу на громадську думку» [2, с. 19]. У даному випадку вплив на громадську думку розуміють як донесення до свідомості людей інформації, яка відповідає дійсності. Американський фахівець Рекс Харлоу на основі аналізу різноманітних трактувань даного терміну запропонував власне визначення, яке, на нашу думку, більш повно відображає суть цього виду людської діяльності: «Зв'язки з громадськістю – це одна із функцій управління, яка сприяє встановленню та підтримці спілкування, взаєморозуміння і налагодження співробітництва між організацією та громадськістю. Вона включає в себе вирішення різних проблем: забезпечення керівництва інформацією про громадську думку та надання допомоги у розробці відповідних заходів; забезпечення їх діяльності в інтересах громадськості; підтримання управлінців у стані готовності до різних змін шляхом своєчасного передбачення тенденцій; використання досліджень та відкритого спілкування як основних засобів діяльності» [3].

Серед вітчизняних науковців багатоаспектну сутність зв'язків з громадськістю розкриває С. Пушняк, який вважає, що «паблік релейшнз» – це:

- особлива функція управління, яка сприяє становленню організації (проекту) і підтримці її з боку громадськості, спілкуванню та взаєморозумінню з зовнішнім оточенням;

- управлінська функція, яка визначає, встановлює і підтримує взаємовигідні відносини між організацією і різними представниками громадськості, від яких залежить її успіх або невдача;

- механізм вирішення різних завдань та проблем через співпрацю та взаєморозуміння, насамперед з зовнішнім оточенням;

- можливість керівництва організацій бути інформованим про стан суспільної свідомості щодо результатів їх діяльності;

- спроможність відповідних структур управління своєчасно реагувати на стан справ залежно від громадської думки;

- постійний комунікативний психологічний прямий та зворотній контакт органів управління будь-якої системи з громадськістю з метою створення, формування та функціонування позитивного іміджу управління, що впливає на виникнення сприятливого середовища для взаємодії обох сторін;

- можливість обирати дієві інструменти та знаряддя для підвищення ефективності управлінської діяльності з урахуванням громадського пошуку та громадських очікувань;

- здатність попередження загрозових ситуацій та своєчасне знаходження можливостей для ліквідації таких загроз,

а також їх негативних наслідків;

- використання етичних засобів спілкування, які сприяють взаєморозумінню та громадській толерантності [4, с. 108].

Мета зв'язків з громадськістю для органів державної влади та органів місцевого самоврядування полягає у встановленні двостороннього спілкування для виявлення спільних інтересів і досягнення взаєморозуміння між громадянами та владою, що засноване на знанні та повній інформованості. Основним завданням зв'язків з громадськістю в органах публічного управління є створення іміджу ефективного та компетентного керівництва, яке може вирішувати проблемні питання, при цьому не утискаючи законних прав громадян на своєчасний доступ до достовірної інформації [5]. Ще одним із важливих завдань піар-діяльності органів публічного управління є відтворення внутрішнього та зовнішнього соціально-політико-психологічного середовища, сприятливого для успішної роботи органу управління, забезпечення бажаної поведінки громадськості щодо цього органу влади, адже державні органи влади зацікавлені в отриманні публічної підтримки та зменшенні опозиції своїм діям.

З функціональної точки зору зв'язки з громадськістю є керованим процесом, що безпосередньо впливає на формування громадської думки, позитивного іміджу владних суб'єктів, тому важливим є правильне використання усіх наявних в органів влади можливостей для цього.

Основними елементами зв'язків з громадськістю в органах публічної влади є:

- консультування, котрі проводяться та базуються на основі людської поведінки;

- дослідження громадської думки, а також поглядів та очікувань територіальної громади;

- вироблення вказівок та методичних рекомендацій для реалізації необхідних заходів;

- моніторинг з метою виявлення конфліктогенних чинників та усунення небажаних протиріч у сфері життєдіяльності громади;

- домовленості щодо сприяння стабільності та досягнення соціальної справедливості, взаємоповаги між всіма учасниками політичного життя;

- формулювання власних інтересів органів влади та інтересів суспільства, пошук балансу між ними;

- поділ на цільові групи, в інтересах котрих може прийматися те чи інше управлінське рішення.

З позицій зв'язків з громадськістю громадськість умовно поділяють на «відкрити» і «закрити». «Відкрита» гро-

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

мадськість – це широкі маси населення, сукупність усіх соціальних верств, класів і груп, соціальних спільнот, трудові колективи, апарати влади, електорат різних партій і рухів, аудиторія засобів масової інформації (ЗМІ), учасники різних політичних або соціокультурних рухів, а також споживачі товарів і послуг. «Закрита» громадськість – це співробітники фірм, компаній, установ, органів влади, об'єднані службовими та професійними відносинами. Принципова сутність системи PR полягає в тому, що вона працює як з «відкритою» так і з «закритою» громадськістю. Ефективність діяльності служб PR безпосередньо залежить від глибини розуміння соціально-психологічних характеристик «відкритої» і «закритої» громадськості, тому що саме громадськість є носієм певної масової свідомості, громадської думки та суспільних настроїв [3, с. 39].

В умовах модернізації державного управління до важливих компонентів діяльності органів виконавчої влади за напрямом «робота з громадськістю» вітчизняні науковці відносять:

- планування та проведення консультацій з громадськістю;
- інформування про діяльність і роз'яснення громадськості та окремим верствам (групам) населення цілей і змісту державної політики у відповідній сфері державного управління;
- забезпечення діяльності консультативно-дорадчих органів;
- сприяння розвитку громадянського суспільства;
- сприяння здійсненню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади та громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів [6].

В Україні становлення системи зв'язків з громадськістю розпочалося на початку 90-х років минулого століття як відповідь на необхідність суспільних зрушень у напрямі формування економічних і політичних інститутів демократії. Але лише з моменту запровадження інституту президентства (1992 р.), коли в структурі Адміністрації Президента України була створена прес-служба глави держави, в Україні розпочався реальний процес формування основних засад діяльності зв'язків з громадськістю в органах державної влади. Саме тоді у Законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. була зафіксована норма, відповідно до якої право на інформацію мало забезпечуватися «створенням у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації». З прийняттям цього Закону в Україні розпочинається формування

законодавчо-нормативної бази з питань інформаційно-комунікативної діяльності органів влади. Було визначено основні принципи інформаційних відносин влади і громадян, серед яких гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації та свобода її обміну; об'єктивність, вірогідність інформації; повнота і точність інформації; законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації (стаття 5). Особливе значення інформації у стосунках між органами влади та громадянами закріплені в інших положеннях цього ж Закону. Так, органи влади зобов'язані інформувати про свою діяльність та прийняті рішення. Стаття 10 Закону гарантує «створення механізму здійснення права на інформацію» і встановлює відповідальність «за порушення законодавства про інформацію», стаття 21 визначає основні джерела інформації про діяльність органів влади, а стаття 28 встановлює режим доступу до інформації [7].

У контексті становлення зв'язків з громадськістю важливе значення має стаття 34 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [8], яка передбачає право громадян одержувати публічно поширювану інформацію органів влади та їх посадових осіб. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [9] передбачає акредитацію журналістів і технічних працівників ЗМІ при органах державної влади і органах місцевого самоврядування шляхом їх реєстрації на підставі офіційного подання заяв (стаття 3). У свою чергу, органи влади повинні заздалегідь інформувати акредитованих журналістів про важливі заходи, плани та допомагати в організації їх діяльності.

У регульованні взаємин між громадянами і органами влади важлива роль належить прийому громадян їх посадовими особами та робота із зверненнями громадян. Це положення закріплене у статті 40 Конституції України: «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк». Практична реалізація даного конституційного права здійснюється в межах Закону України «Про звернення громадян» [10], прийнятого у жовтні 1996 р., та відповідно до Указу Президента України від 19.03.1997 р. «Про заходи щодо забезпечення конституційних прав гро-

мадян на звернення». Варто відзначити, що з того часу національне законодавство з питань звернень громадян зазнало змін. Зокрема, до Закону «Про звернення громадян» у 2015 р. було внесено зміни в частині зобов'язання органів державної влади реагувати на електронні звернення та електронні петиції, тоді ж Президент України видав Указ №523/2015, яким затвердив Порядок розгляду електронної петиції.

Достатньо демократичним за європейськими нормами став прийнятий в Україні Закон «Про доступ до публічної інформації». Він надає великі можливості для вільного отримання інформації від органів державної влади, фактично закріплює необхідність, а іноді просто примушує поки що застарілі бюрократичні системні утворення у владних установах спілкуватися із своїми «роботодавцями», тобто платниками податків у публічній площині [11]. Водночас, як стверджує дослідниця М.Лашкіна цей «діалог практично є мало-ефективним, а сучасні технології, мережеві об'єднання вже створюють нові виклики для влади щодо можливості встановлювати контакти, спілкуватися та просувати свої ідеї. Виникає все більший розрив між владою та населенням, що призводить до зниження довіри до владних інституцій й розчарування та апатії в суспільстві. Отже постає проблема пошуку нових підходів до комунікації в публічному просторі для державного управління» [12, с. 10 - 11].

Спільною рисою зазначених вище законодавчих актів є їх орієнтація на справляння одностороннього інформаційного впливу на отримувачів інформації (громадян). Прийнятий згодом Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» виправив дану правову колізію, оскільки заклад інший, більш широкий підхід до інформаційної сфери. Зокрема, цим законом визначено завдання щодо створення в Україні інформаційного суспільства, а також переорієнтація системи державного управління на більш сучасну форму управління суспільним розвитком - систему публічного управління, яка передбачає перехід від моделі одностороннього інформування громадян про дії влади до двосторонньої моделі комунікації зі зворотнім зв'язком типу «громадянин - публічний орган - громадянин». Суттєво доповнили нормативно-правову базу з питань комунікації органів публічної влади Укази Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні від 28 лютого 2016 р. №68/2016 та «Про затвердження Стратегії розвитку інформаційного простору України на період до 2020 року».

На сьогодні в Україні інформаційно-комунікативну діяльність з питань взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськістю здійснюють спеціально створені в їх структурі підрозділи, що можуть називатися по-різному: прес-служба, відділ, управління по зв'язках з громадськістю тощо. Їх основна функція – забезпечення зв'язків з громадськістю, а основне завдання – створення позитивної репутації органів влади та їх посадових осіб.

Для поширення інформації про результати роботи органів публічної влади підрозділи по зв'язках з громадськістю використовують різні організаційні форми комунікації, серед яких:

- випуск і поширення інформаційних бюлетенів, прес-релізів, оглядів, фото-, відеоматеріалів, інформаційних збірників, експрес-інформації;
- проведення прес-конференцій, брифінгів, політичних діалогів, телевізійних дебатів, «круглих столів», прес-клубів, організація інтерв'ю з керівниками органів влади, посадовими особами для працівників ЗМІ;
- підготовка й проведення теле- і радіопередач;
- забезпечення публікацій (виступів) у ЗМІ керівників або інших посадових осіб органів влади;
- створення архівів інформації про діяльність органу влади;
- розміщення веб-сторінок в Інтернеті про орган влади та його діяльність.

Органи державної влади та місцевого самоврядування використовують й інші форми поширення офіційної інформації. Так, з метою створення системи інформування громадськості про свою діяльність та досягнення прозорості в роботі владних структур в Україні створено Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. Портал є центральною частиною електронної інформаційної системи «Електронний уряд», яка призначена для інтеграції веб-сайтів, інших електронних інформаційних систем органів виконавчої влади та надання послуг громадянам і юридичним особам через мережу Інтернет. Склад, структура інформації, що надається органами виконавчої влади на власних веб-сайтах, її оформлення визначаються вимогами постанови КМУ від 04.01.2002 №3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» та Порядком інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади. Діалогу держави з громадянами сприяє Інтернет. Як сучасний засіб комунікації він дає можливість віртуального надання послуг з меншою витратою коштів і часу завдяки швидкому інформуванню

громадян, відкриває нові можливості безпосереднього залучення останніх до політичного життя. Вивчення досвіду інших країн переконало вітчизняних представників влади, що комп'ютерні технології «Електронного уряду» значно поліпшують взаємодію органів виконавчої влади та їх структурних підрозділів, зменшують непродуктивність їх роботи. Підвищується ефективність державно-управлінських рішень, оскільки їх проекти попередньо виставляються на веб-сторінках «Електронного уряду» для громадського обговорення. Підприємці, вчені, інші громадяни подають при цьому цінні пропозиції та оригінальні ідеї, що дають значний економічний та соціальний ефект.

Прикладом нових підходів щодо інформування громадськості та за забезпечення прозорості політики уряду стало офіційне публікування на веб-сторінці Кабінету Міністрів матеріалів до засідань урядових комітетів, порядків денних засідань уряду та всіх прийнятих по-станов і розпоряджень уряду. До нових інструментів взаємодії органів влади з громадськістю належать соціальні мережі (Facebook, Twitter, Youtube тощо). Вони демонструють спрямованість сучасних медіа до картинки, інфографіки, ілюстративного відео замість текстового опису і впливають на громадськість на більш глибокому, інтуїтивному рівні.

Як свідчить наведене, в Україні процеси інституціалізації комунікативних відносин у сфері зв'язків з громадськістю мають сталий характер. Влада в основному виконує зобов'язання стосовно інформування населення про свою діяльність. Зв'язки з громадськістю перетворилися на обов'язковий елемент функціонування органів влади усіх рівнів. В умовах розвитку громадянського суспільства в Україні створюються умови для активної участі громадськості в управлінських процесах, її кращих представників залучають до прийняття управлінських рішень. Через механізми залучення громадськості розробляються стратегії вирішення особливо важливих та суперечливих питань управління державою та суспільним прогресом, створюються програми розвитку, відбувається оцінювання якості роботи органів публічної влади тощо. В сучасних умовах суспільного розвитку зв'язки з громадськістю сприймаються як важливий елемент ділових відносин усіх сфер повсякденного життя.

Водночас існує низка проблем щодо комунікаційної діяльності у сфері зв'язків з громадськістю. У державному управлінні, де тривають заходи щодо його модернізації, існують проблеми інформаційного забезпечення та просування політики держави. Процеси інформаційно-

ного обміну між громадськістю, засобами масової інформації, органами державної влади, іншими об'єктами громадянського суспільства проходять складно. Роз'яснення державної політики, дій уряду та влади в цілому є розмитими, не систематизованими, спонтанними та часто не прогнозованими щодо їх наслідків. Зазначене свідчить про несформованість демократичних традицій в управлінні державою, які існують у розвинутих країнах світу, про недостатню увагу з боку чинної влади до такої важливої складової демократичного розвитку держави як публічні комунікації. Серед інших проблем, які знижують ефективність діяльності органів влади у сфері зв'язків з громадськістю, варто відзначити:

- недосконалість нормативно-правового забезпечення інформаційно-комунікативної діяльності органів публічної влади, невчасна підготовка підзаконних актів, що перешкоджає впровадженню у сферу зв'язків з громадськістю стандартів діяльності у цій сфері в країнах ЄС;
- недостатній рівень відкритості та прозорості як у діяльності органів влади, так і інститутів громадянського суспільства;
- незавершеність формування в Україні інституту громадських зв'язків органів публічної влади з громадськістю (зволікання з початком роботи Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства на центральному рівні та незавершеність процесу формування в органах влади громадських рад);
- недосконалість роботи в органах влади з системою електронних петицій, яку запроваджено в Україні в руслі євроінтеграції тощо.

Висновки. Результати дослідження дали підстави сформулювати деякі висновки:

1. Зв'язки з громадськістю, що налічують тривалу історію існування в демократичних країнах, упевнено увійшли у життєвий простір сучасної України. Поступово усвідомлюється важливість і необхідність цієї функції у процесі здійснення реформи державного управління. Україна, перебуваючи в стані реформ, переходить від монопольного здійснення влади урядом до взаємодії органів влади з громадськістю на засадах співпраці та публічності.

2.3 метою регулювання процесів комунікативної взаємодії влади і громадськості в Україні розроблено й прийнято низку відповідних законів та нормативно-правових актів, виконання положень яких покладається на органи влади та створені у їх складі підрозділи зв'язків з громадськістю. На даний час визначено основні законодавчі та організаційні засади діяльності у сфері

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

зв'язків з громадськістю, забезпечено їх практичну реалізацію. Отже, в Україні закладено ґрунтовну базу для здійснення процесів інституціалізації комунікативних відносин влади з громадськістю. На сьогодні робота щодо подальшого становлення системи зв'язків з громадськістю та підвищення ефективності її реалізації триває.

3. Для оптимізації своєї діяльності органам влади на сьогодні необхідна підтримка громадськості, ефективний зворотний зв'язок між державою та суспільством. Вирішенню цього завдання сприяє використання системи зв'язків з громадськістю, яка спрямована на забезпечення діалогових відносин між органами публічної влади та громадянами, врахування та цілеспрямоване формування громадської думки, стимулювання громадянської активності, підвищення авторитету та довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування. Становлення ефективного діалогу з громадськістю нині постає важливим інструментом реалізації процесів демократизації та забезпечення публічності влади.

4. Соціальне партнерство влади з громадськістю має базуватися на певних засадах, що визначають не лише характер соціальної взаємодії, а й рівень готовності обох суб'єктів до реального та взаємовигідного партнерства. Головним для державного управління залишається завдання налагодження функціонування механізмів зворотного зв'язку між владними інституціями та різноманітними об'єктами громадянського суспільства, що допомагають владі своєчасно реагувати на тенденції розвитку суспільних процесів, а отже - коригувати управлінські рішення. Завдання громадян - проявляти громадянську ініціативу та розуміти значущість власної участі і спроможності впливати на процеси прийняття управлінських рішень на державному і місцевому рівнях.

5. Визнання специфіки застосування PR-технологій у державному управлінні дозволяє ототожнювати зв'язки з громадськістю з управлінням суспільними інтересами за допомогою такого їх узгодження, у ході якого, з одного боку, інтереси громадськості перетворюються на очікування нею управлінського впливу, а з іншого боку дії та рішення владних інституцій приводиться у відповідність до очікувань громадськості. Найбільш повно технологія зв'язків з громадськістю реалізується в процесі державних маркетингових комунікацій, які виступають складовою частиною демократичного процесу публічного ухвалення державних рішень.

Щодо перспектив подальших наукових досліджень проблеми зв'язків з громадськістю та їх ролі у розбудові

публічного управління в Україні, то актуальною, на нашу думку, залишається проблема поглиблення діалогу з громадськістю як важливого інструменту реалізації процесів демократизації та забезпечення публічності влади.

Список використаних джерел

1. Май М. Медіа-політика в інформаційному суспільстві / Май М. : пер. з нім. В.Климченко, В.Олійник ; за ред. В.Іванова. – К. : Акад. Укр. Преси ; Центр Вільної Преси, 2011. – 286 с.

2. Борисенко Л. Технології державного піару / Л. Борисенко // Консалтинг в Україні. – 2008. – № 3 (44). – с. 19.

3. Связи с общественностью в политике и государственном управлении / Под общ. ред. проф. В.С. Комаровского. – М. : Издательство РАГС, 2001. – 520 с.

4. Пушняк С.А. Основні підходи до визначення поняття публік рілейшнз в системі державного управління / С. А. Пушняк // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Державне управління. - 2015. - Т. 254, Вип. 242. - С. 104-109. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2015_254_242_19.

5. Терещенко Д. Організаційно-правове забезпечення комунікативної діяльності місцевих органів влади: автореф. дис. канд. наук з держ. упр. / Д.А. Терещенко. – Х., 2009. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj11791cjNAhWhF5oKHTEfDhYQFggjMAE&url=https://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

6. Взаємодія з громадськістю в умовах реалізації адміністративної реформи / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. – Івано-Франківськ: 2012. – 195 с.

7. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

8. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

9. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997 № 539/97-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/539/97-вр>.

10. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 394/96-ВР

[Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

11. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/lgo/2939-17>.

12. Лашкіна М. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://ifs.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/1/02.pdf>.

References

1. May M. Media-polityka v informatsionomu suspil'stvi / May M.: per. z nim. V.Klymchenko, V.Oliynyk; za red. V.Ivanova. – K.: Akad. Ukr. Presy; Tsentrl Vil'noyi Presy, 2011. – 286 s.

2. Borysenko L. Tekhnolohiyi derzhavnoho piaru / L. Borysenko // Konsal'tynh v Ukrayini. – 2008. – № 3 (44). – s. 19.

3. Svyazy s obshchestvennost'yu v polytyke y hosudarstvennom upravlenyy / Pod obshch. red. prof. V.S. Komarovskoho. – M. : Yzdatel'stvo RAHS, 2001. – 520 s.

4. Pushnyak S.A. Osnovni pidkhydy do vyznachennya ponyattya pablik rileyshnz v systemi derzhavnoho upravlinnya / S. A. Pushnyak // Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyuevo-Mohylyans'ka akademiya»]. Seriya: Derzhavne upravlinnya. - 2015. - T. 254, Vyp. 242. - S. 104-109. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2015_254_242_19, s.108.

5. Tereshchenko D. Orhanizatsiynopravove zabezpechennya komunikativnoyi diyal'nosti mistsevykh orhaniv vlady: avtoref. dys. kand. nauk z derzh. upr. / D.A. Tereshchenko. – KH., 2009. – Rezhym dostupu : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj11791cjNAhWhF5oKHTEfDhYQFggjMAE&url=https://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

6. Vzayemodiya z hromads'kisty v umovakh realizatsiyi administrativnoyi reformy / Ivano-Frankivs'kyu tsentr nauky, innovatsiy ta informatyzatsiyi. – Ivano-Frankivs'k: 2012. – 195 s.

7. Zakon Ukrayiny «Pro informatsiyu» vid 02.10.1992 № 2657-XII [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyyny veb-portal Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

8. Zakon Ukrayiny «Pro drukovani zasoby masovoyi informatsiyi (presu) v Ukrayini» vid 16.11.1992 № 2782-XII [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyyny veb-portal Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

9. Zakon Ukrainy «Pro porjadok vysvitleniya diyal'nosti orhaniv derzhavnoyi vlady ta orhaniv mistsevoho samovryadnivanja v Ukraini zasobamy masovoyi infor-matsiyi» vid 23.09.1997 № 539/97-VR [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyny veb-portal Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/539/97-vr>.

10. Zakon Ukrainy «Pro zvernennya hromadyan» vid 02.10.1996 № 394/96-VR [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyny veb-portal Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657->

11. Zakon Ukrainy «Pro dostup do publichnoyi informatsiyi» vid 13.01.2011 № 2939-VI [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyny

veb-portal Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/lgo/2939-17>.

12. Lashkina M. Novi pidkhody do komunikatsiyi v publichnomu prostori derzhavnoho upravlinnya [Elektronnyy resurs] - URL: <http://ifs.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/1/02.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2018 р.

УДК 17:351

ПАХОМОВА М.В., кандидат наук з державного управління, завідувач науково-дослідної частини з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації ІПК ДСЗУ

ГИКАЛО Ю.В., здобувач кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ

M. PAKHOMOVA, of candidate of science Head of the research department on the training of scientific personnel of the highest qualification Ukrainian State Employment Service Training Institute

Y. GIKALO, Candidate of Sciences degree of the Department of Public Management And Administration

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ І МОРАЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

RELATIONSHIP BETWEEN PROFESSIONALISM AND MORALITY IN PUBLIC MANAGEMENT

Анотація. Стаття присвячена проблемі відсутності балансу професіоналізму і моралі в галузі публічного управління. У межах проведеного дослідження обґрунтовано важливість морального аспекту у процесі здійснення публічного управління, свідомого дотримання моральних норм та принципів. Вказано, що моральність є не однією з компетентностей професіоналізму, а свідомою особистісною якістю публічного службовця.

Abstract. The article is devoted to the problem of lack of balance in professionalism and moral in the field of public administration. Within the research, the importance of the moral aspect in the process of public administration, conscious observance of moral norms and principles has been substantiated. It is stated that morality is not one of the competences of professionalism, but it is the conscious personal quality of the public officers.

Ключові слова: філософія публічного управління, професіоналізм, довіра, компетентності, моральність, етичні правила публічних службовців, баланс професіоналізму і моральності в публічному управлінні.

Key words: philosophy of public administration, professionalism, trust, competence, morality, ethical rules of public officers, balance of professionalism and morality in public administration.

Постановка проблеми. Сучасні реформаційні процеси в галузі публічного управління зумовлені потребою у розвитку сервісної держави, новими суспільними викликами, трансформацією парадигми управління, активізацією громад та соціального партнерства, іншими процесами, що виникли у зв'язку із появою феномену публічного управління як діяльності, пов'язаної із вирішенням стратегічних завдань

публічного управління. Реалізація публічної влади – це насамперед розподіл владних повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, у результаті чого реалізація напрямів державної соціальної політики та конституційних прав громадян покладається на публічних службовців місцевих територіальних громад, що привертає увагу до взаємодії людини із органами влади, співвідношення

професіоналізму та моралі в галузі публічного управління.

Аналіз досліджень і публікацій.

Проблеми філософії публічного управління вивчали управління В. Абрамов, В. Князев, В. Костючков; наявність морального аспекту в публічній службі, формування та дотримання етичних норм та правил – Р. Арон, О. Волинець, М. Лахижа, Є. Романенко, Т. Серьогіна, А. Смик-одуб, Н. Сорокіна та ін. Проте,

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

питання відповідності професіоналізму та моральності в системі публічного управління, зважаючи на новітні виклики, потребує більш глибокого вивчення.

Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості балансу між професіоналізмом та моральністю в галузі публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація світової економіки та культури, необхідність у відверненні війни, ресурсна нерівність, перехід до ринкової економіки, екологічні проблеми та ін. – все це безумовно впливає на формування нової парадигми управління і нових критеріїв оцінювання суб'єктів здійснення публічного управління.

Голова Мюнхенської конференції Вольфганг Ішінгер під час 55-ої Міжнародної конференції з безпеки (15-17 лютого 2019 р.) зазначив: «... складно уникнути відчуття, що ми стаємо не просто свідками низки малих і великих криз у світі. Проблема куди фундаментальніша. Очевидно, що в цих умовах нам потрібні нові інструменти управління» [4].

Філософія публічного управління, за визначенням В. Абрамова, – це

система знань про феномен публічного управління, історичну еволюцію теорій управління, ціннісні орієнтири, особливості формування різних державних та громадянських систем і їх функціонування, взаємний вплив державних і громадянських інститутів в окремих країнах і світовому соціумі в цілому [1].

Проблема взаємовідносин людини, суспільства і держави посідає чільне місце, оскільки даний аспект має переважаюче значення в умовах не тільки сучасної демо-кратичної держави з розвиненим громадянським суспільством і місцевим самоврядуванням, але і якісно нової політичної конфігурації світоустрою [7, с.13]. З цим важко не погодитися, проте, не можна відкидати того факту, що наразі в українському суспільстві ще не побороно світоглядний та ідеологічний вакуум.

О. Волинець у своїх дослідженнях щодо світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства вказує на вплив негативного досвіду існування в СРСР, де, керуючись ідеологією комунізму, прагнули створити новий світ і новий тип людини – ідейної, національно

байдужої, відданої вождям і готової для них на все [3].

Перехід до ринкової економіки зумовлює перехід від «контролю і покарання» до використання ринкових механізмів управління – «створення умов і мотивування». Проте, це властиве ідеальній системі. Наразі стикаємося із низкою проблем, які розглянемо у дослідженні.

Функціонування органів місцевого самоврядування як суб'єктів, які здійснюють місцеву публічну владу в Україні і безпосередньо взаємодіють із громадянами, гальмується перешкодами, причинами чого, серед інших, є і недостатня фахова підготовка публічних службовців та низький рівень довіри між суб'єктами публічної влади, що виражається у висловленні негативного ставлення громадян до органів публічної влади, що підтверджується низкою соціологічних досліджень у даному напрямі.

Результати соціологічних опитувань, проведених Центром Разумкова у 2018 році свідчать про низький рівень довіри громадян країни до суспільних інститутів (рис 1).

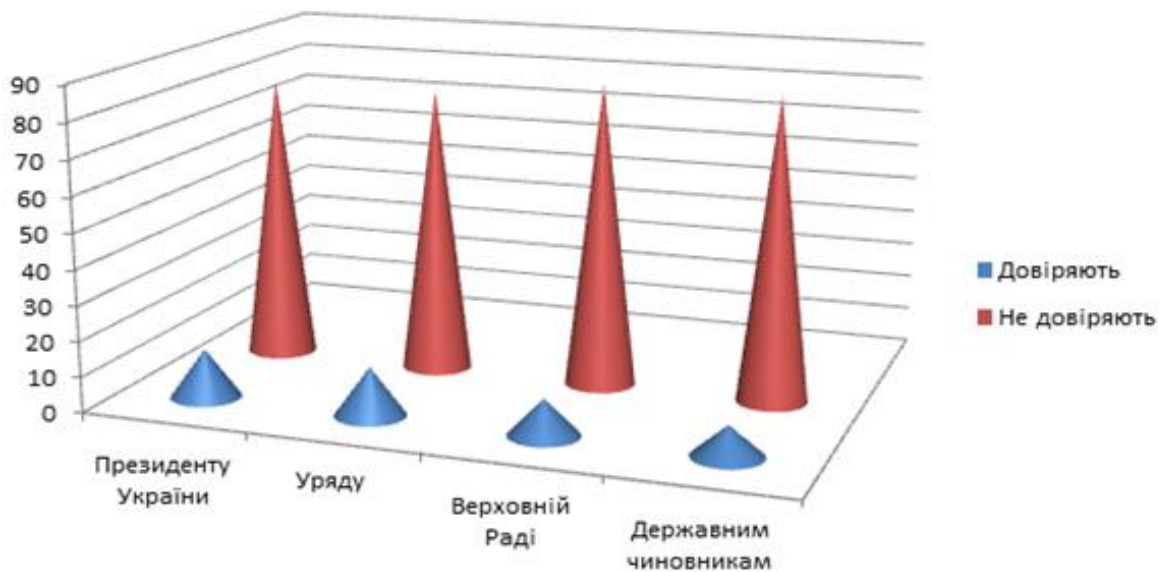

Рис.1 Довіра громадян України до суспільних інститутів.
*складена авторами на основі [5]

Як випливає з рис.1, Президенту України довіряють 13,8% опитаних, не довіряють – 80,6%, Уряду – відповідно 13,7% і 80,7%, Верховній Раді – відповідно 10,3% і 85,6%, Довіру до державного апарату (чиновників) висловили 8,6% опитаних, не довіряють – 85,3% [5].

На нашу думку, такі результати

слід приймати до уваги з урахуванням наступних суджень:

1) довіра громадян до представників влади ґрунтується насамперед на здатності можновладців задовольнити їх потреби. Певна меркантильність підсилюється наявністю нігілістичних настроїв у суспільстві як заперечення цінностей,

нівелювання установлених суспільством норм, принципів, законів та авторитетів. А це напряму пов'язано із моральними принципами, що панують у суспільстві.

2) недотримання представниками влади принципів і норм моралі слугує формуванню такої ж позиції більшості пересічних громадян.

Змінити ситуацію можливо. Є. Романенко доречно зазначає, що взаємодія між органами влади і громадськістю відбувається лише в умовах розвитку самого громадянського суспільства [10, 191]. Проте, більша відповідальність за ефективність такої взаємодії покладається на представників влади.

Як стверджує французький філософ Р. Арон, дефектом демократії, який неможливо усунути, є ситуація, при якій громадяни адресують до влади дві вимоги: 1) щоб ними керували мудро; 2) щоб ними керували відповідно до їх власних бажань [2]. Мудрість в управлінні, на нашу думку, є результатом професіоналізму та компетентності тих, хто здійснює публічне управління, що привертає нашу увагу до тих, хто уповноважений на реалізацію державної політики.

Законом України «Про державну службу» [9] серед інших визначено принцип професіоналізму (п.3 ст.4), який тлумачиться у законодавчому акті як компетентне, об'єктивне і неупереджене виконання посадових обов'язків, постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності, що передбачає наявність фахової освіти у кандидата, досвіду роботи, здатності до постійного оновлення знань, що, по суті, стає базою для формування фахової компетентності.

Можемо зазначити, що у цьому законодавчому акті дефініція «професіоналізм» пов'язана, перш за все, із ефективним та якісним виконанням обов'язків, сумлінністю та доброчесністю, які тлумачиться як дії державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [9], що можна свідвіднести з чесністю та порядністю, альтруїзмом та гуманізмом. Суто на моральних засадах сформований принцип патріотизму, що тлумачиться як відданість та вірне служіння Українському народові (п.4 ст.4) [9].

За результатами здійсненого огляду, можемо зазначити, що більшість вимог до претендента на посаду чи вже працюючого державного службовця не декларуються як вимога до особистісних рис людини, а розуміються як професійні якості, рівень розвитку відповідних навичок, наявність певних компетентностей –

всього того, що дає людині освіта.

Як свідчить досвід, не завжди ефективність працівника і його користь для органу публічної влади чи територіальної громади залежить від рівня здобутої освіти. Важко не погодитися із А. Смикодубом, який відстоює думку про те, що знання самі по собі не є ні добром, ні злом, – усе залежить від того, якій меті підпорядковано розум, служать знання. Лише тільки завдяки моральним чеснотам розум олюднюється і стає джерелом добра [11, 146].

Н. Сорокіна, Т. Серьогіна також відстоюють думку про те, що цілі публічної служби, її провідні принципи та норми, професійні вимоги до її кадрів – мають моральний аспект, що значною мірою визначає її спрямованість та основні доміанти. Відсутність моральної атмосфери в органі влади може дискредитувати будь-які благі наміри влади. Громадськість пов'яже авторитет органів влади із порядністю та справедливістю [12, 247].

Нормативно-правовим актом, своєрідним узагальненням стандартів етичної поведінки представників галузі публічного управління є наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05 серпня 2016 року № 158 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» [6], серед яких – служіння народу України та територіальній громаді, охорона та сприяння реалізації прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, етична поведінка державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, яка забезпечує довіру суспільства до представників влади. У наказі, зокрема, вказано, що дотримання цих Загальних правил враховується під час проведення щорічного оцінювання службової діяльності посадовців, що знову ж таки підтверджує нашу думку про те, що моральні цінності у галузі публічного управління є переважно складовою вимог до професіоналізму посадовця, а не усвідомленою особистісною якістю.

Висновки з дослідження. В умовах постійного ускладнення управлінських завдань, включаючи захист від викликів, що ставлять під загрозу життя людини і якість цього життя, професіоналізм представника публічної влади є невід'ємною вимогою до

його відповідності займаній посаді. Проте, зважаючи на викладене у статті, не варто відкидати оцінку рівня моральності представника влади, який уособлює державу.

То ж для подальшого утвердження демократичних форм публічного управління, під час оцінювання якості кадрів необхідно зважати на наявність/відсутність певного балансу між професіоналізмом, що сформований у низці компетентностей, необхідних для вирішення поставлених задач та моральністю фахівця, що і слугуватиме налагодженню ефективного зворотного зв'язку між владою і громадянським суспільством, підвищенню іміджу суб'єктів публічного управління та його якості.

Список використаної літератури

1. Абрамов В.І. Філософія публічного управління та значення цінності української держави / В.І. Абрамов // MATRIX DIVERGENT: офіційний веб-сайт. 20.07.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://matrix-info.com/> (дата звернення 01.02.2019).

2. Арон Р. Лекции по философии истории / Р. Арон М. Вебер Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. – 808 с.М.: Кн. дом «ЛИБРОКОМ». – 336 с.

3. Волинець О. О. Релігія в системі світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства / О. Волинець // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. – 2008. – №19. – С. 66-712.

4. Данилишин Р. Світоустрій і міжнародна безпека все ще на краю прірви / Р. Данилишин // UAINFO: правда з блогів : офіційний веб-сайт. 15.02.2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uainfo.org/blognews/1550225416-svitoustruy-i-mizhnarodna-bezpeka-vse-shche-na-kraju-prirvi.html>.

5. Довіра громадян України до суспільних інститутів: соціологічні опитування// Центр Разумкова: веб-сайт. 06 липня 2018. [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/napryamki/sotsiolohichni-doslidzhennia/dovira-hromadian-ukrainy-do-suspilnykh-institutiv> (дата звернення: 03.09.2018).

6. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : [наказ НАДСУ від 05 серпня 2016 № 158]. [Електронний

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16>.

7. Костючков С. К. Філософія співробітництва громадянського суспільства і місцевого самоврядування у контексті соціально-політичної взаємодії / С. К. Костючков // Габітус. - 2016. - Вип. 2. - С. 13-17. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2016_2_4.

8. Лахижа М. І. Етичні засади в діяльності публічної адміністрації Польщі / М. І. Лахижа, О. І. Черчатий. // Державне будівництво. - 2007. №1(2). Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1%282%29__63.

9. Про державну службу: [Закон України від 10 груд. 2015 р. 889-VIII] // Офіц. вісн. України. – 2016. – 15 січн. (№ 3). – С. 28. – Ст. 149.

10. Романенко Є. Комунікативна взаємодія органів державної влади та громадськості: сутність та особливості налагодження / Є. Романенко // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2014. - Вип. 2. - С. 190-201. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_22 (дата звернення: 02.02.2019).

11. Смикодуб А. И. Этические вопросы биомедицинских исследований и опыт их решения притработе с эмбриональными тканями человека / А. Смикодуб // Медичний всесвіт. – Т.2. - №1-2. – С. 32-37.

12. Сорокіна Н. Етизація публічної служби як чинник гуманізації суспільства: зарубіжний досвід / Н. Сорокіна, Т. Серьогіна // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2014. - Вип. 2. - С. 246-258. -

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_2.

Reference

1. Abramov V.I. (2017), “Philosophy of Public Administration and Values of the Ukrainian State”, *Matrix Divergent*, [Online], available at: <https://matrix-info.com/http> (Accessed 4 Feb 2019).

2. Aron R., Weber M. (1990), *Lektsii po filosofii istorii* [Lectures on the philosophy of history], Progress, Mosqow, Russia.

3. Volynets O. O. (2008), “Religion in the system of worldview, moral and ethical values of Ukrainian society”, *Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku*, Vol. 19. – pp. 66-712.

4. Danylyshyn R. (2019), “The world system and international security are still at the edge of the abyss” *UAINFO: pravda z blohiv*, [Online], available at: <https://uainfo.org/blognews/1550225416-svitoustriy-i-mizhnarodna-bezpeka-vse-shche-na-krayu-prirvi.html> (Accessed 4 Feb 2019)

5. Razumkov Center (2018), “The trust of Ukrainian citizens in public institutions: sociological surveys”, available at: <http://razumkov.org.ua/napryamki/sotsiolohichni-doslidzhennia/dovira-hromadian-ukrainy-do-suspilnykh-institutiv> (Accessed 03 Sep 2018).

6. National Agency for Civil Service of Ukraine (2016), The Order “General rules of ethical behavior of civil servants and local self-government officials”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16>.

(Accessed 4 Feb 2019).

7. Kostyuschkov S.K. (2016), “Philosophy of Civil Society and Local Self-Government Cooperation in the Context of Socio-Political Interaction”, *Habitus*, [Online], Vol. 2 pp 13-17, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2016_2_4 (Accessed 4 Feb 2019).

8. M. I. Lakhzyha, O. I. Cherc-haty (2007), “Ethical principles in the activities of the public administration of Poland”, *Derzhavne budivnytstvo*, [Online], Vol 1(2) available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1%282%29__63 (Accessed 4 Feb 2019).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law “About the civil service”, *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, Vol. 3, pp. 28.

10. Romanenko YE. (2014), “Communicative interaction of public authorities and the public: the essence and features of the settlement”, *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya*, [Online], Vol 2 http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_22 (Accessed 2 Feb 2019).

11. Smikodub A. I. (2002), “Ethical issues of biomedical research and the experience of solving them on working with human embryonic tissues”, *Medichnyy vsesvit*, Is.2., Vol. 1-2. pp. 32-37.

12. Sorokina N. (2014), “Etisification of public service as a factor in the humanization of society: foreign experience”, *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya*, Vol, 2, pp. 246-258.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р

УДК 351:69

ПЕТРАКОВА К. О. кандидат наук з державного управління, начальник відділу планування та закупівель Головного управління Держгеокадастру у Київській області

K. PETRAKOVA, candidate of Science in Public Administration, Head of Department Planning and Procurement of the Main Directorate of the State Audit Office in the Kyiv region

ГОСПОДАРСЬКІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

ECONOMIC MECHANISMS OF PUBLIC REGULATION BUDGET PROCESS

В межах даної статті здійснюється аналіз господарських механізмів державного регулювання бюджетного процесу в контексті взаємозв'язку господарського і бюджетного права у процедурах бюджетного процесу, що виражається в тому, що господарська діяльність суб'єктів бюджетного права здійснюється в рамках господарського і цивільного законодавства з певними особливостями, які встановлюються бюджетним законодавством. Доведено, що визначення господарського аспекту у бюджетному праві може розглядатись на різних рівнях впливу: концептуально-інституційному рівні формування бюджетної політики шляхом державного регулювання публічних фінансів (макрорівень) та внутрішньогосподарському, процесному рівні – під час стадії виконання бюджету для досягнення цілей, визначених у проектах бюджетів (мікрорівень). Визначено, що вираженням такого взаємозв'язку є господарська діяльність, яка здійснюється на мікрорівні господарських процедур в рамках виконання кошторисів бюджетних установ для досягнення цілей, визначених у рішенні про бюджети, де поєднується механізми бюджетного та інших галузей права, при цьому пріоритет надається бюджетному праву.

Within the limits of this article the analysis of economic mechanisms of state regulation of the budget process in the context of the relationship of economic and budgetary law in the procedures of the budgetary process is carried out, which is expressed in the fact that economic activity of subjects of fiscal law is carried out within the framework of economic and civil legislation with certain peculiarities, which are set by the budget law. It is proved that the definition of the economic aspect in the budget law can be considered at different levels of influence: the conceptual and institutional level of fiscal policy formation through state regulation of public finances (macro level), and the internal economic, process level - during the stage of budget execution to achieve the goals defined in the projects budgets (micro level). It is determined that the clarity of such an interconnection is the economic activity carried out at the level of economic procedures within the framework of budget estimates of budgetary institutions to achieve the goals defined in the decision on budgets, which is combined with the mechanisms of the budget and other branches of law, while the priority is given to the budget law.

Ключові слова: бюджетний процес, державне регулювання бюджетного процесу, господарські механізми регулювання бюджетного процесу, господарська діяльність, стадії бюджетного процесу.

Key words: budget process, state regulation of budget process, economic mechanisms of regulation of budget process, economic activity, stages of budget process.

Постановка проблеми. Бюджетний процес є одним із найважливіших інструментів державного регулювання суспільних відносин. При цьому, регулювання бюджетного процесу у перехідних суспільствах, зокрема, в Україні, виступає механізмом реформування фінансової системи держави, що, в свою чергу, є базисом формування реформованих суспільних інституцій. В свою чергу, серед всього масиву аспектів правового регулювання бюджетного процесу саме господарський аспект виступає консолідуючим, інтегруючим чинником взаємозв'язку і взаємовпливу економічних, правових, соціальних категорій суспільного життя. Тож господарський аспект регулювання бюджетного процесу є надзвичайно актуальним в контексті сучасних процесів демократизації, децентралізації, лібералізації суспільного життя України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячу-

ється означена стаття. В межах сучасних дослідницьких підходів, спрямованих на конкретизацію проблематики регулювання бюджетного процесу, важливого значення набуває наукова ідентифікація господарських аспектів правового регулювання бюджетного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В контексті сучасних наукових підходів існує значна кількість концепцій щодо ідентифікації проблематики впливу інститутів громадянського суспільства на процедури бюджетного процесу.

Проблемам правового регулювання земельних відносин присвячено низку наукових праць науковців і дослідників, роботи яких склали науково-теоретичне підґрунтя статті, серед яких: В.В.Баштанник, Т.О.Стадніченко, які обґрунтували процес удосконалення діяльності органів публічної влади в контексті реформування державно-управлінських відносин в Україні, Т.С.Васильєва, яка

дослідила господарську діяльність як об'єкт адміністративно-правового режиму, Г.Л.Знаменський, який дослідив сутність регулювання господарських відносин в контексті забезпечення рівності всіх їх учасників суспільному господарському порядку, що забезпечує оптимальне поєднання приватних і публічних інтересів і створює партнерські та добропорядні відносини у сфері господарювання, І.Й.Малий, М.І.Діба, М.К.Галабурда, які окреслили філософію взаємодії держави і ринку.

Таким чином, в контексті сучасних наукових підходів проблематика впливу інститутів громадянського суспільства на процедури бюджетного процесу вбачається в межах міжсекторної взаємодії всередині інституційного середовища суспільства.

Метою даної статті є визначення господарських аспектів правового регулювання бюджетного процесу. Досягнення даної мети обумовлює вирішення

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

відповідних завдань, серед яких: здійснення аналізу впливу інститутів громадянського суспільства на процедури бюджетного процесу в Україні, ідентифікація сутності удосконалення впливу громадянського суспільства на бюджетний процес в межах державно-управлінських наукових підходів.

Виклад основного матеріалу.

Визначення елементів господарського регулювання у бюджетному процесі базується, насамперед, на розумінні природи самої господарської діяльності як правової категорії. В загальному розумінні, господарська діяльність як вид суспільних відносин є діяльністю «суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» [1, с.307].

Законодавче визначення господарської діяльності є досить складною категорією, оскільки міститься в значній кількості нормативно-правових актах у різних сферах регулювання економічних відносин. Наведемо визначення господарської діяльності, яке наводиться у Господарському кодексі України: «діяльність суб'єкта господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт та надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» [6]. Відповідно до мети здійснення господарської діяльності у Господарському кодексі України виділяється комерційна (підприємництво) і некомерційна господарська діяльність; перша має на меті отримання прибутку, друга – орієнтована, перш за все, на досягнення економічних і соціальних результатів [2]. При цьому, аналізуючи дане поняття, Т.С.Васильєва визначає господарювання як здійснення економічно значущої діяльності, метою якої є здобуття господарської вигоди – не тільки одержання прибутку, але й задоволення суспільних потреб [3, с.170]. Також науковцем зазначається, що в юридичному розумінні господарська діяльність представляє собою певні правовідносини, тобто, характеристика юридичної сторони господарської діяльності лежить у площині аналізу господарських правовідносин [3, с.171].

Деякі вчені, зокрема, Г.Л. Знаменський, вважають, що сутністю регулювання господарських відносин є забезпечення рівності всіх їх учасників суспільному господарському порядку, що забезпечує оптимальне поєднання приватних і публічних інтересів і створює партнерські та доброзепорядні відносини у сфері господарювання [4, с.37]. Проте, оскільки держава, що в особі своїх інституцій

також виступає учасником господарських відносин, одночасно є тим суб'єктом, який виробляє механізми правового регулювання господарських відносин, то держава вирізняється від інших рівноправних учасників цих відносин. Так, відповідно до статті 3 Господарського кодексу України, сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини [2]. З цього приводу Т.С.Васильєва зазначає, що саме організаційно-господарські відносини є проявом публічного та іншого владного інтересу у сфері господарювання, що полягають у заходах державного регулювання господарської діяльності, тобто виникають між нерівноправними суб'єктами, один із яких наділений владними повноваженнями щодо іншого [3, с.171].

Таким чином, господарські відносини, які виникають в процесі господарської діяльності в структурі економічного процесу в державі, мають складний нелінійний зв'язок, що зумовлений особливим становищем держави, яка є учасником цих відносин прямо або опосередковано.

Важливим аспектом в межах даного дослідження є положення статті 8 Господарського кодексу України, де зазначено, що «держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання», у зв'язку з чим рішення цих органів з фінансових адміністративних та інших питань, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів, приймаються від імені цього органу і в межах його владних повноважень, «крім організаційно-господарських, в яких орган державної влади або орган місцевого самоврядування є суб'єктом, наділений господарською компетенцією» [2]. При цьому, безпосередня участь держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування у господарській діяльності може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України, а господарська компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування реалізується від імені відповідної державної чи комунальної установи [2].

Також, стаття 10 Господарського кодексу України серед основних напрямів економічної політики, що визначаються державою, у сфері бюджетної політики визначає «оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання

державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу» [2].

Тож держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, не являючись суб'єктами господарювання, виступають у господарській діяльності як суб'єкти, наділені господарською компетенцією. В широкому розумінні, господарський механізм як сукупність ринкового і державного механізму регулювання сучасної економіки по відношенню до економічних відносин держави виступає сукупністю методів, форм і важелів регулювання економічних процесів та дій господарських суб'єктів на основі використання економічних законів і правових норм [5, с.305].

При цьому, ринковий механізм забезпечує вирішення основних економічних проблем держави та інших суто ринкових проблем, а державний – створення відповідної законодавчої бази, забезпечення виробництва суспільних благ, регулювання грошового обігу, перерозподілу доходів, регулювання зайнятості населення, обмеження діяльності монополій, регулювання зовнішньоекономічних відносин. Тож правове регулювання господарських відносин проявляється саме в рамках державного механізму [5, с. 306].

Звужуючи загальноекономічну сферу до бюджетного аспекту, дослідимо господарський аспект власне стадій бюджетного процесу. Здійснюючи аналіз стадій бюджетного процесу, які визначені статтею 19 Бюджетного кодексу України, можна умовно виділити стадії, які пов'язані із організаційно-планувальними заходами: це перша, друга і четверта стадії – відповідно складання проєктів бюджетів, розгляд проєкту та прийняття закону та рішень про бюджети, підготовка та розгляд звіту про виконання бюджетів і прийняття рішення щодо них [6]. На цих стадіях державні інститути виконують свої функції в межах, визначених статтею 9 Господарського кодексу України, у формі реалізації державою економічної політики в бюджетній сфері: «довгострокової (стратегічної) і поточної (тактичної) економічної і соціальної політики, спрямованої на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому» [2]. Третя стадія бюджетного процесу – виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону та рішень про бюджети, є стадією, яка пов'язана, окрім організаційної функції, із безпосереднім здійсненням господарської діяльності учасниками бюджетного процесу (державними інститутами) саме як суб'єктів, що наділені господарською компетенцією. Як зазначається в статті 19

Бюджетного кодексу України, учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами) [6].

Продовжуючи аналіз стадій бюджетного процесу, зауважимо, що кожній стадії бюджетного процесу притаманний

певний функціональний рівень господарських відносин, а також поширюваність його на певну сферу господарських відносин.

У таблиці 1 показаний взаємозв'язок стадій бюджетного процесу із сферами і функціональним рівнем господарських відносин, який, як буде показано нижче, визначає рівень господарського регулю-

вання бюджетного процесу і визначає спосіб його правового регулювання. Функціональний рівень господарських відносин, при цьому, характеризує рівень правозастосування на певній стадії бюджетного процесу і його значимість, сферу актуалізації.

Таблиця 1

Взаємозв'язок стадій бюджетного процесу із сферами і функціональним рівнем господарських відносин [авторська розробка на підставі [6], [2]]

Стадія бюджетного процесу	Сфера господарських відносин	Функціональний рівень господарських відносин
Перша стадія: складання проєктів бюджетів	Організаційно-планувальна	Стратегічний
Друга стадія: розгляд проєкту та прийняття закону та рішень про бюджету	Організаційна	Стратегічний, процедурний
Третя стадія: виконання бюджету	Господарсько-виробнича, організаційно-господарська, внутрішньогосподарська	Прикладний, процесний
Четверта стадія: підготовка та розгляд звіту про виконання бюджетів і прийняття рішення щодо них	Організаційно-планувальна	Стратегічний, процедурний

Складання проєкту бюджету є політичним механізмом реалізації стратегії керівництва держави щодо її соціально-економічного розвитку. Даний процес регулюється, перш за все, законами. Розгляд проєкту і прийняття

бюджету пов'язаний із проходженням певних процедурних питань, регулюється законами і також має стратегічне значення, оскільки визначає процедурні моменти подальшого проходження етапів бюджетного процесу. Виконання

бюджету має прикладний, процесний характер, оскільки відбувається за допомогою регулювання законів і підзаконних актів, спеціальних актів і є механізмом втілення стратегічної мети, визначеної прийнятим бюджетом.

Рис 1. Рівні правозастосування господарського регулювання бюджетного процесу [авторська розробка]

Підготовка та розгляд звіту про виконання бюджетів і прийняття рішення щодо них також пов'язані із проходженням певних процедурних питань, регулюються законами і підзаконними актами та має стратегічне значення з огляду визначення рівня досягнення поставленої мети і коригування стратегії соціально-економічного розвитку країни.

Таким чином, трактування взаємозв'язку стадій бюджетного процесу із сферами і функціональним рівнем господарських відносин впливає із розуміння бюджетного процесу як

регулятора суспільних відносин, багатопланового і багатофункціонального явища, яке, являючись частиною фінансового механізму регулювання державних фінансів, виконує певний набір соціальних функцій в межах переплетіння господарських і бюджетних елементів в межах суспільних взаємозв'язків і взаємовпливів.

У статті 20 Бюджетного кодексу України закріплено застосування у бюджетному процесі програмно-цільового методу («методу управління бюджетними коштами для досягнення

конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу» [6]) на рівні державного бюджету та на рівні місцевих бюджетів і визначено, що особливими складовими програмно-цільового методу у бюджетному процесі є бюджетні програми, відповідальні виконавці бюджетних програм, паспорти бюджетних програм, результативні показники бюджетних програм [6]. Таким чином, в межах господарського підходу до формування бюджетного процесу

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

програмно-цільовий метод виступає механізмом впровадження економічних пріоритетів у бюджетну політику.

Як вже зазначалось, заходи державного регулювання господарської діяльності ґрунтуються на стратегічних напрямках соціально-економічного розвитку, який формується на середньостроковій основі урядом. Іншими словами, держава в даному випадку виступає «макрорегулятором» економічних відносин. Правове регулювання даних відносин здійснюється за допомогою стратегічних нормативних документів комплексного характеру – кодексів, законів, міжнародних документів та договорів.

Проте, окрім стратегічного рівня регулювання суспільних, зокрема, економічних відносин, є також «мікрорівень» – механізм використання державних фінансів на прикладному рівні в бюджетних процесах. В даному випадку правове регулювання зазначеного процесу виступає переважно у вигляді підзаконних актів. Наприклад, важливим аспектом в межах даного дослідження є закріплення норми щодо необхідності нормативно-правового визначення механізму використання бюджетних коштів, зокрема, розроблення головними розпорядниками коштів державного бюджету порядків використання коштів державного бюджету [6].

Процес залучення інвестицій в обрані сектори економіки шляхом реалізації бюджетних програм також є механізмом господарського процесу у сфері бюджетних відносин. На думку І. Й. Малого, М. І. Дибі М. К. Галабурди, «бюджетні витрати повинні зосереджуватися на проведенні структурних змін, здійсненні цільових інвестицій в обрані сектори економіки», тобто, мати не тільки соціальне, а й господарське змістовне наповнення – скорочення державних витрат має компенсуватися зростанням сукупного попиту і децентралізованих інвестицій [7, с.190].

Таким чином, виходячи з норм Господарського кодексу України, господарське регулювання бюджетного процесу проявляється на різних рівнях правозастосування (рис. 1):

– формування економічної політики держави, зокрема, у бюджетній сфері, щодо регулювання державних фінансів для досягнення загальносуспільних цілей, тобто формування соціально-економічної бази внутрішньо суспільних взаємовідносин (макрорівень);

– здійснення безпосередньої господарської діяльності учасниками бюджетного процесу, відповідно наділеними господарською компетенцією, всередині бюджетних відносин під час стадії виконання бюджету для досягнення цілей, визначених у проектах бюджетів (мікрорівень).

Формування соціально-економічної бази внутрішньосуспільних взаємовідносин виступає основним рівнем господарського регулювання бюджетного процесу, в той час як здійснення безпосередньої господарської діяльності учасниками бюджетного процесу є прикладним рівнем господарського регулювання, який проявляється під час правозастосування на рівні процедур, пов'язаних з виконанням бюджетних процесів. Саме в цьому проявляються елементи господарського регулювання у бюджетному процесі.

Тож господарський аспект у бюджетному праві може розглядатись на різних рівнях впливу: концептуально-інституційному рівні формування бюджетної політики шляхом державного регулювання публічних фінансів (макрорівень), та внутрішньогосподарському, процесному рівні – під час стадії виконання бюджету для досягнення цілей, визначених у проектах бюджетів (мікрорівень).

Висновки. Таким чином, взаємозв'язок господарського і бюджетного права у процедурах бюджетного процесу виражається в тому, що господарська діяльність суб'єктів бюджетного права здійснюється в рамках господарського і цивільного законодавства з певними особливостями, які встановлюються бюджетним законодавством.

Увіраженням такого взаємозв'язку є господарська діяльність, яка здійснюється на мікрорівні господарських процедур в рамках виконання кошторисів бюджетних установ для досягнення цілей, визначених у рішенні про бюджети. Правове регулювання процесу виконання кошторисів розпорядників та одержувачів бюджетних коштів поєднується механізмами бюджетного та інших галузей права, при цьому, пріоритет надається бюджетному праву.

Список використаних джерел

1. Правознавство: Навч. посіб. [Електронний ресурс]. / О. Л. Кириленко, Римаренко Ю. І., Л. І. Мозковий. – К.: ВД «Професіонал», 2014. – 400 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/16790422/pravo/gospodarske_zakonodavstvo.

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. №436-IV. [Електронний ресурс]. // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1479326918505777>.

3. Васильєва Т.С. Господарська діяльність як об'єкт адміністративно-правового режиму [Електронний ресурс] / Т. С. Васильєва // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 169-174. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11vtcpr.pdf>.

4. Хозяйственное право: учебник [Електронний ресурс]. / Под ред.

В.К.Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2014. – 897 с. – Режим доступу: www.lib.ua-ru.net/content/1046.html.

5. Баштанник В.В., Стадніченко Т.О. Удосконалення діяльності органів публічної влади в контексті реформування державно-управлінських відносин в Україні [Електронний ресурс] / В.В.Баштанник, Т.О. Стадніченко // Вісн. Нац. Акад. держ. упр. при Президентові України. – 2008. – №3. – С. 5-18. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11bvuvu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11bvuvu.pdf).

6. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 лип. 2010 р. №2456-VI. [Електронний ресурс]. // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

7. Малий І. Й., Діба М. І., Галабурда М. К. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія / За заг. та наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. Й. Малого. – К.: КНЕУ, 2005. – 358 с.

References

1. Pravoznavstvo: Navch. posib. [Elektronnyy resurs]. / O. L. Kyrylenko, Rymarenko YU. I., L. I. Mozkovyy. – K.: VD «Profesional», 2014. – 400 s. – Rezhym dostupu: http://pidruchniki.com/16790422/pravo/gospodarske_zakonodavstvo.

2. Hospodars'kyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sich. 2003 r. №436-IV. [Elektronnyy resurs]. // Zakonodavstvo Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1479326918505777>.

3. Vasylyeva T.S. Hospodars'ka diyal'nist' yak ob'yekt administratyvno-pravovoho rezhymu [Elektronnyy resurs] / T. S. Vasylyeva // Forum prava. – 2011. – № 1. – S. 169-174. – Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11vtcpr.pdf>.

4. Khozyaystvennoe pravo: Uchebnyk [Elektronnyy resurs]. / Pod red. V.K.Mamutova. – K.: Yurykom Ynter, 2014. – 897 s. – Rezhym dostupu: www.lib.ua-ru.net/content/1046.html.

5. Bashtannyk V.V., Stadnichenko T.O. Udoshkonalennya diyal'nosti orhaniv publichnoyi vlady v konteksti reformuvannya derzhavno-upravlins'kykh vidnosyn v Ukrayini [Elektronnyy resurs] / V.V.Bashtannyk, T.O. Stadnichenko // Visn. Nats. Akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy. – 2008. – №3. – S. 5-18. – Rezhym dostupu: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11bvuvu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11bvuvu.pdf).

6. Byudzhethnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08 lyp. 2010 r. №2456-VI. [Elektronnyy resurs]. // Zakonodavstvo Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

7. Malyy I. Y., Dyba M. I., Halaburda M. K. Derzhava i rynek: filosofiya vzyemodiyi: Monohrafiya / Za zah. ta nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof. I. Y. Maloho. – K.: KNEU, 2005. – 358

Стаття надійшла до редакції 11.12.2018 р

УДК 351:342

СЕРЬОГІНА Н. О., кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ

N. SEROHINA, Candidate of Juridical Sciences, Assistant Professor of Department of Public Administration and Administration of Ukrainian State employment service training institute of Kyiv, Ukraine

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВИКОРЕНЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ

STATE REGULATION OF PREVENTION AND EXCLUSION OF THE USE OF CHILDREN'S LABOR

У статті проведено аналіз причин та соціально-економічних наслідків дитячої праці, запропоновані шляхи боротьби з використанням дитячої праці. Розкрито систему заходів, які здійснюються Державною службою зайнятості України (далі – ДСЗУ) у сфері запобігання дитячій праці.

The article analyzes the causes and socio-economic consequences of child labor, suggests ways to combat the use of child labor. The system of measures, which are carried out by the State Employment Service of Ukraine (hereinafter - State Social Insurance Service) in the field of prevention of child labor, is disclosed.

Ключові слова: дитяча праця, зайнятість, насильство, діти, соціальні загрози, МОП.

Key words: child labor, employment, violence, children, social threats, ILO.

Постановка проблеми. Дитяча праця, як питання порушення прав дитини, залишається гострою проблемою для багатьох країн. У боротьбі з дитячою працею світове співтовариство докладало багато зусиль, проте, поки що, ця проблема мало знайома пересічному українцю. Зовсім недавно вважалося за добре, якщо дитина працює, наприклад, виконує домашню роботу, працює на сільгоспроботах під час літніх канікул тощо. Це мало назву "трудове виховання". А держава контролювала, щоб таке залучення дітей до праці не переходило у неприховану експлуатацію. Тому в словосполученні "дитяча праця" більшість наших співвітчизників все ще не вбачає негативного змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти використання дитячої праці досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Бякішев Д., Лесько Н., Коломієць О., Красильников С., Маршавін Д., Беляєва С., Мручковська Е., Тоадер С., Левченко К., Лютов Н., Мацько А., Терюканова Є., Шемшученко Ю. та інші. Але, не зважаючи на велику кількість публікацій, окреслена проблема залишається невирішеною.

Метою цієї статті є формування уявлення про проблему, причини і наслідки дитячої праці та розкриття системи заходів, які здійснюються Державною службою зайнятості України (далі – ДСЗУ) у сфері запобігання дитячій праці.

Виклад основного матеріалу. Є низка міжнародних конвенцій, що забороняють дитячу працю, передусім Конвенція ООН про права дитини [1], Конвенція МОП №138 про мінімальний вік прийому на роботу [2] та Конвенція МОП №182 про найгірші форми дитячої праці [3].

Термін "дитяча праця" за визначенням Міжнародної організації праці застосовується до всіх осіб віком до 18 років і означає:

оплачувану чи неоплачувану роботу та діяльність дитини, що в психологічному, фізичному, соціальному або моральному планах пов'язана з небезпекою для дитини чи заподіянням їй будь-якої шкоди;

працю, яка позбавляє дітей можливості навчання в школі або змушує їх, окрім шкільних занять і домашніх обов'язків, завантажувати себе додатковою роботою, що виконується в інших місцях;

працю, яка закріпачує дитину та відриває її від сім'ї;

працю, виконання якої небезпечно й шкідливе для дитини і заборонене міжнародним і національним законодавством [4].

Отже, термін "дитяча праця" зазвичай використовується в негативному контексті і за змістом є дуже близьким до термінів "економічна експлуатація дітей" і "торгівля дітьми".

Історія з життя

У 2003 р. зафіксовано випадок, коли багатодітна сім'я взяла з інтернату

десятьох дітей. Держава надавала сім'ї допомогу у їх вихованні, підтримувала матеріально. Приймні ж батьки натомість використовували цих дітей для роботи на нелегальних шахтах, у небезпечних умовах по 10-12 годин на добу та ще й у нічний час. Коли про цей випадок стало відомо, дітей повернули до інтернату.

Дитяча праця (економічна експлуатація дітей) означає працю на шкоду здоров'ю, освіті, нормальному розвитку дитини. Оскільки запобігання дитячій праці (в розумінні економічної експлуатації дітей) і її подолання для більшості країн світу є надзвичайно складною проблемою, то світове співтовариство на даному етапі розвитку ставить за мету подолання, насамперед, найгірших форм дитячої праці.

Конвенція №182 Міжнародної організації праці про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці визначає, що найгіршими формами дитячої праці є:

а) усі форми рабства або практика, подібна до рабства, як, наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

б) використання, вербування або пропонування дитині займатися проституцією, виробництвом порнографічної продукції чи брати участь у порно-

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

графічних виставах;

с) використання, вербування дитини для незаконної діяльності або її пропонування. Зокрема, використання дитини для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах;

д) робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей [3].

На протипагу поняттю "дитяча праця", поняття "дозволена робота" означає залучення дитини до діяльності, яка не є шкідливою для розвитку та здоров'я дитини і не перешкоджає їй ходити до школи та присвячувати час ігровому відпочинкові [4].

На жаль, іноді буває дуже важко розмежувати експлуатацію дітей (за термінологією МОП – "дитяча праця") і посилену працю (допустимі види і форми праці), що виконують діти. Відповідь на запитання, до якої категорії віднести ту чи іншу конкретну трудову зайнятість дитини – до "дитячої праці", як це визначено у відповідних конвенціях МОП, чи до посиленої праці, – залежить від багатьох чинників, а саме: віку дитини, умов, в яких вона працює, тривалості робочого часу, мети, заради якої така зайнятість здійснюється, відповідності міжнародному законодавству в цій сфері, нормам законодавства України про працю.

Узагальнено можна сказати, що економічна експлуатація дітей починається тоді, коли праця пов'язана із зневажанням людської гідності дитини, перешкоджає її фізичному, інтелектуальному і психологічному розвитку. Або інакше: дитячу працю (економічну експлуатацію дітей) визначають як роботу дітей, природа й інтенсивність якої заважають навчанню дітей або зашкоджують їхньому здоров'ю, моральності та розвитку. Отже, основним критерієм для діагностики дитячої праці є її шкідливі наслідки для дитини. Формальною ж ознакою для віднесення зайнятості дитини до дитячої праці є порушення норм міжнародного та національного законодавства щодо мінімального віку працевлаштування, тривалості робочого тижня, заборони на виконання певних видів робіт тощо (див ст. 187, 188, 190, 192, 194, 195 Кодексу законів про працю України) [5].

Діти-працівники часто працюють у тіньовому секторі, в умовах, шкідливих для їхнього фізичного, морального чи/та духовного розвитку й за платню, меншу від тієї, що їм отримували б дорослі за таку саму працю. Однак кількість дітей, що працюють, за останні чотири роки в глобальних масштабах знизилася на 11%. Друга Глобальна доповідь про дитячу

працю, яка була підготовлена в рамках Декларації про основоположні принципи та права у сфері праці, вперше надає надзвичайно динамічну ситуацію дитячої праці. У 2004 р. у світі нараховувалося 218 млн. дітей, які були змушені працювати, проти 246 млн., що працювали у 2000 р. [6]

У *гірській центрально-азійській країні Непал дівчата та хлопчики трудяться в шахтах та каменоломнях годинами. Одна з дівчаток, Сатха, почала працювати ще у 12 років, щоб заробляти гроші для сім'ї. Її заробітна платня, хоч і мала, становить важливу частину сімейного бюджету, на додаток до мізерних надходжень від фермерства. Спільними зусиллями це сімейство заробляє лише 80 доларів на місяць.*

Незважаючи на те, що школа розташована зовсім близько, Сатха не вважає освіту за потрібну. Вона просто відповідає, що їй вже пізно починати вчитися. На запитання, чому вона продовжує працювати в шахті, ламаючи собі спину, вона просто зітхає та дивиться на небо. "У мене немає іншого вибору", – каже вона. "Це – моя карма, моя встановлена роль у житті"⁶.

З точки зору фізіології людина може починати працювати досить рано, однак згідно із законодавством вона може працювати, коли досягне певного віку. Система національного законодавства України досить жорстко регламентує трудові відносини підлітків та молоді віком 15–18 років.

Серед порушень чинного законодавства щодо регулювання праці неповнолітніх слід особливо відзначити тривалість робочого часу дітей. Залучення 15–18-річних підлітків до робіт на умовах подовженого робочого дня чи тижня свідчить про недостатній соціальний захист молоді та дітей на ринку праці. За даними Інституту соціальних досліджень, найбільше дітей працює 10 годин на тиждень (35%), 15–24 години на тиждень працювали 23%, 10–14 годин – 14%. Майже для 6% працюючих дітей робочий тиждень був набагато тривалішим, ніж визначено законодавством для дорослого населення. У сільському господарстві на таких умовах працюють 24% залучених дітей, у торгівлі – 17% [7].

Відповідно до результатів дослідження за методом швидкого оцінювання МОП-ШЕК (RAS, 2006), найгірші форми дитячої праці в Україні поширені у таких сферах діяльності:

- сільське господарство;
- вулична торгівля;
- робота на неофіційних вугільних копальнях;

⁶ За матеріалами ШЕК

індустрія розваг (робота в барах та нічних клубах);

секс-індустрія (проституція та порнографія);

незаконна діяльність (жебраківання, азартні ігри, розповсюдження наркотиків);

інші нелегальні види діяльності [8].

Результати дослідження виявили, що переважна частина дітей працює неофіційно, тобто на підставі особистої домовленості з роботодавцем. За такої форми організації праці дуже часто нехтуються правила безпеки, діти-працівники виявляються соціально незахищеними.

Щоб ефективно боротися з таким негативним явищем, як дитяча праця, треба розуміти її причини.

1. Бідність є найважливішою з причин, що змушують дітей працювати. Бідні сім'ї влаштовують своїх дітей на роботу, аби підтримати надто скромні статки родини.

Історія з життя

Брати Сашко та Славко, обом 16 років, живуть у невеличкому районному центрі. Батько покинув родину. Мати – інвалід, не працює. Власного господарства родина не має. Опікується сім'єю рідний брат матері. Ця "опіка" полягає в тому, що він "здає" хлопців на сільськогосподарські роботи, на будівництво та отримує за це гроші. Лише частину цих грошей він використовує на потребу сім'ї.

Формально діти продовжують навчання. Славко навчається в 11 класі, навчанням не цікавиться. Прогулює уроки. Сашко до шкільних занять ставиться відповідальніше, хоча через постійну зайнятість на різних підробітках він не в змозі відвідувати школу регулярно, а навчання дається йому важко⁷.

2. Позитивне чи байдуке ставлення до дитячої праці як у родині, так і в суспільстві, нерозуміння батьками її негативних наслідків.

За результатами досліджень, 42% сільських дітей постійно зайняті у посівну, на прополванні, жнивях та інших польових роботах, ще 52% займаються цим час від часу і всього 6% не залучаються до сільгоспробіт. Майже 6% працювали значно більше 40 годин на тиждень, 24% – на умовах подовженого робочого тижня та без вихідних. Тобто в Україні залучення сільських дітей до роботи в полі та на городі носить масовий характер [7].

⁷ Тут і далі в цьому параграфі: ситуації наведені з посібника для спеціалістів "Соціально-психологічна допомога дітям, які постраждали від торгівлі людьми" (проект). Імена дітей змінено.

3. Несприятливе родинне середовище. Найчастіше жертвами економічної експлуатації стають діти із сімей алкоголіків чи наркоманів, сімей, де хтось відбував покарання в місцях позбавлення волі або хтось із братів чи сестер підпав під негативний вплив вулиці.

Історія з життя

Ірина, 15 років, проживає в сільській місцевості. Батьки розлучені. В селі практично немає можливості працювати. Мати займається проституцією в обласному центрі. Останнім часом вона примушує доньку заробляти для сім'ї гроші в такий самий спосіб. Для цього вона бере її з собою в місто і сама знаходить для неї клієнтів. Чоловіки розраховуються безпосередньо з матір'ю. Ірина закінчила 8 класів, зараз школу не відвідує через заборону з боку матері. Поведінка дівчини носить девіантний характер – вона лається, палить і вживає алкоголь. Через це вона майже не має друзів та викликає негативну реакцію з боку оточуючих.

4. Небажання підприємців приймати підлітків на легальну роботу. Треба мати на увазі, що кількість неповнолітніх, які бажають працевлаштуватись, значно перевищує кількість легальних робочих місць, на які їх можуть прийняти. Підприємці неохоче беруть на роботу підлітків, адже їм потрібно буде забезпечити пільги, визначені законодавством. Це підштовхує підлітків до пошуків роботи в нелегальному секторі економіки (тіньовій економіці). Зазвичай влаштуватися на таку роботу простіше, і в неповнолітніх є шанси швидше знайти саме таку нелегальну або напівлегальну роботу.

5. Економічна вигода від застосування праці дітей (попит). Нижча вартість праці – ось причина, через яку працедавці наймають дітей. Діти працюють за нижчу платню, ними легше маніпулювати, їх легше змусувати виконувати роботу, яку дорослі за ту саму винагороду не стануть робити. Окрім цього, діти не знають своїх прав та менш схильні скаржитися чи протестувати.

До того ж, роботодавці в разі прийняття робітника без офіційного оформлення не сплачують внески на обов'язкове соціальне страхування. Тому праця дітей, що не оформлена офіційно, є для роботодавців економічно привабливою і підвищує конкурентоспроможність їхньої діяльності.

Історія з життя

Сестер Олю, Іру та Яну (12, 14, 15 років) за останні вісім років батько декілька разів вивозив за кордон, де разом із дівчатами жebraкував: видавав себе за інваліда афганської війни, якого з трьома доньками покинула жінка. Перший раз матері дівчаток він сказав, що знає

благодійні фонди за кордоном, які допоможуть йому влаштувати молодишу доньку на лікування. Через декілька місяців повернувся разом з доньками додому. Потім в різні роки викрадав дівчаток поодиночі або всіх і вивозив за кордон, де примушував жebraкувати. Опинившись за кордоном, дівчатка виходили з поля зору родичів та вітчизняних соціальних служб. З розповідей дівчаток відомо, що під час перебування в Польщі їх батько виїздив іноді в Німеччину, а доньки в цей час повинні були працювати на жінку (віддавати їй всі гроші, виконувати хатню роботу), у якої батько їх залишав. Відомо також, що цей злочинець вивозив і інших дівчат, яких видавав за своїх доньок.

8. Велика кількість дітей у спеціальних установах (школах-інтернатах тощо). Ці діти страждають від браку знайомства з зовнішнім світом, і це несе в собі серйозну небезпеку використання таких дітей у найгірших формах дитячої праці. Ця небезпека існує і після того, як діти залишають устанovu, і під час перебування в ній.

9. Послаблення ролі права в суспільстві зумовило зростання тіньової економіки та проникання корупції до багатьох аспектів життя людей. Воно має пряму дію як на сферу поширення найгірших форм дитячої праці, пов'язаних із кримінальною діяльністю (незаконна діяльність, контрабанда та проституція), так і на виконання законів та програм, пов'язаних із працею неповнолітніх.

10. Негативні якості особистості: особливості характеру й виховання, низький рівень освіти, небажання докласти будь-яких зусиль для зміни ситуації, шкідливі звички (куріння, вживання алкоголю, наркотиків), на задоволення яких треба мати значні кошти.

Історія з життя

Діана, 15 років. Проживає у неповній родині разом із мамою та бабусею. У 13 років потрапила до компанії старших підлітків, які прогулювали шкільні заняття, зловживали алкоголем. Діана також почала пропускати навчання, негативною реакцією матері повністю нехтувала. Мати працює прибиральницею на двох роботах. Навесні та влітку Діана працює в теплицях. Там вона познайомилася із жінкою, яка, у свою чергу, познайомила її з молодим чоловіком, який відправив дівчину з двома подругами до Москви, працювати стриптизерками. Насправді дівчат використовували для заняття проституцією. Діана вивільнилася сама.

Повернувшись додому, відмовилася продовжувати навчання у школі разом із своїм класом. На вимогу матері написала заяву до прокуратури. Легко дає

свідчення, не приховує свого досвіду, часом навіть пишається, що так багато бачила в житті.

Відповідно до Концепції запобігання та викоренення найгірших форм праці дітей, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 червня 2003 р. №364-р [9] та Плану заходів щодо реалізації положень цієї Концепції (затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2003 р. №648-р) [10], Конвенції №182 Міжнародної організації праці "Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці" [3], Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року [11], інших нормативних актів ДСЗУ здійснюється діяльність з попередження та ліквідації економічної експлуатації дітей в Україні, так як базові центри зайнятості, підтримуючи постійні контакти з роботодавцями, навчальними закладами, органами державної влади, громадськими організаціями, мають реальні можливості протидіяти економічній експлуатації дітей.

У зв'язку з вищевикладеним, вважаємо, що ДСЗУ, в особі базових центрів зайнятості, необхідно:

1. налагодити систему профілактичної та соціально-психологічної роботи з батьками, роз'яснюючи загрози та негативні наслідки дитячої праці. Особливу увагу при цьому слід приділити багатодітним сім'ям з низьким рівнем доходів. Для виявлення таких сімей варто використовувати дані, що містяться в Паспортах соціального розвитку сіл та Паспортах сільрад (міськрад), які складаються центрами зайнятості;

2. здійснювати комплекс заходів, спрямованих на сприяння легальному працевлаштуванню молоді. Оскільки дитяча праця, як правило, є малокваліфікованою і низькооплачуваною, надання молодій людині більш привабливої альтернативи дасть змогу вилучити її зі сфери економічної експлуатації. Маються на увазі заходи, які центри зайнятості реалізують у рамках діяльності зі сприяння працевлаштуванню молоді, такі як формування в молоді мотивації до праці, формування в молоді мотивації до здобуття професійної освіти, проф-орієнтація (професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір), професійне навчання, інформування неповнолітніх про їхні трудові права, пошук та підбір роботи для молоді відповідно до законодавства України (у тому числі для шкільної молоді – в позаурочний час та в період канікул), ознайомлення з методами пошуку роботи, бронювання робочих місць на підприємствах, в організаціях та установах для працевлаштування молоді, створення

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

додаткових робочих місць для молоді за рахунок дотацій, залучення до оплачуваних тимчасових, громадських та сезонних робіт, сприяння самозайнятості та підприємництва.

Однією із найгостріших проблем, які стоять перед центрами зайнятості у сфері працевлаштування молоді, є мала кількість робочих місць для молоді до 18 років та молоді, що навчається;

3. проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо негативних наслідків дитячої праці, можливостей ДСЗУ у допомозі дітям та їхнім батькам. З цією метою доцільно оформити спеціальний куточок у профорієнтаційних секторах центрів зайнятості інформацію щодо запобігання дитячій праці та можливостей державної служби зайнятості у допомозі молодим людям, зокрема дітям, які потерпіли від економічної експлуатації. У секторах по роботі з роботодавцями необхідно розмістити інформацію про відповідальність роботодавців за порушення вимог укладання трудового договору, яка передбачена ст. 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення [12] та ст. 150, 172, 271 Кримінального кодексу України [13];

4. проводити в навчальних закладах спеціальну інформаційну роботу з попередження дитячої праці та торгівлі дітьми. Цю роботу можна здійснювати під час проведення будь-якої індивідуальної чи групової роботи центру зайнятості з молоддю, перш за все під час професійної орієнтації учнівської молоді в загальноосвітніх навчальних закладах, а також під час масових заходів центру зайнятості для молоді.

Висновки. Узагальнюючи викладене, можна запропонувати службі зайнятості використовувати в своїй діяльності наступні взаємодоповнюючі шляхи зменшення обсягів дитячої праці. Окремий спеціаліст на своєму робочому місці може вживати заходів щодо боротьби з дитячою працею, орієнтуючись на ці стратегічні напрями:

1. Оскільки бідність є головною причиною дитячої праці, важливим напрямом боротьби з нею є економічний розвиток, що підвищує доходи родин та життєві стандарти. Йдеться про підтримку як на макрорівні, так і на мікрорівні, тобто підтримку зусиль вразливих родин більше заробляти собі на життя (наприклад, підтримку в пошуку та підборі для них роботи).

2. Другим важливим шляхом боротьби з дитячою працею є широка, відповідна до наявних ресурсів та вимог суспільства освіта. Освіта є інвестицією, що приносить людям дивіденди на кшталт: а) кращих шансів знайти оплачувану роботу та/чи здобути вищу заробітну платню, б) більшої економічної

та соціальної мобільності. Освіта батьків підвищує доходи родини, а освіта дітей зменшує можливість їх залучення до найгірших форм дитячої праці та відкриває нові перспективи для легального працевлаштування. Для працюючих дітей здобуття освіти означає їхнє вилучення з нелегального виробництва.

3. Застосування правових норм із боротьби проти дитячої праці, законів про обов'язкову освіту, мінімальний вік працевлаштування, а також нормативно-правових актів, що опосередковано стосуються проблем дітей у кримінальній сфері, поряд із ефективним переслідуванням та засудженням злочинців.

4. Зміни у ставленні суспільства до дітей, зокрема, позитивні зміни в ставленні дітей, родин, працевлаштувачів та інституцій до ліквідації дитячої праці.

5. Соціальна підтримка та грошова допомога, що дадуть змогу родинам пережити життєві кризи (хвороба, втрата роботи чи домівки тощо). Наприклад, оформлення тимчасово непрацюючим членам сім'ї допомоги по безробіттю дасть їхнім дітям можливість не починати передчасно повномасштабну трудову діяльність.

Окрім цього, слід відмітити, що боротьба з дитячою працею обов'язково потребує комплексного підходу та спільних зусиль різних державних установ і соціальних партнерів: освітніх закладів, правоохоронних органів, державної служби зайнятості та інших соціальних служб, профспілок, організацій роботодавців.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 // Зібрання чинних міжнародних договорів України - 1990 р., № 1, стор. 205
2. Конвенція МОП №138 про мінімальний вік прийому на роботу
3. Конвенція МОП №182 про найгірші форми дитячої праці
4. Д.Маршавін, С.Беляєва, Е.Мручківська. Діяльність державної служби зайнятості у попередженні нерегульованої зовнішньої трудової міграції, протидії торгівлі людьми та ліквідації дитячої праці: навч. посібн. / За заг. редакцією С.Литвина, Д.Маршавіна. – К.: , 2007. – 254 с.
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII // ВВР УРСР від 17.12.1971 - 1971 р., / Додаток до N 50 /
6. Глобальний альянс против принудительного труда. Глобальный доклад, представленный в соответствии с механизмом реализации Декларации МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда. 2008 г., МОТ.

7. Дослідження ситуації у сфері трудової міграції: Україна (аналітична доповідь).

8. Документ для обговорення на Національному тристоронньому семінарі з питань зовнішньої трудової міграції у рамках Проекту МОП "Можливості професійного навчання, зайнятості та міграційна політика як фактори запобігання й скорочення масштабів торгівлі жінками в Україні" (2-4 листопада 2008 року)

9. Investing in Every Child. An Economic Study of the Costs and benefits of Eliminating Child Labour. ILO-IPEC.

10. Концепція запобігання та викоренення найгірших форм праці дітей, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 червня 2003 р. № 364-р // Офіційний вісник України від 04.07.2003 - 2003 р., № 25, стор. 273, стаття 1214

11. План заходів щодо реалізації положень Концепції запобігання та викоренення найгірших форм праці дітей, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2003 р. № 648-р. // електронний документ <http://zakon1.rada.gov.ua>

12. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2007 № 410 //Офіційний вісник України від 23.03.2007 - 2007 р., № 18, стор. 65, стаття 718

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8073-X // ВВР УРСР від 18.12.1984 - 1984 р., № 51, стор. 1122

14. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // ВВР України від 29.06.2001 - 2001 р., № 25, стаття 131

References:

1. Konventsiya OON pro prava dytyny vid 20.11.1989 // Zibrannya chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy - 1990 r., № 1, stor. 205.
2. Konventsiya MOP №138 pro minimal'nyy vik pryomu na robotu /
3. Konventsiya MOP №182 pro nayhirshi formy dytyachoyi pratsi/
4. D.Marshavin, S.Byelyayeva, E.Mruchkovs'ka. Diyal'nist' derzhavnoyi sluzhby zaunyatosti u poperedzhenni nevehul'ovanoyi zovnishn'oyi trudovoyi mihratsiyi, protydyi torhivli lyud'my ta likvidatsiyi dytyachoyi pratsi: Navch. posibn. / Za zah. redaktsiyeyu S.Lyvtyn, D.Marshavina. – K.: , 2007. – 254 s.
5. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayiny vid 10.12.1971 № 322-VIII // VVR URSR vid 17.12.1971 - 1971 r., / Dodatok do N 50 /
6. Hlobal'nyy al'yans protyv prynudytel'noho truda. Hlobal'nyy doklad, predstavlenyy v sootvet'stvyu s mekhanyzmoz realezatsyyu Deklaratsyyu

МОТ об osnovopolahayushchykh pryntsyapk y pravakh v sfere truda. 2008 h., MOT.

7. Doslidzhennya sytuatsiyi u sferi trudovoyi mihratsiyi: Ukrayina (analychna dopovid').

8. Dokument dlya obhovorennya na Natsional'nomu trystoronn'omu seminari z pytan' zovnishn'oyi trudovoyi mihratsiyi u ramkakh Proektu MOP "Mozhlyvosti profesiynoho navchannya, zaynyatist' ta mihratsiyna polityka yak factory zapobihannya y skorochennya masshtabiv torhivli zhinkamy v Ukrayini" (2-4 lystopada 2008 roku).

9. Investing in Every Child. An Economic Study of the Costs and benefits of Eliminating Child Labour. ILO-IPEC.

10. Kontseptsiya zapobihannya ta vykorenennya nayhirshykh form pratsi ditey, zatverdzhena rozporyadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 16 chervnya 2003 r. № 364-r // Ofitsiyny visnyk Ukrayiny vid 04.07.2003 - 2003 r., № 25, stor. 273, statyya 1214/

11. Plan zakhodiv shchodo realizatsiyi polozhen' Kontseptsiyi zapobihannya ta vykorenennya nayhirshykh form pratsi ditey, zatverdzheno rozporyadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 29 zhovtnya 2003 r.

№ 648-r. // elektronnyy dokument <http://zakon1.rada.gov.ua>.

12. Derzhavna prohrama protydiy torhivli lyud'my na period do 2010 roku zatverdzhena Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 07.03.2007 № 410 // Ofitsiyny visnyk Ukrayiny vid 23.03.2007 - 2007 r., № 18, stor. 65, statyya 718.

13. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya vid 07.12.1984 №8073-X // VVR URSR vid 18.12.1984 - 1984 r., № 51, stor. 1122.

14. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny vid 05.04.2001 № 2341-III // VVR Ukrayiny vid 29.06.2001 - 2001 r., № 25, statyya 131

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р

УДК 378.046.4

ORCID: 0000-0002-8822-9517

СТРЕЛЬНИКОВ В. Ю., доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В.Остроградського

V. STRELNIKOV, Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Philosophy and Education of the Poltava Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after MV Ostrogradsky

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ІЗ ЗОНИ АГРЕСІЇ РФ ТА УЧАСНИКІВ АТО У СИСТЕМІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

SOCIAL ADAPTATION OF DISPLACED PERSONS FROM THE RF AGGRESSION ZONE AND ATO PARTICIPANTS IN THE ADULT EDUCATION SYSTEM

У статті досліджуються особливості державної освітньої політики стосовно соціальної адаптації осіб, переміщених із зони агресії РФ, та учасників АТО; сутність поняття «соціальна адаптація»; можливості системи освіти дорослих для соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО; проблеми, що перешкоджають розвитку в Україні освіти цієї категорії дорослих.

The article examines the peculiarities of the state educational policy concerning social adaptation of persons displaced from the zone of aggression of the Russian Federation and ATO participants; the essence of the concept of «social adaptation»; the possibilities of the adult education system for the social adaptation of displaced persons from the zone of aggression of the RF and ATO participants; problems hindering the development of education in this category of adults in Ukraine.

Ключові слова: державна освітня політика, система освіти дорослих, соціальна адаптація, переміщені особи із зони агресії РФ, учасники АТО.

Key words: state educational policy, adult education system, social adaptation, displaced persons from RF aggression zone, ATO participants.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО є незаперечною. Особливо обґрунтовано вона доведена у наукових розвідках учасника АТО П. Ворони [2-5]. Метою ряду досліджень автора є осмислення шляхів соціальної адаптації учасників АТО, серед яких названі й навчальні заняття, які позитивно впливають на посттравматичну реабілітацію ветеранів [4, с. 222]. Дослідник справедливо зазначає, що «бійці АТО – це особи, які, як прави-

ло, вже здобули освіту, тому справжня проблема не в необхідності отримання вищої чи професійної освіти, а в ПТСР. Багато людей, які пройшли бойові дії, мають бажання кардинально змінити своє життя замість того, щоб повертатися до старого. Їм необхідна до-помога у наданні нових можливостей. Це – важлива частина реабілітації» [4, с. 222].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО у певній мірі розкри-

ваються у працях Р. Абдурахманова, П. Ворони, П. Корчемного, Л. Китаєва-Смика, С. Седіна, В. Попова, І. Соловйова та ін. Переважно розглядаються проблеми соціально-адаптивних можливостей людини, опірності стресам, підвищення здатності відновлюватися після психічних травм у зоні агресії РФ, адаптації до мирного життя. Однак розгляд проблем адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО у вітчизняній науці носить певною мірою фрагментарний характер, існуючі наукові підходи

потребують комплексного вивчення, застосування нових методів дослідження.

Таким чином, незважаючи на те, що проблема соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО стоїть надзвичайно гостро, ступінь її наукового вивчення не можна визнати задовільним.

Зважаючи на соціальну важливість окресленої проблеми, **метою** статті є дослідження можливостей системи освіти дорослих для соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО.

Завданнями дослідження є розгляд: 1) сутності понять «посттравматичний стресовий розлад» і «соціальна адаптація»; 2) державної освітньої політики щодо використання можливостей системи освіти дорослих для соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО, втіленої у Законі України «Про освіту»; 3) проблем, що перешкоджають розвитку в Україні освіти дорослих осіб, переміщених із зони агресії РФ, та учасників АТО.

Розпочинаючи виклад **суті й результатів** нашого дослідження, підтверджуємо, що *посттравматичний стресовий розлад* (ПТСР) діагностується у значної кількості дітей та дорослих, які стали свідками війни. До основних діагностичних критеріїв належать: а) безпосереднє зіткнення (експозиція) зі смертю або загрозою життю; б) інтрузивні симптоми; в) стійке уникання травматичних спогадів та нагадувань про подію; г) негативні зміни в думках та настрої; д) помітні зміни в реактивності; е) тривання розладу понад один місяць; є) сильний дистрес та порушення важливих сфер життєдіяльності; ж) непов'язаність симптомів із впливом психоактивних речовин чи іншими медичними причинами [6, с. 293].

На думку дослідників О. Зайченко і Л. Кушнір, симптоматика ПТСР також конкретизується, аби уникнути діагностичних помилок. Інтрузії охоплюють нав'язливі спогади, страшні сни, дисоціативні реакції (флешбеки), сильний психологічний дистрес та фізіологічні реакції в разі зіткнення з нагадуваннями (тригерами) про травматичну подію. Уникання полягає в докладанні значних зусиль, щоб усунути неприємні спогади, думки та почуття, а також ухилитися від зустрічі з людьми та ситуаціями, від розмов та виконання будь-якої діяльності, що так чи інакше нагадують про травму. Зміни в думках та настрої пов'язані з витісненням спогадів, спотворенням переконань про саму подію, її причини та наслідки, відчуттям власної чужорідності та відчуження, а також нездатністю переживати позитивні почуття, наприклад радість чи щастя. Зміни в реактивності передбачають дратівливість та спалахи гніву, ризиковану і самошкодливальну поведінку, надмірну настороженість,

перебільшену реакцію переляку, проблеми з концентрацією уваги та порушенням сну [6, с. 293-298].

Автори відмічають основні вектори психологічної реабілітації людини, яка переживає руйнацію можливості звично жити: переконфігурація практик, спрямованих на самоідентифікацію, освоєння значущої комунікативної території та смислородження відповідно до етапу життєвого шляху. Конструювання нових смислів, їхня особиста інтерпретація полегшуються під час продуктивного, симетричного діалогу, коли екстраординарна подія перетворюється на один з елементів подієвого ряду, потрібно попрацювати над демаркацією меж між старим і новим досвідом, довосненнями і теперішніми друзями, колишніми і теперішніми цінностями, планами, уподобаннями [6, с. 293-298].

Щодо сутності поняття «*соціальна адаптація*», погодимося з М. Вебером, що адаптація є не просто способом існування людини, а одним із механізмів соціального прогресу [1, с. 495-546]. Зважаючи на це, соціальна адаптація і розвиток переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО – процеси взаємопов'язані.

Успішність адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО, тобто темп і рівень досягнення відповідності їхньої поведінки, залежить від індивідуальних психологічних особливостей для подолання ПТСР. Але слід також забезпечити умови успішної адаптації переміщеної особи із зони агресії РФ чи учасника АТО, що не залежать від його психологічних особливостей: розумінням суб'єктом новизни і особливостей умов його життя, діяльності та вимог, що ставляться до нього; наявністю мотивів, які спонукають суб'єкта змінювати свою поведінку відповідно до нової обстановки; наявністю мінімуму знань і вмінь, необхідних для орієнтації в новій обстановці й вироблення адекватної поведінки; відповідністю цілей і результатів діяльності особи інтересам суспільства, колективу, групи [7, с. 80].

Слід також зважати на структуру адаптаційних процесів, у яких дослідники розрізняють сім стадій: 1) *психологічну переорієнтацію* – усвідомлення необхідності пристосування дій, поява стійкої орієнтації на зміну поведінки відповідно до зміни середовища; 2) *змістовну переорієнтацію* – виникнення розуміння відмінності нових умов від попередніх, одержання достатньої інформації про зміни обстановки; 3) *первинну (пробну) адаптацію* – пристосування до нових умов і ситуацій на основі старого досвіду; 4) *самооцінку дій* – оцінку своїх досягнень і поведінки з погляду відповідності новим вимогам; 5) *накопичення нового досвіду* на основі корегування діяльності; 6) *розвиток позитивних елементів діяльності й*

усунення негативних нюансів; 7) *розширення сфери* нового досвіду на інші види діяльності (нові ситуації) [7, с. 81].

Щодо цієї категорії дорослих основними видами адаптації є: *психологічна мотиваційна адаптація*, що ґрунтується на перебудові стереотипу дій переміщеної дорослої особи із зони агресії РФ чи учасника АТО, його мислення, розуміння активної ролі у виборі стратегій і методів роботи, в досягненні прогнозованого результату навчальної діяльності; *організаційно-цільова адаптація*, виражена у зближенні цілей учасників і системи організації освітнього процесу на основі врахування їх індивідуальних особливостей; *змістовна адаптація*, що передбачає відбір функціонально орієнтованого навчального матеріалу, варіативність навчальних планів і програм, розвиток нових моделей інтеграційного навчання; *технологічна адаптація*, що охоплює проектування технологій, прийомів і методів різнорівневого та диференційованого навчання з альтернативним вибором форм проведення занять, засобів особистісно орієнтованого керування навчально-пізнавальною діяльністю (самодіагностика, самоконтроль, самокорекція) [7, с. 81-82].

Аналіз сучасного розуміння адаптації з виділенням у ній соціальних, особистісних, психологічних, аксіологічних значень дав змогу визначити *можливості системи освіти дорослих (СОД)* для соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО. СОД має реалізувати функцію пристосування соціально-освітнього середовища до особи, яка навчається.

Наводячи досвід застосування у США програм, що стимулюють навчання для відкриття власної справи ветеранами війн, П. Ворона доходить висновку, що «стимулювання ветеранів АТО щодо відкриття власного бізнесу також може стати ефективним інструментом їх соціальної адаптації. І перше питання, яке потрібно вирішити для цього, це розробка та формування програм з бізнес-освіти – спільними зусиллями громадськості, бізнесу та держави» [4, с. 222]. Включення в нові колективи, переключення на іншу діяльність (навчання), увага до психологічного стану сприятимуть їхній соціальній адаптації.

Автор відзначає, що «досвід США та українських волонтерів стверджує, що найкраще йде процес реабілітації та повернення у громадських структурах учасників війни, тоді коли вони збираються разом. Невипадково навіть за часів існування СРСР тодішня влада приділяла серйозну увагу ветеранським організаціям та різним патріотичним заходам. З одного боку це було нав'язування ідеологічного впливу ветеранській аудиторії, а з іншого боку – створювались умови для максимально

можливого спільного перебування та спілкування. Ці спілки ветеранів діють досі, хоча вже й ветеранів Другої світової війни – учасників бойових дій залишилось дуже мало. Одним з напрямів такої роботи є проведення різних масових заходів, що привертають увагу до проблем ветеранів або заходи по їх вшануванню» [4, с. 221].

Щодо українських реалій державної освітньої політики з використання можливостей системи освіти дорослих відзначимо проголошення у Законі України «Про освіту» (2017 р.): «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Цей Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти» [8]. Стаття 18 цього Закону, яка має назву «Освіта дорослих», визначає: «1. Освіта дорослих, що є складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки.

2. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих.

3. Складниками освіти дорослих є: післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток; будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності, самостійно визначені особою.

4. Особа має право на вільний вибір закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності, видів, форм, темпу здобуття освіти та

освітньої програми в межах здобуття освіти дорослих» [8].

На нашу думку, СОД для переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО має спроектувати й запропонувати індивідуальні освітні програми. Саме пункт 6 статті 18 цього Закону визначає такі складові післядипломної освіти: «спеціалізацію – профільну спеціалізовану підготовку з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності; перепідготовку – освіту дорослих, спрямовану на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями); підвищення кваліфікації – набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань; стажування – набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань» [8].

Основними принципами побудови індивідуальних освітніх програм є: відкритість освітнього процесу, що дає змогу суб'єктам навчання самостійно формувати освітній маршрут відповідно до особистих побажань і особливостей, що поєднують рівень і якість початкової підготовки; високу інтелектуальну технологічність навчання на основі нових інтелектуальних технологій навчання, адаптованих до особливостей категорії переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО; доступність технологій навчання, які використовують персональні ЕОМ, комп'ютерні мережі, віртуальних тьюторів тощо; можливість надавати різні форми навчання: очну (денну, вечірню, вихідного дня, змінну), очно-заочну, заочну, віртуальну; гнучкість – можливість вільно варіювати тривалість і порядок освоєння програми; модульно-цілісне уявлення про кожний розділ галузі науки, локалізоване в кожному окремому курсі, з безліччя яких можна формувати будь-яку різноманітність освітніх програм, що дає змогу організувати навчальний процес на всіх ступенях навчання; нову роль викладача – персональний викладач-консультант (тьютор), що надає навчально-методичну допомогу на всіх етапах освоєння освітньої програми; реконструйовані програми, які характеризуються яскравим індивідуальним характером і водночас властивістю інваріантності, що стосується структури, які реалізуються у технологічних моделях [7, с. 83]. Реалізація цих принципів веде до зміни акцентів у СОД: відповідальність за результати навчання покладається на того, хто навчається.

Як свідчать дослідження, головний принцип навчання дорослих – його обов'язкова результативність, гарантія досягнення потрібного якісного результату. Чітке стандартизоване знання,

оволодіння необхідними уміннями, відпрацювання навиків до рівня автоматизму, чітке розуміння професійних чи загальнолюдських, загальнокультурних явищ, новий погляд на них, розширення кругозору, зміцнення глибоких ціннісних орієнтацій в умовах їх зміни – усе це повинно бути гарантовано кожній дорослій особі, переміщеній із зони агресії РФ чи учаснику АТО. Кожен з них має право на власний темп навчання, адже вони вирішують свою життєво важливу проблему, яка дає їм можливість змінювати якість свого життя [7]. Як вважає український дослідник і колишній боєць АТО П. Ворона, «волонтерські громадські організації проводять багато тренінгів для бійців АТО, які повертаються в мирне життя. Зауважимо, що є нагальна потреба, аби такі тренінги проводилися й самими бійцями-ветеранами АТО: рядові – для рядових, офіцери – для офіцерів» [4, с. 221].

Автор наголошує, що «соціально-економічна адаптація ветеранів, зокрема через створення та ведення власної справи, у США є важливим елементом їх повернення до цивільного життя: 12% ветеранів мають новостворений власний бізнес. Отож, стимулювання ветеранів АТО щодо відкриття власного бізнесу також може стати ефективним інструментом їх соціальної адаптації. І перше питання, яке потрібно вирішити для цього, це розробка та формування програм з бізнес-освіти – спільними зусиллями громадськості, бізнесу та держави» [4, с. 222]. Аналізуючи можливості соціальної адаптації учасників українсько-російської війни на сході України на основі досвіду США, автор робить висновок, що «здійснення соціальної адаптації учасників бойових дій має спиратися на механізми державного впливу. Уряд, органи місцевого самоврядування мають забезпечити інституціалізацію системи соціальної адаптації військовослужбовців та всіх постраждалих від ПТСР до умов мирного життя. Інструментами зазначеної адаптації мають стати освіта, сприяння щодо створення бізнесу, курортне забезпечення, вшанування та визнання заслуг, соціальні гарантії та пенсійне забезпечення ветеранів» [4, с. 224].

Щодо технологій навчання дорослих осіб, переміщених із зони агресії РФ, чи учасників АТО, то вони мають будуватися виключно на основі вихідних позицій андрагогіки: тому, хто навчається, належить головна роль у навчанні; той, хто навчається, прагне до самореалізації, самостійності, самоврядування й усвідомлює себе таким у всіх сферах свого життя; той, хто навчається, має життєвий досвід, який він може використати як для свого навчання, так і для навчання своїх колег; він навчається для того, щоб розв'язувати життєві проблеми та досягати конкретної мети;

той, хто навчається, розраховує на невідкладне застосування набутих у ході навчання знань і вмінь, навичок і якостей; його навчальна діяльність значною мірою зумовлюється часовими, просторовими, побутовими, фаховими та соціальними чинниками, що або сприяють навчанню, або перешкоджають йому; навчання дорослої людини є спільною діяльністю того, хто навчає, і того, хто навчається, на всіх етапах цього процесу [7, с. 95].

Науковці виділяють ряд *проблем системи освіти дорослих* [7, с. 103], які стосуються освіти переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО. Серед них гостро постають такі:

1. Відсутність нормативно-правової бази. В Україні важливо створити й довести до практичного застосування систему персонального кредитування освіти дорослих осіб, переміщених із зони агресії РФ, та учасників АТО, забезпечити податкові пільги підприємствам, що акумулюють кошти на їхню освіту, та відповідним освітнім установам.

2. Практична відсутність організаційної структури освіти дорослих. У багатьох країнах світу освіту дорослих розглядають як особливу і досить самостійну сферу освітніх послуг. В Україні всі форми навчання дорослих організаційно й адміністративно перебувають у різному підпорядкуванні, відірвані одна від одної, не об'єднані державною політикою.

3. Недостатній розвиток теоретичних та методичних основ андрагогіки як науки про навчання дорослої людини, особливо із посттравматичним стресовим розладом.

4. Відсутність системи у підготовці фахівців з освіти дорослих (андрагогів). Викладачі, які пропонують освітні послуги дорослим, не мають спеціальної андрагогічної підготовки. Освітою дорослих займаються викладачі закладів вищої освіти, але, як правило, не мають спеціальної викладацької підготовки. Підготовку фахівців з освіти дорослих жоден навчальний заклад в Україні не здійснює.

5. Відсутність інформаційно-технологічної підтримки освіти дорослих. Недостатньо використовуються комп'ютерні технології пошуку інформації і дистанційне навчання.

Висновки стосуються констатації того, що пошук ефективних шляхів реалізації можливостей системи освіти дорослих для соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО є досить важливим явищем, розуміння якого неможливе без звернення до досягнень андрагогіки, сучасних вимог інформаційного суспільства. Розгляд сутності понять «посттравматичний стресовий розлад» і «соціальна адаптація», державної освітньої політики щодо використання можливостей системи освіти дорослих для соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО, проблем, що перешкоджають

розвитку в Україні освіти дорослих осіб, переміщених із зони агресії РФ, та учасників АТО сприяло визначенню найефективніших форм навчання – інтерактивного навчання і практичної підготовки до соціальної діяльності.

Це, у свою чергу, визначає **перспективи подальших досліджень**. Серед них – необхідно уточнити сутність форм модульного, інформатизованого й інтенсивного навчання для соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО. Це зачіпає також і проблеми проектування змісту (у тому числі дидактичних матеріалів), методів, технологій такого навчання, вирішення яких дасть змогу упорядкувати термінологію, розглянути компоненти соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО, виявити закономірності і механізми досліджуваного процесу.

Список використаної літератури

1. Вебер М. О. О некоторых категориях понимающей социологии // М. О. Вебер. Избранные произведения / общ. ред. Ю. Н. Давыдова. – М., 1990. – С. 495-546.

2. Ворона П. В., Ворона Л. І. Посттравматичний синдром викликаний зоною АТО та особливості його подолання: педагогіко-психологічні аспекти. Імідж сучасного педагога. – Вип. 9 (168) – 2016. – С. 49-53.

3. Ворона П. В., Зверев М. В. Ветеранські ГО та клуби, як інструмент реалізації державної політики адаптації учасників бойових дій // Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 19–20 квітня 2018 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2018, с. 227-229.

4. Ворона П. В. Соціальна адаптація учасників українсько-російської війни на сході України: вітчизняний та зарубіжний досвід // Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: збірник матеріалів, доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. – Маріуполь: ДонДУУ, 2018. – 322 с. – С. 219-224.

5. Ворона П. В. Шляхи соціальної реабілітації учасників українсько-російської війни на сході України: зарубіжний досвід // Вісник НУЦЗ, серія «Державне управління». – №1 (8). – 2018, С.109-120.

6. Зайченко О. К., Кушнір Л. В. Роль інституцій культури та освіти у психосоціальній підтримці осіб з травмою війни. Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: збірник матеріалів, доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. – Маріуполь: ДонДУУ, 2018. – 322 с. – С. 291-298.

7. Освіта дорослих: теоретичні і мето-

логічні засади: [монографія] / авт. кол.: Лук'янова Л. Б., Сігасва Л. С., Аніщенко О. В. та ін. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 272 с.

8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38-39. – С. 380. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення 11.11.2018).

References:

1. Veber M. O. O nekotorykh katehoryyakh ponymayushchey sotsyolohyy // M. O. Veber. Yzbrannyye proyzvedeniyya / obshch. red. YU. N. Davydova. – M., 1990. – S. 495-546.

2. Vorona P. V., Vorona L. I. Posttravmatychnyy syndrom vyklykanyu zonooy ATO ta osoblyvosti yoho podolannya: pedahohiko-psykholohichni aspekty. – Imidzh suchasnoho pedahoha. – Vyp. 9 (168) – 2016. – S. 49-53.

3. Vorona P. V., Zveryev M. V. Veterans'ki HO ta kluby, yak instrument realizatsiyi derzhavnoyi polityky adaptatsiyi uchashnykiv boyovykh diy // Derzhavne upravlinnya u sferi tsyvil'noho zakhystu: nauka, osvita, praktyka : materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferentsiyi, 19–20 kvitnya 2018 r. / za zah. red. V. P. Sadvkovo. – KH. : Vydvo NUTSZU, 2018, s. 227-229.

4. Vorona P. V. Sotsial'na adaptatsiya uchashnykiv ukrayins'ko-rosiys'koyi viyny na skhodi Ukrayiny: vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid // Psykhosotsial'na pidtrymka osib z travmoyu viyny: mizhnarodnyy dosvid ta ukrayins'ki realiyyi: zbirnyk materialiv, dopovidey Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, m. Mariupol', 28 lyutoho 2018 r. – Mariupol': DonDUU, 2018. – 322 s. – S. 219-224.

5. Vorona P. V. Shlyakhy sotsial'noyi reabilitatsiyi uchashnykiv ukrayins'ko-rosiys'koyi viyny na skhodi Ukrayiny: zarubizhnyy dosvid // Visnyk NUTSZ, seriya «Derzhavne upravlinnya». – №1 (8). – 2018, S.109-120.

6. Zaychenko O. K., Kushnir L. V. Rol' instytutsiy kul'tury ta osvity u psykhosotsial'niy pidtrymtsi osib z travmoyu viyny. Psykhosotsial'na pidtrymka osib z travmoyu viyny: mizhnarodnyy dosvid ta ukrayins'ki realiyyi: zbirnyk materialiv, dopovidey Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, m. Mariupol', 28 lyutoho 2018 r. – Mariupol': DonDUU, 2018. – 322 s. – S. 291-298.

7. Osvita doroslykh: teoretichni i metodolohichni zasady: [monohrifiya] / avt. kol.: Luk'yanova L. B., Sihakova L. YE., Anishchenko O. V. ta in. – K.: Pedahohichna dumka, 2012. – 272 s.

8. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR). – 2017. – № 38-39. – S. 380. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р

УДК 94: 35.088.6:351 (351/354)

ФАНДЕЄВ М. Ю., аспірант Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

M. FANDEEV, postgraduate student at the Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine

УДОСКОНАЛЕННЯ ЄДИНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ, ЩО РЕАЛІЗУЄ ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

COMPLIANT OF THE INFORMATIONAL AND ANALYTICAL-SYSTEMIC IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY IN THE SPHERE OF THE OCCUPATIONAL POPULATION AND LABOR IN UKRAINE

У статті висвітлюється стан єдиної інформаційно-аналітичної системи, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції в Україні. Висвітлюються характерні риси та рівні аналітичної роботи ДСЗУ з метою формування якісно нового рівня соціального захисту населення та створення інструменту інформаційного супроводження Єдиної технології обслуговування незайнятого населення відповідно до «Національної програми інформатизації». Розглядаються шляхи удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності в системі ДСЗУ, надаються теоретичні рекомендації щодо її удосконалення.

At the statute describes the state of a single information-analytical system implementing the state policy in the field of employment and labor migration in Ukraine. The characteristics and levels of analytical work of the SZU are highlighted. With the purpose of forming a qualitatively new level of social protection of the population and creation of a tool for information support of the Unified Technology of Unemployed People Service in accordance with the "National Program of Informatization". The ways of improvement of informational-analytical activity in the system of SZU are added. Theoretical recommendations for its improvement are given.

Ключові слова: державна служба зайнятості України, інформаційні системи, сайт, інформаційно-аналітичні системи, засоби обчислювальної техніки.

Key words: sovereign service of Ukraine, information system, site, information-analytical system, inter alia, tehniki.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується надзвичайним збільшенням інформаційних потоків, що безпосередньо стосується й державного управління. Тому в державному управлінні завжди і передусім застосовувалась обчислювальна техніка, зокрема для автоматизації функцій управління, створення інформаційно-пошукових систем, контролю за виконавською дисципліною, нагромадження інформаційних баз, створення систем підтримки і прийняття рішень. За умов перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї виникає проблема зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень із зазначеної теми свідчить про інтерес науковців до теоретичних та прикладних аспектів окресленої проблеми - інформаційно-аналітичного забезпечення процесу формування управлінських рішень. Науковими дослідженнями різноманітних аспектів автоматизації та інформаційного забезпечення систем

управління, у тому числі на державному та регіональному рівнях, займалися вітчизняні вчені - Є.Балашов, Н.Бусленко, В.Глушков, В.Гончаров, А.Дабагян, А.Іваненко, І.Кононенко, Н.Міхєєва, Г.Поспелов, М.Раду, Ю.Якутін та ін. Інформаційно-аналітична діяльність органів влади, роль інформації у процесі прийняття державно-управлінських рішень є предметом досліджень А.Ахлємова, В.Бакуменка, А.Дегтяра, В.Дорофєєнка, І.Древицької, Ю.Машкарова, В.Мороза, О.Крюкова, Н.Нижник, В.Тертички, В.Троня та ін. Проблемами впровадження в державному управлінні нових методів аналітичної роботи займається І.Ібрагімова. Питання розвитку інформаційного суспільства в Україні, впровадження в Україні технологій електронного врядування розглядають у своїх працях А.Баранова, О.Голобуцький, М.Демкова, І.Клименко, І.Коліушко, К.Линьова, А.Семенов, В.Цимбалюк, С.Чукот, О.Шевчук та ін. Низку праць, зокрема Л.Березовець, О.Бойченко, Т.Гаман, Р.Калюжного,

Л.Полякової, присвячено визначенню шляхів удосконалення організаційно-правового, кадрового, інституціонального забезпечення процесів інформатизації органів влади. Незважаючи на великий науковий інтерес фахівців до інформаційно-аналітичної діяльності органів влади та її вдосконалення, багато теоретичних, методологічних та практичних питань залишаються невирішеними. Вимагають осмислення теоретичні засади організації цієї діяльності та вироблення на основі теоретичних розробок практичних рекомендацій, що дають змогу удосконалити інформаційно-аналітичне забезпечення органів державного управління та органів місцевого самоврядування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сучасної інформаційно-аналітичної діяльності в системі державної служби зайнятості України (ДСЗУ) та надання рекомендацій щодо шляхів удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності ДСЗУ. Відповідно до мети поставлені такі завдання:

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

розкрити характерні риси та рівні аналітичної роботи ДСЗУ; визначити шляхи удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності в системі ДСЗУ; запропонувати рекомендації щодо вдосконалення інформаційно-аналітичної роботи державної служби зайнятості в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Сьогодні служба зайнятості – єдина в українському суспільстві державна установа, яка на засадах соціального страхування надає на безоплатній основі широкий спектр послуг як громадянам, що звертаються в пошуках роботи, так і роботодавцям щодо забезпечення їх робочою силою. Для удосконалення послуг, що надаються службою зайнятості, державний центр зайнятості запровадив новітні технології у наданні соціальних послуг населенню та роботодавцям. Центр зайнятості працює за єдиною технологією обслуговування населення, в єдиній інформаційно-аналітичній системі «Служба зайнятості». З метою формування якісно нового рівня соціального захисту населення та створення інструменту інформаційного супроводження Єдиної технології обслуговування незайнятого населення відповідно до «Національної програми інформатизації» Державним центром зайнятості розроблено та впроваджено в роботу Єдину інформаційно-аналітичну систему служби зайнятості України (ЄІАС), що базується на сучасних Інтернет технологіях. Відповідно до єдиної технології обслуговування незайнятого населення у приміщенні центру зайнятості облаштовано інформаційний центр для населення де проводяться семінари для населення, розташовано бібліотеку для відвідувачів з літературою різноманітного спрямування, інформаційні куточки для молоді, військово-службовців та гендерний куток. Клієнти можуть проглядати відеоматеріали актуальних професій ознайомитися з паспортами підприємств, установ та організацій, описами професій. Розміщені матеріали сприяють професійному визначенню особи та орієнтації на ринку праці. Засобами ЄІАС створена уніфікована оперативна база даних про потребу в працівниках, пропозицію робочої сили і можливості професійного навчання в Україні. Єдиний інформаційний простір про вакансії та пропозицію робочої сили на базовому рівні (в режимі реального часу) дозволяє розширити зону пошуку для кожного клієнта не тільки в межах району, області, а й держави в цілому. Надання широкому загалу об'єктивної інформації про попит і пропозиції робочої сили, про основні напрямки і результати діяльності служби зайнятості, у т.ч. як виконавчої дирекції Фонду, сприяє

формуванню активної поведінки громадян на ринку праці, а також позитивної громадської думки, посиленню соціального діалогу у сфері зайнятості. В основу інформаційної діяльності служби зайнятості покладено комплексне використання сучасних методів та PR- технологій на загальнодержавному, регіональному та базовому рівнях. Роль інформаційної системи полягає в наданні доступу до інформації, у своєчасному "продукуванні" інформації й у розподілі інформації з прийнятними витратами. Полегшення процесів аналізу зібраної інформації через використання формалізованих методів подання інформації, дає змогу виконувати низку розрахунків різної складності за участі та без участі дослідника й оцінювати вплив маркетингу на узагальнюючі показники ефективності діяльності підприємства або організації.

Основою удосконалення єдиної інформаційно-аналітичної системи, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції ПОСТАНОВА 30.11.2016 № 124 Про Програму розвитку Єдиної інформаційно-аналітичної системи державної служби зайнятості на 2017-2018 роки

Говорячи про інформаційне забезпечення, необхідно з'ясувати, що має бути забезпечено. Якщо мова йде про забезпеченість системи управління як сукупності інформації, то воно вичерпується, завершується, стає реальним з появою такої. Якщо ж мається на увазі забезпечення організованості системи управління, упорядкованості взаємодії, функціонування її компонентів, то під забезпеченням слід розуміти діяльність. У науковій літературі доволі повне визначення інформаційного забезпечення в управлінні органами внутрішніх справ полягає в тому, що це поняття відображає комплекс взаємо-пов'язаних методів, заходів і засобів (науково-методичного, соціально-політичного, техніко-економічного й організаційно-правового характеру), які реалізують створення й функціонування технології процесу збирання, передачі, переробки, зберігання та видачі (відображення), а також використання інформації з метою здійснення ефективної діяльності органів внутрішніх справ у сфері охорони суспільного порядку та боротьби зі злочинністю. Поняття «інформаційне забезпечення» більше відповідає розумінню забезпечення, як створення підтримки відповідних організаційно-функціональних характеристик системи управління. Таким чином, існують об'єктивні причини для виділення двох значень поняття «інформаційне забезпечення»: як забезпечення системи управління сукупністю інформації; як діяльність, що пов'язана із засобами збирання, реєстрації, передачі,

зберігання, опрацювання та представлення інформації. Обидва значення поняття інформаційного забезпечення нерозривні. Отже, можна визнати, що інформаційне забезпечення системи управління - це поєднання всієї використовуваної у ній інформації, спеціфічних засобів і методів її обробки, а також діяльності фахівців з її ефективного удосконалення та використання. Інформаційне забезпечення охоплює систему руху й перетворення інформації, включаючи класифікаційні переліки всіх даних, методи їх кодування, зберігання та передачі. Розробка інформаційного забезпечення спрямована на використання технічних засобів управління для постачання необхідної інформації відповідним органам управління з метою організації, по-перше, безперервного процесу збирання, опрацювання, зберігання й пошуку інформації, а також передачі її на різні рівні управління; по-друге, високої надійності та вірогідності інформації відповідно до встановлених вимог щодо збирання й опрацювання на кожному рівні управління. Велику роль у формуванні інформаційного забезпечення відіграє право. Адже відносини, що виникають в управлінні у зв'язку з перетворенням інформації, носять суспільний характер. У цьому процесі беруть участь колективи працівників — це відносини з приводу того, як виробляється й використовується інформація, яка її якість, за допомогою яких засобів, носіїв вона перероблюється та ін. Сама діяльність, що пов'язана з інформацією, - суть інформаційних відносин. І навпаки, інформаційні відносини - це діяльність суб'єктів і об'єктів управління, яка пов'язана зі збиранням та використанням інформації. В процесі виконавчо-розпорядчої діяльності органів управління виникають різного роду відносини, які опосередковують пошук, збирання, систематизацію, обробку, передачу інформації. Вони стають частиною, елементом відносин, які складаються в процесі прогнозування, прийняття рішень, а також при здійсненні інших управлінських функцій.

На практиці для регулювання інформаційних відносин застосовуються звичні громадсько-правові чи адміністративно-правові форми. Інформаційні відносини за способом регулювання поділяються на: організаційно-майнові, коли мова йде про довідково-інформаційне обслуговування; організаційно-управлінські, коли маються на увазі інформаційні потоки в сфері управління й координації керівництва народним господарством. Однак у нинішній час відбувається пошук специфічних засобів впливу на інформаційні відносини, що особливо помітно у зв'язку з розробкою

проблем юридичної відповідальності в умовах використання сучасних інформаційних технологій. Загальний обсяг нормативних актів, керуючих технічних матеріалів, положень, інструкцій, які стосуються засобів обчислювальної техніки (ЗОТ), інформації настільки великий, а головне дуже поверховий і суперечливий, що виникла необхідність видання єдиного основоположного нормативного документу, який охоплював би найважливіші аспекти інформатизації, акумулював вітчизняний та зарубіжний досвід. У зв'язку з цим системи управління, які використовують ЗОТ, мають оцінюватись, а їх створення - плануватись з урахуванням не тільки техніко-економічних параметрів, але й критеріїв їх соціальної ефективності, тієї ролі, яку вони відіграють у підвищенні продуктивності праці, в гармонійному розвитку головної виробничої сили — людини. Це означає, що науково-технічні й техніко-економічні основи прогнозування розвитку ЗОТ мають бути доповнені методами «людського», соціального й особливого вимірювання науково-технічного прогресу.

Результати застосування ЗОТ необхідно співвідносити із соціально-ціннісними орієнтаціями й цілями розвитку всієї суспільної системи. Тут необхідно враховувати щонайменше дві обставини. По-перше, впровадження ЗОТ, мікропроцесорів і роботів, що полегшує важку й малоцікаву працю, активізує процеси навчання й виховання. Не виключено, що масова інформація може викликати посилення деяких небажаних тенденцій в духовному житті, наприклад, формування раціоналістичного, суцього утилітаристського сприймання життєвих, духовних та моральних цінностей. По-друге, масове застосування ЗОТ спонукає до відповідних змін у самій структурі людської діяльності. Це, наприклад, перерозподіл трудових ресурсів у різних галузях, які пов'язані з виробництвом і особливо з експлуатацією ЕОМ і розробкою програмного забезпечення, що вимагає зовсім іншої, ніж сьогодні, системи професійної підготовки та перекваліфікації кадрів. Тому дуже важливо в прогнозах і програмах розвитку ЗОТ давати оцінку очікуваним змінам у структурі зайнятості, визначати характер і обсяги заходів щодо професійної підготовки інженерів, програмістів, техніків, які зайняті в галузях створення і експлуатації ЗОТ, а також перепідготовки спеціалістів суміжних професій. Не можна не брати до уваги й можливі психологічні проблеми. Слід подумати про необхідність розробки спеціальних заходів з психологічної підтримки діяльності користувачів ІС, пов'язаних, зокрема, з подоланням психологічного

бар'єра при «спілкуванні» з машиною, в покращенні професійної підготовки користувачів до роботи та про забезпечення їх особистих творчих потреб.

Державна діяльність в сфері зайнятості на сучасному етапі розвитку суспільства зазнає суттєвих змін як за своїм змістом, так і за технологією. Ці зміни пов'язані не тільки з корінною перебудовою форм і методів державного регулювання зайнятості, а й з підвищенням рівня сучасної комп'ютерної техніки і технології збирання та обробки інформації.

Поява сучасної техніки й технології збирання та обробки управлінської інформації викликала необхідність вивчення й осмислення їх суті, місця й ролі в управлінському процесі, сприяє якісним змінам механізму надання послуг ДСЗУ, навчання та перенавчання всіх зацікавлених осіб. Аналіз практики формування й діяльності ДСЗУ свідчить про важливість знаходження свого гідного місця у цьому процесі сучасних науково обґрунтованих методів і технічних засобів збирання та обробки інформації, а також вирішення проблем, пов'язаних з прискоренням процесу підвищення якості й ефективності не тільки надання послуг безробітним, а й бути сучасним гравцем на ринку праці. Питання подальшого цілеспрямованого впровадження науково-технічних досягнень як в управлінській, так і в інших важливих видах діяльності ДСЗУ слід розглядати під кутом зору постійного удосконалення механізму надання послуг та його правого регулювання. Зокрема, важливими напрямками роботи, по-перше, є підготовка чинних правових актів і норм до застосування їх в умовах інформатизації суспільства. Право як загальний регулятор суспільних відносин складає один з основних масивів інформації, яка має бути пристосована до нових умов. Заходи з питань підготовки та використання нормативного правового матеріалу в умовах інформатизації потребують не тільки централізації, але й дотримання єдиної методологічної основи. Основною платформою для такого впливу може стати оновлений сайт ДСЗУ за посиланням <https://www.dcz.gov.ua/>. Підготовка правових норм до використання їх в умовах інформатизації має ще один аспект, який полягає у визначенні ступеня формалізації правових норм та актів. Не всі норми потребують перекладу їх змісту на машинну мову й піддаються такому перекладу. По-друге, підготовка ДСЗУ до функціонування в умовах інформатизації. Важливою умовою організації роботи ДСЗУ служить визначення правового статусу кожного з підрозділів, службовців. Нині, коли зміни торкнулися всіх, відділів служби

зайнятості положення про відділи та управління, посадові інструкції необхідно суттєво оновити. В основу розробки положень про структурні підрозділи та посадові інструкції мають бути покладені єдині методики й класифікатори функцій.

По-третє, успішне розв'язання питань, безпосередньо пов'язаних зі створенням інформаційних систем передбачає налагодження складної мережі організаційних та управлінських відносин, що виникають при плануванні, координації й контролі розробки проектів інформаційних систем як для служби зайнятості так і для ЦПТО та ІПК. Назріла потреба в забезпеченні функціональної визначеності інформаційних систем, їх сумісності між собою й з діяльністю державного апарату управління. Кожний вид інформаційної системи має відповідати максимально точному колу функцій.

Важливе значення має правове регулювання відносин з приводу реєстрації інформації. Мова йде про реєстрацію первинної або вихідної інформації, що лежить в основі всіх наступних перетворень інформації. Головний вузол соціально-правових проблем в'яжеться навколо якості цієї інформації, її вірогідності, повноти, однозначності, своєчасності й навколо її подальшого використання. Це не лише проблема юридичної сили машинного документа (потрібно сайт розглядати як електронний документ, з усіма атрибутами та наслідками), проблема повноти, вірогідності, визначеності, терміновості інформації, але й проблема права отримання інформації, проблема черговості, виключності й пріоритету використання її. Вихід інформації за межі окремого підрозділу, перетворення її в загальнодержавний масив з принципами колективного використання насамперед ставить питання про правовий режим інформації. Потрібен відповідний загальний правовий акт, який встановлював би правила зберігання, переробки й використання інформації. Сьогодні незаперечним є факт розширення та поглиблення інтеграційних соціально-економічних зв'язків між державами, розвитку між ними спільної господарської діяльності. Все це нагальне вимагає пошуку нових організаційно-правових форм інформаційно-правової співпраці, розробки структурно-функціональної моделі державної системи інформатизації України, а потім безпосередньо і в ДСЗУ. Останнім часом Україна поступово здійснює перехід до інформатизації суспільства, яке характеризується зростанням ролі інформації у соціальних процесах, швидкості її обробки, у проникненні електронно-обчислювальної техніки та заснованих на ній сучасних інформаційних технологій у всі сфери

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

суспільного життя. Це підтверджується прийняттям ряду нормативних актів вищих органів державної влади та управління, що регулюють інформаційні стосунки в Україні. До їх числа належать закони України «Про інформацію», «Про захист інформації у автоматизованих системах» та ін. Економіка й соціальне становище в Україні в сучасних умовах зазнає суттєвих змін. В цих умовах від органів виконавчої влади потрібна точна реакція на такі зміни, аби забезпечити досягнення цілей, що поставлені перед країною. У зв'язку з цим ДСЗУ у своїй повсякденній діяльності має обов'язково враховувати потреби створення інформаційної системи управління (ІС). Цим терміном позначається такий комплекс процедур і методів, який спрямований на забезпечення керівництва системи управління інформацією, що необхідна для прийняття різноманітних рішень.

Слід виділити такі підходи при формуванні ІС.

1. Орієнтація на реалізацію інформаційних потоків. Методологічною засадою підходу, орієнтованого на інформаційні потоки, є традиційна теорія управління, у межах якої ДСЗУ розглядається як стабільна система з чітко вираженими функціями окремих підрозділів. Підвищення ефективності роботи такої організації пов'язане з удосконаленням внутрішніх взаємозв'язків між підрозділами або з інтенсифікацією виконання окремих управлінських операцій. Завдання розробників ІС, зорієнтованих на раціоналізацію інформаційних потоків, зводиться до виявлення найбільш трудомістких ділянок з точки зору збирання та обробки даних й до раціоналізації та автоматизації інформаційних процесів на цих ділянках. Такий принцип зветься «управління за допомогою систем» і містить у себе використання формалізованих методів та електронно-обчислюваної техніки в управлінні. Принцип «управління за допомогою систем» вимагає від ДСЗУ суворої регламентації усіх операцій. Це стосується часто повторюваних операцій та рішень. Процедура управління в рамках цієї концепції розглядається як основна ланка управління, як елементарний ланцюжок усіх керівничих дій, у якому з'єднуються методи та засоби управління. Оскільки більшість процедур в організації мають складний організаційний характер, то в «управлінні за допомогою систем» домінуюче місце займає необхідність пошуку шляхів інтеграції зусиль різних відділів, їх підрозділів та виконавців. У такому випадку виникають проблеми координації дій різних підрозділів, складності комунікацій між ними.

2. Орієнтація на аналіз розподілу рішень і процесів їх прийняття, на

побудову мережевих моделей. Суть його полягає в аналізі системи прийняття рішень, аби допомогти ДСЗУ ясніше зрозуміти її потреби або надати рекомендації для покращення порядку й способів прийняття рішень. Цей підхід базується на аналізі процесів прийняття рішень і на побудові мережевих моделей, вузловими центрами яких є «центри прийняття рішень», тобто окремі керівники, відповідальні за прийняття остаточного рішення з того чи іншого питання. При цьому інформаційні потоки розглядаються лише як параметри системи, зміна яких дає змогу підвищити ефективність управління. Кожне рішення у таких мережах оцінюється з точки зору його внеску в процес досягнення загальних цілей, що поставлені перед системою управління. Такий підхід до побудови ІС вимагає залучення до процесу створення ІС окрім фахівців з інформаційної техніки ще й дослідників операцій, а також системних аналітиків та широке коло виконавців.

3. Орієнтація на поділ інтегрованої ІС на ряд невеликих підсистем, кожна з яких зорієнтована на прийняття одного чи групи рішень. Цей підхід зветься системно-інформаційним. За ним система являє собою сукупність людей, об'єднаних у процесі своєї творчої діяльності певними загальними цілями. Вивчаються насамперед не інформаційні потоки, а сукупність результатів дій людей, що створюють систему ДСЗУ, співставляють результати з окремими рішеннями й лише від них переходять до потоків даних, що забезпечують прийняття рішень. На цьому етапі визначаються потреби в інформаційному забезпеченні прийняття рішень і виявляються джерела даних. У результаті найбільш раціонально зв'язуються джерела даних з центрами прийняття рішень.

Назріла потреба створити Державну автоматизовану систему служби зайнятості України. Прототипом її може стати досвід і результати щодо створення колишньої Республіканської автоматизованої системи України (РАС), галузевих автоматизованих систем (ГАС) і автоматизованих систем управління підприємством (АСУП). Водночас потребує детальної розробки механізм підготовки, перепідготовки та розстановки кадрів служб інформаційного забезпечення системи виконавчої влади, механізм забезпечення інформаційної системи сучасними технологіями збирання та обробки інформації, матеріально-технічними засобами, механізм здійснення профілактики й ремонту засобів обчислювальної техніки, підтримки інформаційної системи у робочому стані. Крім того, необхідно розробити ефективний механізм захисту інформації у сис-

темі ДСЗ від несанкціонованого до неї доступу.

Висновки. Сайт ДСЗ може виступити як платформа для удосконалення інформаційно-аналітичної системи, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції. І ще багато ля чого.

Популярності мережі Інтернет, а саме розвитку та розповсюдженню технологій формування веб-сайтів, як способу введення документованої інформації у цій мережі слугують такі фактори:

– доступність мережі Інтернет як сфери документування, обміну, зберігання та використання інформації;

– різноманітність засобів документування, а саме безоплатних, зберігання, обміну та використання інформації, а також нестримний їх подальший розвиток;

– можливість доступу до задокументованої інформації у мережі Інтернет. Розміщення у цій мережі задокументованої інформації, з будь-якого місця на Землі, де є підключення до мережі Інтернет, при допомозі, практично, будь-якого мобільного пристрою;

– перерозподіл світового ринку праці, який ґрунтується на організації роботи з віддаленими співробітниками, які не працюють у приміщенні підприємств і територіально розміщуються в інших населених пунктах, країнах та континентах.

Все це дозволяє передбачати підвищення популярності мережевих технологій та служб Інтернету. Тому ДСЗ потрібно виходити в мережу інтернет, щоб стати ближче до потенційних користувачів та отримувачів послуг.

Список використаних джерел:

1. Бородянський Ю. Аналіз соціальних ситуацій: міждисциплінарність, адекватність, інформаційна повнота. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2000. - № 2. - С. 33-42.
2. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2004. - 224 с.
3. Маршавін Ю.М., Фокас Л.М., Ляміна М.Є., Маршавін Д.Ю. Єдина технологія надання соціальних послуг центрами зайнятості України URL: http://ipk-dszu.kiev.ua/ET_69.doc.
4. ЄІАС – вищий клас обслуговування незайнятого населення у центрі зайнятості URL: <http://umoloda.kiev.ua/number/47/159/912>.
5. Про вдосконалення державного регулювання в сфері зайнятості населення на ринку праці в Україні : Указ Президента України від 11 липня 2005 р. // Уряд. кур'єр. – 2005. – 19 лип.

6. Правління фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Постанова від 30 листопада 2016 року n 124 про програму розвитку єдиної інформаційно-аналітичної системи державної служби зайнятості на 2017 - 2018 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0124568-16>.

References:

1. Borodyanskij Yu. Analiz socialnih situacij: mizhdisciplinarnist, adekvatnist, informacijna povnota. Sociologiya: teoriya, metodi, marketing. - 2000. - № 2. - S. 33-42.

2. Dyegtyar A. O. Derzhavno-upravlinski rishennya: informacijno-analitichne ta organizacijne zabezpechennya: Vid-vo HarPI NADU "Magistr", 2004.-224 s.

3. Marshavin Yu.M., Fokas L.M., Lyamina M.Ye., Marshavin D.Yu. Yedina tehnologiya nadannya socialnih poslug centrami zajnyatosti Ukraini URL: http://ipk-dszu.kiev.ua/ET_69.doc

4. YeIAS – vishij klas obslugovuvannya nezajnyatogo naseleennya u centri zajnyatosti URL: <http://umoloda.kiev.ua/number/47/159/912>.

5. Pro vdoskonalennya derzhavnogo reguluvannya v sferi zajnyatosti naseleennya

na rynku praci v Ukraini : Ukaz Prezidenta Ukraini vid 11 lipnya 2005 r. // Uryad.kur'yer. – 2005. – 19lip.

6. Pravlinnya fondu zagalnoobov'язkovogo derzhavnogo socialnogo strahuvannya Ukraini na vipadok bezrobittya. Postanova vid 30 listopada 2016 roku n 124 pro programu rozvitku yedinoyi informacijno-analitichnoyi sistemi derzhavnoyi sluzhbi zajnyatosti na 2017 - 2018 roki. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0124568-16>.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р

УДК 37.075

ЯВТУШЕНКО С. П., здобувач кафедри публічного управління та адміністрування Полтавської державної аграрної академії, заступник директора з навчально-виховної роботи Полтавського навчально-виховного комплексу (ЗНЗ-ДНЗ) №16

S. Yavtushenko, applicant of a degree Department of Public Administration and Administration Poltava State Agrarian Academy Deputy Director for Educational and Educational Work of Poltava Educational Complex (ZNZ-DNZ) №16

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМАМИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕФОРМ

STATE REGULATION OF THE PROBLEMS OF THE EDUCATION ANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MODERN REFORMS

Анотація. Статтю присвячено вивченню проблем розвитку системи освіти в Україні в умовах децентралізації. Зазначено, що системна зміна ролі освіти в житті суспільства характеризується глобалізацією освітнього простору, зростанням попиту на якість освіти, завдяки втіленню нових управлінських функцій притаманних певній системі, забезпеченню розвитку партнерства, кооперації, що передбачено Концепцією «Нова українська школа».

Визначено основні орієнтації реально діючого механізму двосторонньої взаємодії держави та освітніх закладів щодо удосконалення управління системою середньої освіти в Україні в умовах сучасних реформ.

Abstract. The article is devoted to the study of the problems of the development of the education system in Ukraine in the conditions of decentralization. It is noted that the systematic change in the role of education in society is characterized by the globalization of the educational space, an increase in demand for the quality of education, through the introduction of new management functions inherent in a certain system, ensuring the development of partnership, cooperation provided by the Concept "New Ukrainian School".

The basic orientations of the actually functioning mechanism of bilateral interaction between the state and educational institutions regarding the improvement of the management of the secondary education system in Ukraine under the conditions of modern reforms are determined.

Ключові слова: проблеми системи управління освітою, освітня реформа, децентралізоване управління.

Key words: problems of the system of education management, educational reform, decentralized management.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

Сучасний етап розвитку системи освіти України характеризується її реформуванням, пошуком шляхів приведення змісту у відповідність зі світовими стандартами.

Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року виділялося ряд актуальних проблем [5], серед яких:

- недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства;
- обмеженість доступу до якісної освіти окремих категорій населення;
- недостатня орієнтованість структури і змісту професійно-технічної, вищої освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики;
- невідпрацьованість ефективної системи працевлаштування випускників;
- недостатній рівень соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу;
- невисокий рівень заробітної плати працівників освіти;
- низький рівень матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів;
- відсутність системи мотивацій і стимулювання інноваційної діяльності в системі освіти, нівелювання ризиків у зазначеній діяльності;
- недосконалість механізмів залучення до управління освітою та її оновлення інституцій громадянського суспільства, громадськості та ін.

На сьогодні реформа освіти на старті, що є, ймовірно, найбільш довгостроковим, а за своїм впливом – найбільш фундаментальним кроком влади за останні роки.

Новий Закон України «Про освіту» [4] визначає компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти. Серед найважливіших новацій реформаторського закону експерти вважають зміни в управлінні освітою. Співкоординатор руху «Простір свободи» Т. Шамайда [9] наголосив, що нинішній закон піднімає соціальний статус, він дає більше автономії, можливості для самоврядування освітніх закладів і взагалі зовсім інші підходи до освіти. У тім директор соціальних програм Центру Разумкова Л. Шангіна [9] прогнозує сумний результат реформи. Вона звертає увагу передусім на відсутність інфраструктури для шкільної освіти. На її думку, це не тільки лабораторії, комп'ютери, швидкісний Інтернет, обладнані кабінети фізики, хімії, біології і всіх інших природничих наук, а й наявність якісних підручників, яких нині обмаль – не фізично, а за

змістом, а також якісно підготовлених вчителів.

Планом дій з упровадження НУШ визначено 7 пріоритетних напрямків [6]:

- оновлення змісту середньої освіти шляхом затвердження нових, стандартів, навчальних планів і типових навчальних програм, орієнтованих на компетентнісне навчання;
- розвиток людських ресурсів – підготовка вчителів, керівників навчальних закладів та працівників органів управління освітою;
- зміна структури середньої школи, яка забезпечить перехід до профільного навчання;
- запровадження нової системи управління в умовах децентралізації, котра передбачає реальну автономію навчальних закладів та вчителів;
- створення системи постійного моніторингу та забезпечення якості освіти;
- забезпечення справедливого розподілу публічних коштів та гарантування прозорого їх використання;
- формування в школі та поза її стінами освітнього середовища, яке сприяє творчій самореалізації дітей та освітян – лідерів змін.

Для сучасного стану системи управління освітою характерний процес децентралізації (п.4 вищезазначеного документу), тобто передача ряду функцій і повноважень від вищих органів управління нижчим.

Підставою та стимулятором упровадження децентралізованого управління освітнім закладом слугує соціальне замовлення на якість освіти, що досягається завдяки втіленню нових управлінських функцій притаманних певній системі, забезпеченню розвитку партнерства, кооперації, що передбачено Концепцією «Нова українська школа» [7].

Одним із позитивних показників децентралізації як горизонтальної управлінської ієрархії є якість виконання ухвалених рішень у межах повноважень, що не вимагають погоджень і затвердження вищим керівництвом [2, с.31]. В децентралізованому управлінні розподіл управлінських функцій є необхідним в умовах об'єднаних територіальних громад, що розглядаємо як сукупність структурних компонентів спільної соціальної системи. Водночас Мелешко В.В. звертає увагу й на негативні сторони децентралізації, зокрема таку, як емерджентність, тобто появу особливих якостей, не властивих наявним підсистемам, відособленість частин, що можуть приводити до загострення конфліктів, ослаблення контролю, відсутності спільної мотивації до участі в управлінні то що [3, с.28-30].

У системі децентралізованого управління закладом освіти важливе місце відводиться громадському самоврядуванню та розвитку форм державно-громадського управління, як зазначено в новому Законі України «Про освіту», громадське самоврядування у сфері освіти – це право учасників освітнього процесу та громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами, вирішувати питання у сфері освіти як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, брати участь в управлінні закладом освіти, місцевими й державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їх компетенції [4].

Важливим показником підсилення суспільного характеру управління освітою є роздержавлення системи освіти. Поряд з державними в Україні функціонують недержавні загальноосвітні заклади, створені на основі інтересів та бажань учнів і батьків, учителів і вихователів, запитів регіональних, національних, професійних, конфесійних об'єднань і груп. Управління такими закладами здійснює безпосередньо його засновник або за його дорученням опікунська рада, сформована засновником.

Закон захищає автономію шкіл, але треба розуміти, що автономія завжди обмежена. Академічна – тим, що школа має виконувати Стандарт, фінансова – реальною кількістю фінансів.

Міністерство освіти і науки України докладає багато зусиль щодо реформування освітньої галузі. Але все ще залишається багато проблем, які не можуть чекати. Перелічимо деякі з них:

- сучасний і майбутній інтелектуальний потенціал освітньої сфери вимагає більше інвестицій;
- розшарування суспільства робить усе менш доступною якісну освіту для все більшої кількості дітей; освіта з її нерівним доступом і поділом на елітні та звичайні школи стає механізмом відтворення соціальної нерівності;
- низька заробітна плата та соціально-незахищеність учителів негативно відбиваються на якості освіти, не дозволяють підтримувати на належному рівні кваліфікацію вчителів;
- політична ангажованість керівників МОН, обласних і районних державних адміністрацій перешкоджає розробці та послідовному впровадженню державної освітньої політики, посилює несистемність і некерованість освітніх реформ;

- відповідно до принципу децентралізації державного управління, розподіл функцій обласних управлінь та районних відділів освіти має бути переглянуто для усунення дублювання функцій і функціональної надлишковості;

- слід розробити, узгодити й запровадити механізми забезпечення прозорості та взаємодії органів управління освітою та громади.

- кількість українських громадян, що отримують вищу освіту за кордоном зростає з кожним роком, що веде до різкого браку спеціалістів в Україні та наслідком не раціонального використання фінансових фондів на забезпечення середньої освіти.

Лозинська Т.М. у своїх дослідженнях зазначає: «Зважаючи на те, що вигоди від отримання освіти розподіляються між державою, індивідом та бізнесом її фінансування має носити змішаний характер, що передбачає необхідність нормативно-правового урегулювання розподілу фінансової участі й відповідальності щодо надання освітніх послуг між його суб'єктами» [1, с. 50].

Боровець Л. виділяє 7 міфів про реформу шкільної освіти в Україні [8], де аналізує профільність шкіл, звуження природничих спеціальностей, низькі заробітні плати, сертифікацію вчителів.

Порівнюючи освіту України у перші роки незалежності та сьогодні, можна сказати, що вона зазнала суттєвих змін. У світі сьогодні існує багато проблем, але треба починати і їх вирішувати саме з освіти. Розбудова сучасної структури освітньої галузі має забезпечити оптимальні умови для функціонування та розвитку системи освіти і всіх її підсистем, реалізацію різноманітних освітніх моделей, існування навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти, що забезпечують громадянам

надання якісних освітніх послуг, свободу вибору в освіті.

Список використаної літератури:

1. Лозинська Т. М. Інвестиційна складова державної освітньої політики в Україні / Т. М. Лозинська // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2(13). – Полтава: ПДАА, 2017. – С. 45 – 50.

2. Європейська хартія місцевого самоврядування/ «Офіційний вісник України» від 03.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

3. Мелешко В.В. Проблеми управління опорними закладами загальної середньої освіти в умовах децентралізації / В.В.Мелешко// Український педагогічний журнал. – Вип №2. - 2018. - с. 30.

4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145 – VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.

5. Національна стратегія розвитку освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html>

6. Нова українська школа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.

7. Концепція Нова українська школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/reform/54276/>.

8. Боровець Л. Українська правда життя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/04/17/230338/>

9. Центр досліджень соціальних комунікацій. [Електронний ресурс]. – URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3180:novij-zakon-pro-osvitu-2&catid=71&Itemid=382.

References:

1. Lozyns'ka T. M. Investytsiynna skladova derzhavnoyi osvitynoyi polityky v Ukraini / T. M. Lozyns'ka // Naukovi pratsi Poltavsk'oyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi. – Vyp. 2(13). – Poltava: PDAA, 2017. – S. 45 – 50.

2. Yevropeys'ka khartiya mistsevoho samovryaduvannya/ «Ofitsiynny visnyk Ukrainy» vid 03.04.2015 [Elektronnyy resurs]. –Rezhym dostupu: [ttp://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036).

3. Meleshko V.V. Problemy upravlinnya opornymy zakladamy zahal'noyi seredn'oyi osvity v umovakh detsentralizatsiyi / V.V.Meleshko// Ukrayins'kyy pedahohichnyy zhurnal. – Vyp №2. -2018. - s. 30.

4. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 №2145 – VIII. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.

5. Natsional'na stratehiya rozvytku osvity. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html>.

6. Nova ukrayins'ka shkola. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.

7. Kontseptsiya Nova ukrayins'ka shkola [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://osvita.ua/school/reform/54276/>.

8. Borovets' L. Ukrayins'ka pravda zhyttya. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/04/17/230338/>.

9. Tsentr doslidzhen' sotsial'nykh komunikatsiy. [Elektronnyy resurs]. – URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3180:novij-zakon-pro-osvitu-2&catid=71&Itemid=382.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р

1. Вимоги щодо змісту наукової статті:

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською або російською (для електронних видань — українською, російською або англійською) мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті:

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою).
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») на мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація
 - 2.4.1. На мові статті (обсяг 100–250 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) на мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті. У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:
 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі;
 - список літератури (використаних джерел);
 - список літератури (References) в романському алфавіті.Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах:
 - один на мові оригіналу і окремим блоком той же

список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні. Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті:

- 3.1. Обсяг рукопису – 20-35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97- 2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів. При наборі слід вимкнути автоматичний "м'який" перенос (заборонені "примусові" переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею "Enter", не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша "Tab").

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції:

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю.
 - 4.3.1. Для авторів, які не мають наукового ступеня (статті українською, російською мовами) *.
 - 4.3.2. Для авторів, які не мають наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою) *.Матеріали відправляти на електронну адресу econom_derzh_ipk@ukr.net.
* Рецензію, та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

Вартість публікації в журналі 100 грн.

Теорія та історія ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ
державний вищий навчальний заклад
оголошує набір на навчання у 2019 році за спеціальностями

Освітній ступінь «Бакалавр» на 1 курс

Спеціальність	Термін навчання	Форма навчання	Сертифікати / іспити
051 Економіка	4 роки	денна, заочна	Українська мова та література Математика Іноземна мова або Географія
053 Психологія			Українська мова та література Біологія Іноземна мова або Математика
073 Менеджмент			Українська мова та література Математика Історія України або Географія

Приймаються сертифікати зовнішнього незалежного оцінювання видані у 2017, 2018 та 2019 роках

Освітній ступінь «Бакалавр» на 2 курс

Спеціальність	Термін навчання	Форма навчання	Вступні іспити
051 Економіка 053 Психологія	3 роки	денна, заочна	Фаховий іспит Додаткове вступне випробування (Українська мова)

Освітній ступінь «Бакалавр» на 3 курс

051 Економіка	2 роки	заочна	Фаховий іспит
---------------	--------	--------	---------------

Освітній ступінь «Магістр»

Спеціальність	Термін навчання	Форма навчання	Вступні іспити
(на основі ОКР (ступеня) бакалавра, магістра, спеціаліста)			
051 Економіка*	1,5 – 2 роки	денна	Фахове випробування Іноземна мова**
	2 – 2,5 роки	заочна	
053 Психологія*	1,5 – 2 роки	денна	Фахове випробування Іноземна мова**
	2 – 2,5 роки	заочна	
073 Менеджмент*	1,5 – 2 роки	денна	Фахове випробування Іноземна мова**
	2 – 2,5 роки	заочна	
281 Публічне управління та адміністрування	1,5 роки	денна	Фахове випробування Іноземна мова**
	2 роки	заочна	

* За умови успішного проходження додаткових вступних випробувань для осіб, які здобули освітній ступінь за іншою спеціальністю (напрямом підготовки)

** Єдиний вступний іспит з іноземної мови проводиться у формі зовнішнього незалежного оцінювання, який організовує Український центр оцінювання якості освіти для вступників на базі освітнього ступеня бакалавра

Випускникам видається диплом про вищу освіту державного зразка
Детальнішу інформацію про правила прийому дивіться на сайті www.ipk.edu.ua
Адреса: 03038, м. Київ, вул. Нововокзальна, 17
приймальна комісія – кімн. 207а, телефон для довідок: (044) 528-41-52

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ

ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ
(м. МАРІУПОЛЬ)
ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(м. СТАРОБІЛЬСЬК)
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
АСОЦІАЦІЯ ОБЛАСНИХ ТА РАЙОННИХ РАД
АСОЦІАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ТА СЕЛИЩНИХ РАД

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Запрошуємо взяти участь у науково-практичній інтернет-конференції
**«НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ»**,
яка відбудеться 18 квітня 2019 року.

Тематичні напрями інтернет-конференції:

1. *Актуальні проблеми теорії публічного управління та адміністрування в умовах децентралізації.*
2. *Співпраця з бізнесом і громадськістю як невід’ємна складова модернізації публічного управління на регіональному й місцевому рівнях та в роботі державної служби зайнятості.*
3. *Сфери та напрями підвищення спроможності об’єднаних територіальних громад.*
4. *Шляхи та механізми оптимізації надання публічних послуг в умовах реформи децентралізації.*
5. *Управління людськими ресурсами в органах місцевого самоврядування в умовах модернізації публічного управління.*
6. *Інноваційні технології в освітньому просторі підготовки кваліфікованих фахівців для органів публічної влади.*
7. *Проблематика міжмуніципальної співпраці територіальних громад в Україні.*
8. *Проектний та програмно-цільовий підхід у діяльності територіальних громад.*

До участі у конференції запрошуються державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, працівники державних служб зайнятості України, члени громад, депутати місцевих рад, науковці, експерти, представники громадських організацій та волонтери, викладачі вищих навчальних закладів, аспіранти, докторанти, здобувачі наукових ступенів та інші зацікавлені особи.

Організаційна форма проведення: інтернет-конференція.

Публікація матеріалів конференції. Матеріали конференції (тези доповідей) до 1 травня 2019 р. будуть розміщені на сайті Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (вкладка «Бібліотека. Матеріали конференцій» – http://ipk.edu.ua/krugli_stoli/materials). Остаточна версія збірника матеріалів конференції вийде друкованим виданням до 31 травня 2019 р. Редакційна колегія залишає за собою право редагування поданих текстів, а також відхилення тез доповідей, що не відповідають тематиці конференції чи встановленим вимогам щодо їх оформлення. *Публікація безоплатна.* Робочі мови: українська, англійська.

Для участі у роботі конференції необхідно в період до **16 квітня 2019 р.** надіслати в електронному форматі за адресою: kruaconf@gmail.com:

- заявку на участь (форма додається);
- тези доповіді (зразок оформлення додається);
- пропозиції до проекту рекомендацій конференції.

Факт отримання документів повинен бути обов’язково підтверджений нашим повідомленням про отримання. У разі неотримання такого повідомлення просимо звернутися до контактних осіб.

Вимоги до оформлення матеріалів. Тези (обсяг 3-4 сторінки, шрифт Times New Roman, інтервал – 1, кегель 14, поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 20 мм, тип лапок – «», апостроф – (’), мови: українська, англійська, формат Word). Якщо в тексті є посилання на цитовані та використані джерела, їх слід навести в кінці основного тексту в алфавітному порядку під заголовком «Список використаних джерел» з дотриманням бібліографічних вимог, передбачених державними стандартами.

Адреса оргкомітету: 03038, м. Київ, вул. Нововокзальна, 17, тел. кафедри публічного управління та адміністрування: (044) 5033186 (роб.); (044) 5361493 (роб.). Ел. пошта кафедри: kpbadm@ukr.net

Контактна особа: *Лисаківська Інна Феліксівна*: тел. (096) 628-16-83 (моб.).